

DA

Berba honi galdera forma emanaz, ondoren datorren galderaren aurrean solaskidea erne jartzea du helburutzat. *Da? Afaxe nox enbiou-ba?* (Esan genuen afari hura noiz egin behar dugu?). *Da? Atzo goxeko ordutan itxosa junde, ixte atrapa zenduen?* (Atzo goizean goiz itsasora joanda, ezer harrapatu al zenuten?)

DABILLEN-DABILLEN

Ibilian-ibilian, jardunaren jardunez, ahaleginaren poderioz, arian-arian (“a base de empeñarse”, “a base de insistir”). *Dabilllen-dabilllen logra engorau* (Horrela saiaturaz azkenean lortu egingo du). *Umi basuaz dabill, eta dabilllen-dabilllen basu apurtukorau* (Haurra edalontziaz jolasean ari da, eta jardunaren jardunez, azkenean edalontzia apurtuko du).

Zentzu honetan zeinahi pertsonatan eman daiteke (*gabizen-gabizen, nabillen-nabilen*), baina, sarrienik hirugarren pertsona agertuko zaigu, singularrean nahiz pluralean: *dabilllen-dabilllen, dabizen-dabizen*. Testuinguru desberdinetan erabiltzen dugu, onerako nahiz txarrerako. *Gabizen-gabizen, atzanin amattu engou* (Jardunaren jardunez, azkenean bukatu egingo dugu). *Zabizen-zabizen atzanin lortu eizu* (Jardunaren jardunez, azkenean lortu egin duzu).

DAIXOLA

Dariola (“manando”, “que mana”). Likidoren bat erortzen ari denean erabiltzen dugu. Oso testuinguru desberdinetan ager daiteke. *Odola daixola etorriré* (Odola dariola etorri da). *Lapiku daixola daruzu* (Lapikoa dariola daramazu). *Adurre daixolara aettei mutillai beire* (Adurra dariola dago mutil hari begira). *Moko daixola, kaka daixola...* (Muki dariola, kaka dariola...). *Umik lena kaka daixola ibilttezin* (Garai batean umeak kaka dariola ibiltzen ziren).

DAKIXENAK

1.- Dakienak (“la/el que lo sabe”). *Zeoze dakixenak, dakixena konta eñ leike ero ixillin gorde* (Zerbait dakienak, dakien hori kontatu egin dezake edo isilean gorde).

2.- *Dakixenak baaki*. Dakienak badaki (“el/la que lo sabe, lo sabe”). Ezjakinen artean, dakienak bere jakituria eta ezagutza agertzen duenean esan ohi da. Jose Antonio Artzek idatzi zuen zerbait osoagoa: “Dakienak badaki. Ez dakienak baleki, orduan bai ederki”.

DÁLA

Dagoela, egon dadila (“que esté”). Egon aditzaren forma trinkoaren subjuntiboko singularreko hirugarren pertsona. Ondarroatik hurbil, Aulestin, *dauela* entzuten da. *Eztau nai etorri? Dala ortxe! Gu guazen!* (Ez al du etorri nahi? Dagoela hortxe! Gu goazen!). *Dala ortxe bakar-bakarrik! Laste aspertukora* (Dagoela hortxe bakar-bakarrik! Laster aspertuko da).

DÁLE

1.- Eman gogor (“sacúdele fuerte”). Gaztelania garbi. Askotan lagungarriren bat izaten du: *dale kandela, dale koño, dale ardura baik...* *Ez laga! Dale ardura baik* (Ez utzi! Eman beldurrik gabe).

Istilu, borroka eta horrelako egoeretan, hitz honekin norbait egurra ematera animatzen da. Bigarren pertsonan, gaztelaniako pertsona gramatikala errespetatzen da, eta esanahia ere bai. Ordea, beste zenbaitetan, *dale* hori, lehen pertsonari (“ni”ri) dagokio. *Berak emon etteoztan, da neu-pe dale* (Berak eman egiten zidan eta nik ere bai).

Erretolika errepikakorra dutenengatik ere esaten da. *Konbertsaziñoi amattu gendun, eta akabo! Alako baten dale osta-be berak. Ezin zan ixilldu!* (Solaskaldia bukatu genuen eta kito! Halako batean, berriro ekin zion berak. Ezin zen isildu).

2.- *Dále eñ*. Zerbaiti nahiz norbaiti jotzera bota zer edo zer eta bete-betea eman, erdi-erdian jo; jaurtigai batez zer edo zer jo (“dar en el blanco”). *Kalatxoixai arrixe bota, ta dale eitzat* (Kalatxoriari harria bota eta bete-betea eman diot). *Urre-urrian euan usuai tiru bota, ta*

daleik eiñ-bezi. Joti baño ez joti gatxaia zan, bañe, uts (Oso hurbil zegoen usoari tiroa bota eta jo ez. Jotzea baino ez jotzea zen zailagoa; ordea, ukiturik ere ez).

DALEFUERTIK

Zartadak, belarrondokoak, ukabilkadak (“golpes”). *Maxuk dalefuertik emotzaz Josantonioi* (Maisuak zartadak eman dizkio Jose Antoniori).

Dalefuertik eman edo hartu egin zitezkeen. Ezin esan inoiz eman ez genituenik; hartu, behinik behin, sarri.

DALEKETEPEGO

Jo eta su, segi eta segi, berriro (“con mucha insistencia”). Gaztelaniatik hartua: “dale que te pego”. *Gerra denporan Santoñan pasaakona berreun bidar kontazta gitxienez. Atzo, beñ konta, ta amattubalakun; daleketepego osta-be* (Gerra garaian Santoñan gertatu zitzaiona, gutxienez berrehun bider kontatu dit. Atzo, behin kontatu, eta bukatu zuelakoan; segi berriro!). *Okerretako giltzaz ibilli nittan ordu erdixin daleketepego ati zabaldu naxan* (Okerretako giltzaz jardun nuen ordu erdian jo eta su atea zabaldu nahian).

DAMUDEJAUNA

“*Damu det Jauna*” abesti famatua beti lotu izan dugu Garizuma eta Aste Santuarekin, garai horretan etengabe kantatzen baitzen elizkizunetan: “*Damu det jauna biotz guztitik / Zu ofenditu izana / Ez, ez gehiago pekatu nizan / Nere Jaungoiko laztana / Miñaren miñez Jesus maitea / daukat biotza lerturik / Ikusirikan nere bizitza / Dana pekatuz beterik*”. *Laste kantakou Damudejauna* (Laster datoz Garizuma eta Aste Santua).

DAMUTU

Damutu (“arrepentirse”). *Pekaturik parkatzeko damutu enbiziñan* (Bekatuak barkatzeko damutu egin behar zinen).

Okerkeria ugari egin arren, ez naiz gogoratzen sarri damutzen ginenik. Ordea, okerkeria baldin eta konfesatzeko modukoa bazen, damutu beste erremediorik ez zegoen; bestela, apaizak ezin zuen barkatu.

Gainera, bekatuak barkatzeko damutzea ez zen aski, gehiago ez egiteko asmoa behar zen, hots, erdara batuan esanda, “propósito de enmienda”. “Enmienda: acción o efecto de enmendar o enmendarse / Enmendar: corregir, quitar defectos. Propósito: intención de hacer o de no hacer una cosa”. Guk horrela ikasi genuen gaztelaniaz dotrina. Orain ere ondo ulertzeko hiztegira zehaztasunez begiratu behar badugu, orduan nola ulertuko genuen bada “propósito de enmienda” hori zer zen?

Okerkeria batzuk egiteaz momentuan agian damutuko ginen; baina, gehiago ez egiteko asmoa izan? Hori zailagoa iruditzen zait.

DAN

Parrokiako ordulariak, orduak jotzean ateratzen zuen zarataren onomatopeia. Elizako ordulariak jotako kanpai-hotsak herri osoan entzuten ziren: *dan, dan, dan*. Hiru dangada jotzen bazituen, bagenekien hirurak zirela, nahiz eta ordulariari begiratuta zer ordu zen jakin ez.

DÁNA

1.- Dena (“todo”). *Jan naizun guzti bañe, dana jan biarrik eztaazu* (Jan nahi duzun guztia baina, dena jan beharrik ez duzu).

2.- *Danak*. Denak (“todos/as”). *Iñor ezalakun etorriko, ta danak etorriri* (Inor etorriko ez zelakoan, eta denak etorri dira).

3.- *Daná biárrin*. Gaizki samar, ez oso ongi (“así así”, “regular”). Ondo egon gabe, zernahi laguntzaren premia ongi hartuko lukeenaren egoera. *Osaba zelan da? Dana biarrik ezta?* (Osaba nola dago? Oso ondo ez ezta?).

4.- *Dána dalá*. Berdin da, ez dio axolarik (“sea lo que fuere”, “da lo mismo”). *Dana dala bixar jun engoa* (Dena den, bihar joan egingo gara). Aldez aurretik esandakoari edo gertatutakoari garrantzia kentze aldera, ondoren datorrena azpimarra nahi izaten da.

5.- *Dána dalaku*. Dena delakoa (“o lo/el/la que fuere”). Izenak eta aipamen zehatzak gogoratzen ez direnerako baliabidea. *Zelan zan goiko Karmelen koñatun semi...dana dalaku...!* (Nola zen goiko Karmeleren koinatuaren semea... dena delakoa...!). *Elixan ze pasaran nai dot jakiñ, eta sankristauaz-ero dana dalakuaz eonbina* (Elizan zer gertatu den jakin nahi dut, eta sakristauarekin edo dena delakoarekin egon behar dut).

6.- *Daná emonda*. Denak emanda, indar guztiz (“a todo tren”, “a toda pastilla”, “a toda máquina”). Ahaleginik handiena eginez. *Bafora dana emonda ixun* (Txalupa denak emanda zihoan).

DANBA

Orokorrean zeinahi kolperen onomatopeia. Tiro hotsarena ere izan zitekeen, ordea, filmetatik aparte hain gutxi entzuten genuen tiro hotsa. Alde batetik garai hartan etxeetako ateetan ez zegoen txirrinik, aldabak ere banakak. Etxeetako ate gehienak irekita egoten ziren, baina, itxita zegoen atean deitu behar bagenuen, ukabilez “*danba, danba*” ematen genion ateari. *Beian ati joten eondi goxeko ordutan. Danba, danba, joteben bañe iñok ezaban erantzuten* (Beheko etxean ate joka aritu dira ordu txikietan. “*Danba, danba*” jotzen zuten, ordea, inork ez zuen erantzuten).

Bestalde, orduan, gauzak, tresnak, aparailuak, berria berehala erosi orde, konpondu egiten ziren, eta ahal izanez gero norberak, arotzik-eta ekarri barik. Horrela bada, mailukadak nahiz aizkorakadak noiznahi eta nonahi entzuten ziren. *Goiko Urrufiño ebillen bentani konpontzen. Matralluaz danba-danba emoteotzan markuai. Entradatik entzutezin zaatak* (Goiko Urrufino ari zen leihoa konpontzen. Mailuaz “*danba, danba*” ematen zion markoari. Ataritik entzuten ziren hotsak).

DANBALA

Anjel Aulestiari ezarri zioten goitizena. Emaztea, *Jospantoni Txakartegi* (Jospa *Txatineku*). Nasa Klean (*Mollan*) bizi ziren, *Aixmendineko* dendaren ondoko atarian, lehen solairuan: andre-gizonak eta sei seme-alaba. Aita “*Danbala*” eta seme-alabak *Danbalanekuk*: Lorea, Kepa, Gorka, Amaia, Itziar, Gotzon. Izena gehi *Danbalaneku*, nahiz izen propioari “*Danbala*” ezarrita deitu izan zaie: Amaia *Danbalaneku*, Itziar “*Danbala*”, Gotzon “*Danbala*”, edo Lorea *Danbalaneku*.

DANBARI

1.- Danbatekoa (“ruido sonoro producido por algún golpe”). Zernahi kolpek ateratzen duen zarata ozena. *Arotza eskillarak konpontzen ibilli zan da eun guztin entzun nittuzen matrallun danbarak* (Arotza eskailerak konpontzen aritu zen, eta egun osoan entzun nituen mailuaren danbatekoak). *Atin danbari ixan da. Ikusixu ia zeñ etorriran* (Atearen danbatekoa izan da. Ikus ezazu ea nor etorri den).

2.- *Danbaraka*. Etengabeko kolpeak zaratak eraginez (“golpes continuos emitiendo ruidos sonoros”). *Gau guztin eztot beirik itxi. Axi atarau kontuxu, te aten bat ibillire danbaraka; ati ero bentani. Eztai nungu ixan dan* (Gau osoan ez dut begirik itxi. Badirudi haizea atera duela, eta aterean bat aritu da etengabe danbatekoak emanez; atea edo leihoa. Ez dakit nongoa izan den). *Goiko umi near baten, ainkiaz beangañi joten asire danbaraka* (Goiko umea negar batean, hankaz zoruaz jotzen hasi da danbatekoak emanez).

DANBARRAZU

Golpe handiak ateratzen duen zarata bortitza. *Goiko etxeko atik ederra danbarrazu atarau* (Goiko etxeko ateara zelako zarata atera duen).

DAN BÉSTIN

Dagoen dagoenean, dauden daudenean, ukiturik ere egin gabe (“tal cual”). *Dan bestin artukou te kittu* (Besterik gabe, dagoen dagoenean hartuko dugu, eta kito).

DANEAKO

1.- Dagoeneko? (“¿ya?”). *Daneako buelti eizu? Pentsateneban berandua etorriko ziñala* (Dagoeneko joan-etorria egin al duzu? Uste nuen beranduago itzuliko zinela).

2.- Denetarako, gauza guztietarako (“para todo”). *Onek sokionek daneako balixorau* (Soka honek denetarako balio du).

DANETA

Guztira (“en total”). *Gaur goxin zortzi kanika emoztazuz, eta arratsaldin lau; bañe, atzo neuk emonetzuzen iru. Ordun, daneta, beatzi kanika dotzuaz zor* (Gaur goizean zortzi kanika eman dizkidazu, eta arratsaldean lau; ordea, atzo nik eman nizkizun hiru. Beraz, guztira, bederatzi kanika zor dizkizut). Horrelako kontuak kromoekin, eta kanikekin egiten genituen; konfiantza handiko lagunak artean diruarekin ere bai. *Daneta zazpi txoriandi dotzuaz zor* (Guztira zazpi txakur handi zor dizkizut).

DÁNGA

Zarata ozen eta zoliaren onomatopeia. *Matralluaz ati, danga-danga joteban* (Mailuaz atea danga-danga jotzen zuen). Hortik dangarak berba. *Areik dangarak neu-pe entzunituzen* (Danbateko haiek nik ere entzun nituen). Ordulariarenak ere dangarak. *Bart eztot ondo lo eñ, dde goxeko bostetako dangarak garbi-garbi entzuttuaz* (Bart ez dut ondo lo egin, eta goizeko bostetako dangarak garbi-garbi entzun ditut).

DÁNTZAK

Euskal dantzak (“danzas del folclore vasco”). *Dantzatazenin beti jutena ni ikustea* (Euskal dantzak egiten dituztenean beti joaten naiz ikustera). *Plazan dantzak euazen da ikusten eonga* (Plazan euskal dantzak egin dituzte eta ikusten egon gara). *Dantzak bixar engottuez plazan* (Euskal dantzak bihar egingo dituzte plazan).

DANTZAXE

1.- Dantzaria, dantzan egiten duena (“bailador/a”). *Dantzaxe makala ezta ori* (Hori oso dantzari ona da).

2.- *Dantzaxak*. Ezpata dantzariak. *Jenti zaiñdda bañe, dantzaxak ondioik ez eidi alla* (Jendea zain dago, baina, ezpata dantzariak oraindik ez omen dira heldu).

DÁNTZI

1.- Dantza (“danza”, “baile”). *Eztaitt ze zelebraten dabizen, bañe, dantzi te musiki baabill or* (Ez dakit zer ari diren ospatzen baina, dantza eta musika badabil hor).

2.- *Dántzan eñ*. Dantza soltean egin, solteko dantzak dantzatu (“danzar el baile suelto”). *Txistu jorabe ta dantzan eiñddou* (Txistua jo dute, eta dantzan egin dugu).

Domeka iluntzean herriko bandak musika jo ondoren, txistulariek txistua jotzen zuten, eta orduan egiten zen dantza soltean. Guk *dantzan ibilli* esaten genuen; aurrekoek, berriaz, *dantzan eñ*. Dantza lotua adierazteko: *baltziuan*.

Ba omen ziren, ikasi gabe, berez dantzan abilak zirenak: *Pandeittonekuk*. Haiek dantzan hasten zirenean, beste guztiak geratu eta beraiei begira jartzen omen ziren. Aitak kontatzen zigun, behin, itsasoan oso eguraldi txarra egin zuela; beste inon ezin sartu eta Getariako portuan sartu zirela. *Santa Efuemi* eguna (urriak 16) omen zen, eta *Pandeittotarrak* bi anaia, Getariatik Markina ondoko *Santa Efuemi* mendira (ermita ondora) joan omen ziren jakinik han erromeria izango zela. Joan, dantzan egin eta berriro Getariara; oinez, noski.

3.- *Dántzan ipiñi*. “Dantzán ipini”, martxan ipini, haserre ipini. *Segixan ipiñikot nik ori dantzán* (Berehala ipiniko dut nik hori haserre bizian).

Batzuk dantzán ipintzeko musika jotzea aski izaten zen; baina, lokuzio hau metafora gisara erabiltzen da batez ere: *martxan ipiñi, abantin ipiñi, asarre ipiñi*.

DAÑATA

Kaltetuta (“dañado/a”). *Itxosun dabillega erramuaz golpe andixe artuban burun, eta andik aurrea buruko miñ andixak eukitten zittun. Kanpotik ezgakon igarten ixte eukanik, bañe, buruko azurre eukan arek dañata. Orretteattik beti ibilli ixantzan a erdi gaxoik* (Itsasoan ari zela arraunaz kolpe handia hartu zuen buruan, eta geroztik buruko min handiak izaten zituen. Kanpotik ez zitzaion antzematen ezer zuenik, baina, buru-hezurra zeukan kaltetuta. Horregatik beti ibili izan zen hura erdi gaixorik).

Berba hau batez ere pertsona nagusien ahotan entzun izan dugu. Azken aldian, Begoña Araukori entzun nion.

DARDARAKA

1.- Dardaraka, dardarka (“temblando”). Dardaraka pertsonak egon daitezke, beldurrez nahiz hotzez. *Dardaraka jun giñan ze ikusiko* (Beldurrez dardaraka joan ginen zer ikusiko). *An ezeuan kalefaziñoirik. Otzadardaraka eon giñan* (Han ez zegoen berogailurik. Hotzak dardarka egon ginen).

Pertsonen aparte, edozerk egin dezake dar-dar. *Or obran atxi topaben, da dinamittik errementateban bakotxin etxi dardaraka ipintteban* (Obra horretan harkaitzarekin egin zuten topo; eta dinamitak lehertzen zuen bakoitzean etxea dardarka jartzen zuen).

2.- *Dardara baten*. Eten gabe dardarka (“temblando sin cesar”). *Gau guztin dardara baten eon giñan ze pasako ete zan* (Gau osoan dardarka egon ginen zer gertatuko).

DARDARAKU

Flana (“flan”). *Postri, dardaraku jangou* (Azkenburukotzat flana jango dugu). Neure inguruan ez dut sarri entzun hitz hau zentzu honetan, baina, badakit beste zenbaitek erabili izan duela. Flana hautsez egin baldin bada ez du dardararik, zirkin handirik, egiten. Ordea, arrautzez egin denean, plateran eramatean nahiz mahaian uztean, bere dardara dotorea egiten du, dantzán balebil bezala, flan gozo eta onaren seinale.

DARDARI

Dardara (“temblor”, “vibración”). Ondorio fisiko hutsa izan daiteke, baina, beldurrak nahiz beste sentimendu edo egoeraren batek (hotza, emozioa) eragina ere bai. *Ukabillaz joban da maxai dardari atatzan* (Ukabilez mahaia jo eta mahaia dardara eragin zion). *Billurtute euan, da dardari eukan demasa* (Beldurrez zegoen, eta izugarrizko dardara zuen).

DART

1.- Eten. Zerbaitek, apurtzean ateratzen duen zarata. *Ten da ten; atzanin dart soki* (Tira eta tira; azkenean soka eten).

Onomatopeia hau soka, alambre, edo horrelako zerbait, atezuan egonaren poderioz hausten dela adierazteko erabiltzen dugu. Hitz honekin elipsia sarri egiten dugu, izan ere berez, “*sokik dart eiñddau*” esan beharko litzatekeen lekuan, “*sokik dart*” esaten dugu aditza (*eiñddau*: egin du) esan gabe utzita.

2.- Zart. Eskuz nahiz ukabilez ematen den kolpeak ateratzen duen zarata. *Suspentsun dart emonetzan arpexan* (Ustekabeaz zart eman nion aurpegian).

3.- *Dartari*. Zartakoa, zartada (“golpe”). *Dart* onomatopeia izen bihurtua. *Arpexan ederra dartari emonetzan* (A zelako zartada eman nion aurpegian!). Sinonimoa, *dartazu*.

DATORREN

1.- Datorren (“el próximo / la próxima”). *Datorren astin batukoa ori argitzeko* (Datorren astean elkartuko gara hori argitzeko). *Datorren urti ia aurtengu baño obi ixateoun* (Datorren urtea ea aurtengoa baino hobe izaten dugun).

2.- *Datorrena datorrela*. Datorrena datorrela, patua, halabeharra (“el destino”, “que sea lo que Dios quiera”). *Guk ezin geinke ixte eiñ. Datorrena datorrela* (Guk ezin dezakegu ezer egin. Datorrena datorrela).

DATTILLE

Dezala. Nor-nork aditz laguntzailearen subjuntiboaren orainaldia: hark-hura. Nahiko arrunta da gure artean. *Ezta esan-ba berak engorabela; eiñ dattille berak bakarrik* (Ez al du ba esan berak egingo duela; egin dezala berak bakarrik).

DÁUKE

1.- Dauka (“lo/la tiene”). Eduki (*euki*) aditzaren indikatiboko orain aldiko singularreko hirugarren pertsonaren (hark-hura) forma hau (*dauke*) nekez entzungo duzu zuzen ondarrutarren ahotan. Forma zehatz honetan *ekarri* aditzak jan dio lekua. Beraz, berak daukala adierazteko, “*beratauke*” esan ordez, “*beratakar*” esaten dute gehienek. Ikus, *ekarri* (EKARRI, 1).

Dena den, eduki aditza zuzen erabiltzen duen edozein ondarrutarren ahotan beti nabarituko dugu aditza forma honen (*dauke*) hasierako “d” hori, ergatiboaren “k”rekin lotzean (kontrakzioan) “t” bihurtzen dela: *beratauke*, *Iñakitauke*, *Garbiñetauke*.

2.- *Daukanak tengálo*. Bakoitzak, tokatu zaionari aurre egin diezaiola (“cada cual aguante su vela”). Egoera edo arrisku bera bizi izan, eta askoren artean batek, zorte txarra medio, ondorio txarrak jasan behar izaten zituenean botatzen zuen gure amak esaldi hau. *Danak ibilliri antxe, bañe, Antoniok ausirau ainki. Daukanak tengalo* (Denak aritu dira hantxe, baina, Antoniok hautsi du hanka. Berari tokatu zaio).

Ohartu esaera honetan, *euki* (eduki) aditzaren forma (*daukanak*) zuzen erabilia dagoela. Gorago aipatu dugun joera makurraren arabera “*dakarrenak tengalo*” beharko luke izan.

DÉBA

Deba. Garai hartan *Deva*. Mutrikuraino oso gazterik hasi ginen joaten: Ondarroako futbol-taldeak (*Aurrerak*) Mutrikuko futbol taldearen kontra partida zuenean. Guk ez genuen dirurik izaten autobusez joateko, beraz, oinez. Ordea, Debara iristea zailagoa zen. Sendagilearengana Bilbora-edo, joatea tokatzen bazen bai, baina, osterantzean, pentsatu ere ez. Hala ere bagenekien zibilizazioa hantxe hasten zela; trena alegia. Ondarroan ez zegoen trenik (orain ere ez), ezta Mutrikun ere; Deban zegoen. Zibilizazio hori gaztelaniarekin ere lotzen genuen. Orduan Deban gaztelania gehiago egiten omen zen, eta apur bat geroago ere bai!

Ondarrutar bat Deban egon zen *pelukero* ikasten; eta bitartean gaztelaniaz ere bai. Hiru hilabete inguru eman zituen han eta herrira itzuli zenean, Iñaki “*Panadero*”rekin topo egin zuen. Deban egondakoa hasi zitzaion:

- Hombre, Iñaki! ¿Qué tal?
- *Euskeraz aztu eiñgatzu ala...?* (Ahaztu egin al zaizu euskaraz?)
- Ya sabes... Como he estado en Deva ...

DEBERRAK

“Etxeko lanak”, eskolako lanak (“deberes”, “deberes para hacer en casa”). “*Deberik*” ere esaten zen. Gure garaian maisuak, etxean burutu eta biharamunerako eskolara eginak eramateko agintzen zituen lanak (gehienetan matematikakoak) “*deberrak*” ziren. Izan ere, maisuak erabiltzen zuen berba horixe zen: “los **deberes** para mañana”. *Maxuk deberrak emoten zittuzen etxin etteko. Bañe, eiñ tamañun. Ze, etxin deberrak etten eoti baño naxa ixaten gendun kalin ibiltti. Bixamonin dardaraka eskola. Ezpotzun eskatzen kuadernu erakusteko, libre. On,*

eskatu erakusteko ta eiñbaik bazeunkazuzen, eueldixe ederra! Lelengo, matalazurreku, txutxumurkari, ero regliaz dzirtiolak; eta gero errekreobaik deberrak ettea (Maisuak eskolako lanak ematen zituen etxean egiteko. Baina, gehienetan ez genituen egiten. Izan ere, etxean eskolako lanak egiten geratzea baino nahiago izaten genuen kalean ibili. Biharamunean beldurrez eskolara. Baldin eta koadernoak erakusteko ez bazizun eskatzen, libre. Baina, erakusteko eskatu eta lanak egiteke bazenituen, orduan kontuak! Lehenik, zaplaztekoa, atximurkada, edo erregelarekin astindu; eta ondoren, atsedenaldirik gabe lanak egitera). *Andoni eotezan sarri Eskola Peskako biarrak etten: dibujuk tinta txinaz. Albul eukitten zittuzen, regli, kartaboi, konposa, tintteru... Gu emozionata berai beire, ta geure deberrak eiñbaik* (Andoni aritzen zen sarri *Escuela de Pesca*-ko lanak egiten: tinta txinatarrarekin marrazkiak. Aldamenean izaten zituen, erregela, kartaboa, konposa, tintontzia... Gu txundituta berari begira, eta gure eskolako lanak egin gabe).

“*Deberrak*” berba entzun egiten genuen eta bai erabili ere. Ordea, jende helduaren ahotan “*eskolako zereñak*” ere entzuten genuen. Izan ere horrela ziren: *eskolan emondako zereñak etxin etteko* (eskolan emandako lanaketxean egiteko). Orain berriz, euskara batuaren eraginez, edo ikastoletako lexiko bateratuak bultzatuta, Ondarroan ere “*etxeko lanak*”. Gure artean esaten da “*etxeko zereñak*”, baina, hori beste kontu bat da. Nire uste apalean, gure berbetan, garai bateko “*deberrak*” aditzera emateko, “*eskolako zereñak*” lokuzioa ez litzateke okerra, edo “*etxeako zereñak*” (“*etxe(ra)ko zereñak*”, hots, etxean egiteko zereginak, lanak). Ikus, *zereñak* (ZEREÑE, 2).

DEBILLIDADI

Ahulezia (“debilidad”). *Debillidadi sentiuteotenin, zeoze jan eta entsegire pasateazta* (Ahulezia sentitzen dudanean, zerbait jan eta berehala pasatzen zait).

DEBOZIÑO

1.- Debozioa (“devoción”). Santu, santa edo Ama Birjinaren bati zaion atxikimendu berezia. *Gure amak San Antonioi dotzan deboziñoi demasa; endemas zeoze galtzezanin* (Gure amak San Antoniori zion debozio aparta; batez ere, zerbait galtzen zenean). *Ondarrutarrak deboziñoi...Amaberjiña Antiukuai* (Ondarrutarrek debozioa... *Antiguako* Ama Birjinari).

2.- Debozioa (“fervor religioso”). Otoitz egiterakoan sentitzen den barneko berotasuna eta hunkiberatasuna. *Pasattuaizenak pasata gero, neuk gaur Amaberjiña Antiukuai deboziñoiaz errezatat* (Pasa ditudanak pasa ondoren, nik gaur *Antiguako* Ama Birjinari debozioz errezatut diot).

DEBRAZATA

Besotik helduta (“de bracet”, “de bracer”). Emakumeek elkarri besotik helduta. Senar-emazteen artean, gizonak eskua patrikan zuela andreak gizonari besotik helduta. Gizonen artean, elkarri ukiturik ere ez. *Nobixa-nobixuk eztizela? Debrazata ixuzen* (Senar-emaztegaiak ez direla? Elkarri besotik helduta zihoazen). *Andrak debrazata ibilttendiz. Amen, bentzat, gixonak ez. Beste leku batzutan gixona-pe bai* (Andrak elkarri besotik helduta ibiltzen dira. Hemen, behinik behik, gizonak ez. Beste leku batzuetan gizonak ere bai).

DEFENTSI

1.- Futboleko taldean, atzean, atezainaren ingurua babestuz, jokatzeko zuena (“defensa”). *Rafel Monuk Aurreran jokatzeban, eta defentsi zan. Txermola-be bai* (Rafael “*Monu*”k *Aurrera* futbol taldean jokatzeko zuen, eta defentsa zen; baita “*Txermola*” ere).

2.- Babesa (“defensa”). Moilara atrakatzerakoan txalupari ababorrean edo istriborrean (moilaren kontra daukan aldearen arabera) ipintzen zitzaizkion babesak. Babesak bat baino gehiago izaten zirenez, gehienetan berba hau pluralean erabiltzen zen. *Txalopi ortxe atraka birdabe ta denfentsak ataten dabiz* (Txalupa hortxe atrakatu behar dute eta babesak ateratzen ari dira). Garai hartan kamioien gupilak erabiltzen zituzten horretarako.

DÉIXAK

Eliza-deiak, eztei-deiak (“anuncio de boda”, “proclamas matrimoniales que se publicaban en la iglesia”). Ondarroan behinik behin *deixak* “bota” egiten ziren. *Marian eta Urrufiñon deixak botattuez* (Mariaren eta Urrufinoren deiak esan dituzte). *Mirenen ezkontzako lelengoko deixak botattuez gaur* (Mirenen ezkontzako lehen deiak esan dituzte gaur). *Dexak* (“i” gabe) ere entzun zitekeen.

Berba hau (*deixak*) pluralean erabiltzen zen hiru igandetean segidan egiten zirelako. Meza nagusiaren ondoren parroko jaunak laster ezkondu behar zirenen izenak eta jaioterriak adierazten zituen. Izenaren ondoren honako formula hau: *Ondarrun jaio eta bertan bizi dana*; edo *Mutrikun jaio eta Ondarrun bizi dana*. Bakoitzari zegokion bezala. *Alde batetik Antonio Arrizabalaga Badiola, Ondarrun jaio eta bertan bizi dana; eta bestetik, Miren Basterretxea Irusta, Ondarrun jaio eta bertan bizi dana*.

Iragartzen zen ezkontzaren kontra zerbait esateko zuenari, aukera ematen zitzaion bere kexa ager zezan. Osterantzeko txutxu-mutxueetan jardun gabe, igandeko meza nagusira joatea edo elizan izandako norbaiti galdetzea aski izaten zen ezkontzen berri jakiteko.

DÉIXE

1.- Deia (“llamada”). *Deixe entzun dot bañe, jamoni-pe, buelti artu te lo atzea* (Deia entzun dut, baina, ez diot jaramonik egin, buelta hartu eta lo berriro).

2.- *Deixe jo*. Deia jo, itsasorako deitu (“llamada para salir a la mar”). Bisigu garaian, itsasora joan behar zuten bakoitzean, arrantzaleei deitu egiten zitzaien. *Deixe jotebenin mundu guzti itxosa. Ori besiutan da papardotan ixatezan* (Deia jotzen zutenean denak joaten ziren itsasora. Hori bisigutan eta papardotan izaten zen).

Kofradian hiru gizon, arrantzaleak hauek ere, hautatzen ziren, itsasora joan ala ez erabaki, eguraldiaren arabera, eta deia jotzeko. Gizon horiei *señeruk* deitzen zitzaien. Herriko alderdi desberdinetan, sotoetako atean eta eliz atariko atean hiru kolpe ematen zituzten. Ikus, *besiutan* (BESIUE, 3). Ordea, antxoa sasoian eta beste itsasoratze batzuetarako, arrantzaleei beste modu batera deitzen zitzaien: etxeko ateraino joan, atea jo eta bakoitzari bere izenez deituaz. Ikus, *diarreĩntzalli*.

DÉITTU

Dei egin, deitu (“llamar”). Honek badu beste kide bat maizago erabiltzen duguna (*diar eiñ*), baina, ezin esan hau entzuten ez denik. *Deittu ixikoi eta esan zainazela* (Deitu izebari eta esan zain nagoela).

DEITTOZU

Deritzozu. Iritzi aditzaren forma trinkoa. Iritzi: norbaiti edo zerbaiti buruz iritzia izan, uste izan, iruditu (“opinar”).

Beste nonbait esana dut, gure herrian “iritzi” aditzaren forma perifrastikoa erabiltzen den arren, “begitandu” (*bettandu*) aditzak lekua jan diola “iruditu” aditzari. *Ze ereizten gatzu? / Ze bettantzen gatzu?* (Zer iruditzen zaizu?).

Ordea, aditz honen (iritzi) forma trinkorik gure herrian ez dut sekula entzun izan. Hala ere, gure izeba Edurnek (Edurne, Arrizabalaga Badiola) kontatu zigun, bere izeba batek, inorengatik nahi zituen guztiak esan ondoren, solaskidearen adostasuna jaso nahian, konplizitate bila, bukaeran honela botatzen zuela galdera: “*Ez deittozu?*”. Orain hori lortzeko, hizkuntzari dagokionez, beste modu errazagoak, sinpleagoak (pobreagoak?), erabiltzen ditugu: *Ezta?* Edo, *Ez ala!*”

Izeba Edurne berak niri, gai bati buruzko iritzia eskatuz, “iritzi” aditzaren forma trinkoa erabiliz galdetu zidan: “*Zer deittozu obispuk PPntzako botu eskatziai?*” (Zer deritzozu gotzainek PPrentzat botoa eskatzeari?). Orain, “*Ze beittantzen gatzu?*” edo “*Ze ereizten gatzu?*”, erabiltzen dugu maizago.

DÉJI

1.- Janariak izan dezakeen bere naturala ez den aparteko zapore arraroa. *Onek arrozonek dejiauke* (Arroz honek zapore arraroa du). *Gaztaiai eztotzatzu deji artu? Nik artutzat* (Gaztari ez al diozu zapore arraroa hartu? Nik hartu diot).

2.- Norbait hizkuntza batean ari delarik, ahoskeran beste hizkuntza jakin baten eragina duela adierazteko erabiltzen dugu. *Orrek mutillorrek erderaz ondo etten dau, bañe, frantsez dejiauke* (Mutil horrek gaztelaniaz ongi egiten du, baina, ahoskeran frantsesaren eragina du).

3.- Eskailera burua (“descansillo”). Gaztelaniaz ere badugu berba hau. “Deja: parte que queda y sobresale entre dos muescas o cortaduras”. *Lelengoko pisuko dejan lorak lagattuz baten-batek* (Lehen solairuko eskailera buruan norbaitek loreak utzi ditu). *Ontxe pasana neu, te zueneko deji bustixera. Txirrist eiñdde ixte jausi nittan* (Oraintxe igaro naiz, eta zuen eskailera burua bustia dago. Irristatu egin naiz eta ia erori nintzen).

Luis Erlojeruneko atarian (Nasa Kalea, 15), eskaileretan gora abiatu eta ezkerretara hartu ondoren zegoen (dagoen) zabalgunea: *Luis Erlojeruneko entradako deji*. Izan ere batzuk atari horretan gorantz zuzen joanda bizi ziren, eta beste batzuk “*dejan*”.

“Entradan sartu, eta Luis Erlojeruneko ati. Eskillara batzuk altsa ta ezkerreta, karrejetxu bat pasa ta “deji”. Gu, Mantseonekuk, Txokolatenekuk, San Juanguk, Elukuk, eskillaretan gora zuzen junde bixi giñan. Pipianeku-pe antxe, bañe areik goititik, elixopetik ibilltzezin. Goraua Erreberonekuk. Eta “dejatik” junde, an bixizin: Juana Antxustegi, Jospa Kale, Maitxu Txikixe (Anjel Mari Ibarlozan-da ama), Felisa Akulu, Miren Efani, Txomiñ Labakonekuk, Juakiñanekuk, eta go-goxan Ali. Oneik guztiok “dejan”. “Deji” esaten geuntzan guk arei”. (Arauco Akarregi Begoña).

(Atarian sartu eta Luis *Erlojeruneko* atea. Eskailera batzuk igo eta ezkerretara korridorea igaro eta zabalgunek bat: *deji*. Gu, Mantseonekuk, Txokolatenekuk, San Juanguk, Elukuk, eskaileretan gora zuzen joanda bizi ginen. *Pipianekuk* ere hantxe, baina, haiek goitik, eliza ataritik ibiltzen ziren. Gorago *Erreberonekuk*. Eta *dejatik* joanda, han bizi ziren: Juana Antxustegi, Jospa “Kale”, Maritxu “Txikixe” (Anjel Mari Ibarlozaren-eta ama), Felisa “Akulu”, Miren “Efani”, Txomin Labakonekuk, Juakiñanekuk, eta goren gorenean Ali. Hauek guztiak *dejan*. *Deji* deitzen genion guk leku hari).

DEMASA

1.- Oso (“muy”). Izenondoaren graduatzailatzat erabiltzen dugu, sarri gainera. Honen erroa gaztelanian bilatu beharko dugu; izan ere hor ditugu, “de más, demasia, demasiado” hitzak. *Eder demasa ixan da bazkaxe* (Bazkaria oso ona izan da). *Karo demasa bettandua zta bazkaxe* (Oso garestia iruditu zait bazkaria).

2.- Handia, ikaragarria (“enorme”). *Etorrirana mutil andixe zan; demasa* (Etorri dena mutil handia zen; ikaragarria). *Zueneko umi, demasara* (Zuen umea ikaragarria dago). *Atzo axe demasa eiban* (Atzo haize handia egin zen).

Ondarroako kanta batean, aipamen zehatzik egin gabe, ahapaldiek emakumeez (sexu kontuez) ari direlarik, *demasa* berba agertzen zaigu: “*Goiko kalia dago Sisili, Sisili... arek ematen du ixilik / Beko kalia dago Tomasa, Tomasa... arek eidauko demasa!*”

3.- Gehiegizkoa, larregia (“excesivo”, “desmedido”). *Bixentena demasara! Euneroru mozkortute etxea* (Bixenterena gehiegizkoa da! Egunero joaten da mozkortuta etxera).

4.- *Demás-demasa*. Oso ona, oso ederra. Bakarrik aurkitzen dugunean errepikatuta, bera da aski graduatzailearen eta izenondoaren zentzua, beti positiboa, osorik adierazteko. *Postri demas-demasa euan* (Postrea aparta zegoen).

5.- *Demaseku*. Guztizkoa. Lekuzko genitibo kasuan egon arren, honek ere izenondoari laguntzen dio. *Pelikuli, demaseko politte ixan da* (Filma guztiz polita izan da). Eta izenlagunaren elipsia eginez, *demaseku*. *Jaialdixe demaseku ixan da* (Jaialdia oso ona izan da).

6.- *Demasin*. Oso. Honek aldiz, izenondoari barik aditzondoari (adberbioari) laguntzen dio maila ezarritz. *Ederto demasin ibilli giñan* (Oso ondo ibili ginen).

DEMONINTRU

Gaiztoa, okerra, bihurria (“travieso/a”). Umeengatik esaten zen. *Ume demonintru!* (Ume bihurri madarikatua!).

DEMONIO

Demonio! (“demonio!”) Interjekzioa. *Ze demonioabille orreik goxeko ordutan zaataka?* (Ze demonio darabilte horiek, goizeko ordu txikietan zarataka?).

Gero eta gutxiago entzuten da. Gure garaian zaharrek sarritan esaten zuten. Hitz honek forma desberdinak har ditzake: *Demoniena*. Eta azken hori errepikatuz: *Demonio-demoniena*. Haien birau edo maldizioak horrelakoak ziren.

DEMONIOKEXAK

Deabrukeriak, izugarrikeria apartak (“diabluras”). Nahiz eta berba honek gaiztakeria ekarri gogora, gure herrian norbaitek zerbaitetan (dantzan edo kirolean batez ere) abilezia erakusten duenean erabiltzen dugu; beraz, zentzu positiboan. *Gaur arratsaldeko pelota partidun, Titiñek demoniokexak eittuz* (Gaur arratsaldeko pilota partidun *Titiñek* izugarriak egin ditu, hots, abilezia aparta erakutsi du).

DEMONIUE

1.- Bihurria, deabrua (“diablo”). Gehienetan ume bihurriei eransten zaie adjektibo gisara. *Ume demoniue* (Ume demonioa / Ume okerra).

2.- *Demoniuak artute*. Deabruak hartuta (“poseso/a”). Noski, hau metafora gisara. *Demoniuak artute eskaparau* (Deabruak hartuta bezala, ziztu bizian, alde egin du).

DEMONTRE

Interjekzio hau, gazteek eta emakumeek erabiltzen zuten antzina. Singularrean nahiz pluralean (*demontres*). Gizonezkoek, gehienetan, ernegatzen zirenean beste birao handiagoak botatzen zituzten; eta hau erabiltzen zuenak, beste handiago bat ez esatearren erabiliko zuen.

DEMONTRI

Madarikatua, malapartatua (“maldito/a”). Hau eta honen beste kide batzuk (*demontresena, demontriena*) adjektibotzat erabiltzen ditugu. Emakumeen ahotan entzuten dira maizago. *Ume demontriena!* (Ume madarikatua!). *Orrek ume demontriorrek eztozta bixitten-be laako* (Ume madarikatu horrek ez dit bizitzen ere utziko).

DÉNDI

Denda (“tienda”). *Ordun Ondarrun ezeuan denda asko, bañe euazenak naikuzin* (Garai hartan Ondarroan ez zegoen denda asko baina, zeudenak nahikoa ziren).

Guk oso hurbil genuen bat: *Goiko Torri*. Erosketarik handienak hortxe egiten genituen. *Aide Goiko Torrea, ta ekarri orixu. Amak paakotzala* (Zoaz *Goiko Torre* dendara eta ekarri olio. Amak ordainduko diola).

Beste dendetara dirurik gabe ez ginen joaten, baina, *Goiko Torrera* bai. Oso hurbil genituen beste batzuk: *Teesaneko dendi, Aixmendineku, Luiserlojeruneku, Labiñeneku*. Azken hauek Nasa Kanean (*Mollan*) zeuden. Beste batzuk, gugandik hurbil samar zeudenak: *Laurianoneku, Orixopotoneku, Xaxineku, Purineku, Zerreruneku, Ituarteneku, Konpitteroneku, Karmen Alargunaneke*. Kanikak-eta erostera *Pazeneko* dendara joaten ginen, nahiz eta azken hau gure mugetatik kanpo geratzen zen: Kale Handian. Ikus, *atin-atin dendi* (ATI, 2).

DENPORALI

1.- Denboralea, ekaitza, eguraldi txarra (“temporal”). Arrantzaleen ahotan, berba honek maiteen dituen aditzak: *sartu*, *ekarri*: *denporali sarturau* (ekaitza sartu du), *denporaliakar* (ekaitza dakar). *Kalman gixuzen da derrepente denporali sartuban* (Eguraldi ederretan gindoazen, eta derrepente denboralea atera zuen).

Lehorreko eguraldi txarra aditzera emateko erabiltzen badugu ere, hitz honek batez ere itsasoko eguraldi txarra (haize gogorra, olatu handia, euri edo txingorra eta abar) adierazten du.

Metafora gisara ere maiz entzuten da ondarrutar arrantzaleen ahotan, haserre, istilua, iskanbila aditzera emateko. *Banekixen orrek denporali ekarrkobana* (Banekien horrek haserre eta istilua ekarriko zuela).

Luis Marik (“*Xare*”) deskribatzen digun ekaitza 1961eko uztailean izan zen. Galizian itsasontzi asko galdu ziren (arrantzaleak ere bai) batez ere Cillerokoak.

“Arkotxan biarren urti neban; amazazpi urte eukiko nittuzen. Karmen bueltan zan. Geunkazen 127 kinttal atun barrun. Atuneta urten gendun Coruñatik, kaza. Mare txiki bat eiñ gendun San Pedro ezkie. Ipar asko eiban ordun, bañe arrañe politto topa gendun: bost eunin artu genduzen 127 kinttal. Ondarruko txalopa gexenok, kasan gebizenak, karnati ettea jun giñan Vigoa. Birazoi emonda euan; axe zan birazoi naturala. Ekarriban lelengo barruko axi. Meillas nixun ni puentin gabaz, da ikusten gendun baekarrela. Olako eueldixaz naxa ixateneban nik kamañan baño puentin eoti, ze gertatezan-ero oserbaten juteko. Gerua ta eueldi txarraua euan. Eakarri, eta kapeaten-kapeaten suesteaka jarri giñan. Alba orduko mendebalea kanbixaban. Mendebalai popa, popa... Iru egun-ero duraban denporalik. Mendebalaz etorri giñan eztai zemat denporan, da gero noroeste; bost-sei metroko olatuk, bañe, kendubaik. Eizkun guardarrañ guztik kubiartakuk danak barriu. Bakarrik geatuzin motiloi utsak kubiartan. Puentea kristal guztik apurtute; neberako paelakiñ-dde jositte bentanak. Aurri eztotzan arduraik txalopi popa ipiñitte geunkan-da. Popa jarri giñan da popa, popa. Galleuak ostea, enben, oneik Cillerokuk-eta... Cilleron ordun txalopa asko galdu zan. Areik etxea naiben, bertatik berta euazen-da. Bañe arei denporali ezin zan arpeirik emon areikiñ txalopakiñ. Ostea gu danok, geuazen tokittik, popa-popa, popa-popa, berak erakusteban moure, makiñak emonbaik, bañe geldi-geldik ez, amar milla botaten baño; tatarrez etorri giñan, tatarrez. Barandika santandertarra dana desarbolata. Areattik ebizen deike ta deike, ia iñok ikusiraben. Andik iru eunea agertu zan. Gu ondarrutar guztiok gruputan getozen. Alkatine, elizi galdute, artuben Perla Gaskuñak eta Antxustegik; eta beste bixak eztai zaiñtuzin. Lau txalopan artin ekarriben erremorkin: birek erremorka eta beste bi zaintzen. Usteot illan amairue-ero zala denporali sartubana, ta Karmen eunin alla giñan. Ama-ta, Karmele-ta etorrizin molla”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Arkotxa Balenziaga* txalupan bigarren urtea nuen; hamazazpi urte izango nituen. Karmengo Ama Birjinaren jai inguruan zen. Ehun eta hogeita zazpi kintal hegialbur genituen harrapatuak. Hegaluzetara irten ginen Coruñatik, ehiza (*kaza*) modalitatean. San Pedro eguna ezkerro arrantza-aldi txiki bat egin genuen. Ipar-ekialdeko haizea ibili zen etengabe, baina arrain dezente aurkitu genuen. Bost egunean harrapatu genituen 127 kintal hegialuze. Ondarroako itsasontzi gehienok *kaza* modalitatean ari ginenok Vigora joan ginen karnata egitera. Haize *birazoi*a iragarrita zegoen; hura zen benetako *birazoi*a. Lehenik hego haizea ekarri zuen. “*Meilla*”rekin nindoan zubian gauez, eta ohartzen ginen ekaitza zekarrela. Horrelako eguraldiaz nik nahiago izaten nuen kamainan baino zubian egon, zer gertatzen zen ikusten joateko. Eguraldia okerrera zihoan. Bat-batean norabidez aldatu eta ekaitzari eutsiz hego-ekialderantz jarri ginen. Alba orduko haizea mendebaldera aldatu zuen. Mendebalari popa emanda... Hiru egun-edo iraun zuen ekaitzak. Mendebal haizeaz etorri ginen luzaroan, eta ondoren ipar-mendelera aldatu zuen; bost edo sei metroko olatuak, baina, elkarren segidan. Bizkarreko gauza guztiak eraman zizkigun; *motiloiak* (zutikako finkoak) besterik ez ziren geratu. Zubiko kristal guztiak txikituta. Iozkailuko panelekin josita leihoak. Aurreko aldea ez zen hain garrantzizkoa, txalupa olatuari popa emanda baike nuen. Popa emanda jarri ginen, eta popa-popa. Galiziarrek

berriz, egin zuten, Cillerokoek-eta... Orduan, Cilleroko txalupa asko galdu zen. Haiek etxera iritsi nahi zuten lehenbailehen, oso hurbil baitzeuden. Baina, ekaitz hari ezin zitzaion aurre egin itsasontzi haiekin. Gu denok, berriz, geunden lekutik, popa-popa, popa-popa, olatuak berak agintzen zuen norabidean, makinarik eman gabe, baina, ez astiro, hamar milako abiaduran baizik; ekaitzak berak arrastaka ekarri gintuan, arrastaka. *Barandika* txalupa Santanderkoa, erabat txikituta. Irratiek deika eta deika ari ziren txalupa hura ea inork ikusi zuen. Hiru egunera agertu zen. Gu ondarrutar guztiok taldetan gentozen. "*Alkatea*"ren itsasontzia, helizea galdua, *Perla Gaskuñak* eta *Antxustegik* hartu zuten; beste biak ez dakit zein ziren. Lau txalupen artean ekarri zuten atoiari: biri sokak emanda, eta beste biak zaintzen. Uste dut hilaren hamahiruan sartu zuela ekaitza, eta Karmen egunean iritsi ginen. Gure ama, Kar mele arreba-eta, etorri ziren portura).

2.- *Denporaletan*. Itsasoan eguraldi txarretan. *Denporali* berba deklinabideko kasu inesiboan (non) mugagabeen ere maiz erabiltzen dugu, beste hitz batzuk (euritan, eguzkitan...) bezala. *Aurreko marin denporaletan ibilli giñan* (Aurreko itsasoratzean eguraldi txarretan ibili ginen).

Honen sinonimoa: *deporaltzan*. An, *olatuak jota apurtu denporaltzan zabizenin, an koplak gitxi eoten da-e!* (Han, eguraldi txarretan olatuaren menpe zabiltzanean berriketa eta harrotasun gutxi izaten da gero!).

DENPORI

1.- Denbora, astia ("tiempo"). *Eiñ, emon, pasa* eta horrelako aditzen laguntzaz. *Prisaik ez geunkan da denpori emoten eon giñan* (Presarik ez genuen eta denbora ematen egon ginen). *Goxei alla, ta denpori etten eon giñan* (Goizegi heldu eta denbora egiten egon ginen). *Ori gerta zanetik denpora asko pasara* (Hori gertatu zenetik denbora luzea igaro da).

2.- Eguraldia, giroa ("tiempo meteorológico"). Gure aurrekoek maizago erabiltzen zuten zentzu honetan. Guk eta ondorengoek, honen ordean *eueldixe*. *Bixarko denpora ederra emon dabe* (Biharko eguraldi ona iragarri dute). *Denpora ederraz eronun ibilltten da ondo* (Eguraldi ederraz nonahi ibiltzen da ondo).

3.- *Denpora guztín*. Eten gabe ("continuamente"). *Denpora guztin gauza bardinak esaten dabill ori* (Eten gabe gauza bera esaten ari da hori).

4.- *Denpora múri*. Eguraldi aldaketa ("cambio climatológico"). Gure belaunaldikoen artean ez dut nik horrelakorik entzun, ordea, aurreko belaunaldikoei bai.

"A kantaten astezanin jentik eueldixai beatzeotzan. "Yo me enamoré del aire" kantateban arek denpora muri euanin". (Arrizabalaga Badiola Eburne).

(Hura kantatzen hasten zenean ingurukoek eguraldiari begiratzen zioten. "*Yo me enamoré del aire*" kantatzen zuen hark eguraldi aldaketa zenean).

5.- *Denporan*. Denbora luzean ("durante largo tiempo"). *Ordu emon gendun bañe denporangaz beran zaiñ* (Ordua eman genuen, baina, denbora luzean gaude bere zain).

6.- *Denporatxu*. Nahiko denbora, denbora luze samarra ("bastante tiempo"). *Denporatxure Miren kalin ikusi nebala* (Nahiko denbora da Miren kalean ikusi nuela). *Ori pasa zala denporatxure* (Hori gertatu zenetik denbora luze samarra igaro da).

DEPOSITTU

1.- Ur biltegia ("depósito"). *Depositurre astu jausi eide, ta ure kendukorabela esan dabe* (Ur biltegiara astoa erori omen da, eta ura moztuko dutela esan dute). *Depositun goraberran bat euanin ure kentzeber, da kittu* (Ur biltegian zerbait gertatzen zenean ura kentzen zuten, eta kito).

Herriko uren biltegia bagenekien non zegoen, herriko leku askotatik bistan baitzegoen, ordea, inguru hartara gu ez ginen ezertarako hurbiltzen.

2.- Ekonomikaren aldamenean egoten zena ur beroaren depositua. Ekonomika piztuta zegoen bitartean ura bero mantentzen zen. *Sue amataten du bañe deposittoko ure ondioik beru eongora* (Sua itzaltzen ari da baina, deposituko ura oraindik beroa egongo da). *Depositutu ezan*

andixe ixaten, bañe, ango ur beruaz gauza asko ettenzin. Sakona ixatezan, bañe, estu (Depositua ez zen handia izaten, baina, hango ur beroarekin gauza asko egiten ziren. Sakona izaten zen, baina, estua).

DERREFENTE ÍLLDDE

Zeharo lehertuta (“muy cansada/o”). *Arratsalde guztin ikatz karriuan ibilli, tte derrefente illdde geatu giñan* (Arratsalde osoan ikatza garraiatzen aritu eta zeharo lehertuta geratu ginen).

DERREPENTE

1.- Bat-batean, berehala (“de repente”). *Derrepente ona etorten ezpaza sikatuko zattut* (Berehala ez bazara hona etortzen akabatu egingo zaitut). *Euzki ederra euan, da derrepente euri zaparrari asiban* (Eguzki ederra egiten zuen, eta bat-batean euri zaparrada hasi zuen). *Ez euan gaxoik. Derrepente iltzan* (Ez zegoen gaixorik. Bat-batean hil zen).

2.- *Derrepentin*. Oraintxe bertan, bat-batean (“al instante”, “ahora mismo”). *Len eztozu nai ixan, ba on derepentin jun bikoza arrañeta, ta zeu bakarrik gañea* (Lehen ez duzu nahi izan, ba orain bat-batean joan beharko duzu arrainen bila, eta zu bakarrik gainera).

DERRIGOR

1.- Nahitaez (“forzosamente”, “necesariamente”). *Olan miñakiñ gexa ezin zeinke eon. Ongun derrigor junbiza merikuana* (Horrela minekin ezin zara egon. Oraingoan nahitaez joan behar duzu sendagilearengana). *Derrigor birdot giltze etxea sartzeko* (Nahitaez behar dut giltza etxera sartzeko).

2.- *Derrigorra ixán*. Ezinbestekoa (“necesidad inexcusable”). *Paperak etti derrigorra zan, bestelan ezeuan launtzaik* (Paperak egitea ezinbestekoa zen, bestela ez genuen diru laguntzarik jasoko).

3.- *Derrigorra ez ixán*. Behar-beharrezkoa ez izan (“no ser imprescindible”). *Bestelako jateku naiku baakau-te, billotte ekarti ezta derrigorra* (Bestelako janaria nahikoa badaukagu, eta arkumea ekartzea ez da behar-beharrezkoa).

4.- *Derrigorrezku*. Derrigorrezkoa, nahitaezkoa (“imprescindible”). *Itxosa juteko, len ez bañe on boletu eukitti derrigorrezkure* (Garai batean ez baina, orain, itsasora joateko derrigorrezkoa da agiria, baimena, izatea).

5.- *Derrigorrin*. Gogorrean, derrigorrean (“a la fuerza”). *Gure umik iñundik iñoa ezeban nahi jun eskola, bañe, atzanin derrigorrin erun birrixaneban* (Gure umeak inondik inora ez zuen eskolara joan nahi, baina, azkenean derrigorrean eraman behar izan nuen). Honen sinonimo “*derrigorrez*” ere erabiltzen dugu, baina, agian ez hain maiz.

DERRIGORTU

Behartu (“obligar”). *Or dabill, bera aren enterrure eztala jungo esaten. Nik eztot derrigortuko. Nai dabena ettiauke* (Hor ari da, bera haren hiletara ez dela joango esanez. Nik ez dut behartuko. Egin dezala nahi duena). *Len ezeuan olakoik, bañe, on, karneta naibo zu esamiñi ettea derrigortuteza* (Lehen ez zegoen horrelakorik, baina, gaur egun, gidatzeko baimena nahi baduzu, azterketa egitera behartuta zaude).

DESALOJA

Norbere etxea eta herria utzi kanpora alde egiteko (“desalojar”). Berba hau 1936ko gerraren testuinguruan erabili izan da maiz. *Reketik sartu zinin mundo guzti eskapando ixun, de geu-be orduntxe desaloja giñan* (Erreketeak sartu zirenean denek alde egin zuten, eta gu ere orduantxe joan ginen herritik).

DESAPIXA

Desafiatu, erronka bota (“desafiar”). *Andres Mamarrok desapixarau Benturo* (Andres “Mamarro”k desafiatu du Benturo).

Garai hartan, Andres “*Mamarro*”k eta Benturok elkarri erronka bota eta aizkora apustuak egiten zituzten herriko plazan. Biak ziren Ipar Kalekoak.

DESAPIXU

Erronka, desafioa (“desafío”). Izen honen aditz lagun minena, *bota*. *Mille pezeta botatzen desapixu pelotan ezker utsaz irabazi baietz* (Mila pezeta bota zion desafioa pilotan ezker hutsez irabazi baietz).

DESÉIÑ

Desegin (“deshacerse”, “romperse”). Aditz hau janariari zegokionez entzuten genuen maizenik. *Makallau saltsan etten asi nittan da dana deseñdde geatuaztan* (Bakailaoa saltsan egiten hasi nintzen eta dena deseginda geratu zitzaidan).

DESENKARNA

Tretza jasotzean, amuetan zetozen antxoak eta antxoa zatiak kendu, amuak garbi utziaz. *Tretzi alaeran, a desenkarna enbizan: amutan etozen antxobak eta karnata zatixak kendu* (Tretza jasotzerakoan, hura *desenkarna* egin behar izaten zen: amuetan zetozen antxoa eta karnata zatiak kendu).

DESENROLA

Txalupako izen-zerrendatik arrantzalea ezabatu (“desenrolar”). Arrantzale bat txalupa batetik irteten denean gertatzen da. *Bienvenidatik desenrola nittanin, Bustion enrola nittan* (*Bienvenida* txalupatik irten nintzenean, *Bustio* txalupan sartu nintzen).

DESENTOLLA

Amuari, mutur batetik bestera (palatik garrangara) ematen zitzaion soka askatu eta amuaren muturra libre utzi karnata ipintzeko. *Maiñero batzuk abillak ixatezin amuk entollaten da desentollaten. Bixente Ollarra orretan uno* (Arrantzale batzuk trebeak izaten ziren amuak entollaten eta desentollaten. Bixente “*Ollarra*” horretan aparta zen).

DESERA

Erara barik deserara, kontrara.

“Tretzak-eta enbirrixatezin etxin danak. Lelengo potxerak. Baakixu masotik zelakuk ixatezin txirrikatik urtetebein. Areik masotik enbirrixatezin solta, eta gero kotak kendu. Kotak kentzeko Zubi Zarretik ero baforetik ureta erria, eta desera batu: berak kotik biurrix eukanetik desera. Soki lisotutakun listo, kotak kenduteraz”. (Arrizabalaga Badiola Antonio). (Tretzak egin behar izaten ziren etxean guztiak. Lehenbizi *potxerak*. Badakizu *masotik*, soka multzoak, nolakoak izaten ziren soka fabrikatik irteten zirenean. Masote haiek askatu egin behar izaten ziren, eta ondoren kotak kendu. Kotak kentzeko Zubi Zaharretik edo txalupatik uretara jaurti, eta kontrara bildu: kotak berak bihurria zeukan aldetik kontrara. Soka berdindutakoan listo, kotak kenduta daude). Ikus, *potxeri* eta *masoti*.

DESESKAMA

Eskarmentatu (“escarmentar”). *Aetteik guztik pasata-be ezan deseskama* (Pasatu zituen guztiak pasa ondoren ere ez zen eskarmentatu).

“Eun baten, urtik pasata, supermerkauko ortxe topa neban. Etorren bera oja batzukiñ, eta ojak eskure emoztazen. Artu te fart bota netzazen beangañea. “Atrebiu etteza gañea niri ojak emoten? –esanetzan-. Zeuk gorde”. Da olaik. Bañe ezan areaz-be deseskama kontuxu. Andik urte betea-ero; bueno, pare bat urte ixangozin iual, topa neban Akuarioko antxe. Bera onutz de neu arutz. Ez, bera arutz de neu-be arutz. Diar eiztan. Ikusi nebanin esanetzan: “Zu zeta zatoz niana?”. Preunta bat eiztan informaziñoi eske. “Atrebiu etteza zeu niri informaziñoi

eskatzea etorten? Niri gexa berbaik ixetakobez-e. Beatu-bez da berbai-pe. Ontxe arte morun”, esan da eskapa”. (Arrizabalaga Badiola Eburne).

(Egun batean, urteak pasa ondoren, supermerkatu inguruan aurkitu nuen. Orri batzuk eskuan zituela zetorren, eta orriak eman zizkidan eskura. Hartu eta lurrera bota nizkion. “Ausartu egiten al zara niri orriak ematen? -esan nion-. Gorde itzazu zeuk”. Horrela izan zen. Baina, itxura denez, harekin ere ez zen eskarmentatu. Handik urte betera, gutxi gorabehera, agian bi urte izango ziren, *Akuario* taberna inguruan egin nuen topo. Bera honantz eta ni harantz. Ez, bera harantz eta ni ere bai. Dei egin zidan. Ikusi nuenean honela esan nion: “Zu zertara zatoz niregana?”. Galdera bat egin zidan informazio eske. “Ausartu egiten al zara niri informazioa eskatzera etortzen? Niri gehiago hitzik ere ez ezertarako. Begiratu ez eta berbarik ere ez”). Izenik ez dut eman nahi.

DESESPERA

Etsi, desesperatu (“desesperar”). *Onettek umionek desespera eraiñbizta* (Ume honek desesperarazi behar nau!). *Desesperatanaz. Biarrin eziñddou buroi altsa* (Etsita nago. Lanean ezin dugu bururik jaso).

DESESPERAZIÑO

Etsipena, desesperazioa (“desesperación”). *Auxea desesperaziñoi dakatena! Goiko etxetik ureator da ezta iñor etxin!* (Hau da desesperazioa daukadana! Goiko etxetik ura dator eta ez dago inor etxean).

DESEZAUNE

Ezezaguna (“desconocida/o”). *Andrazko gazte bat, desezaune, etorrirre zeure preuntin* (Emakume gazte ezezagun bat etorri da zutaz galdezka). *Kuadrilla bat etorrirre. Nitzako danazin desezaunak* (Koadrila bat etorri da. Niretzat denak ziren ezezagunak).

DESFILE

Desfilea (“desfile”). Desfilea berba entzun izan genuen, eta jakin ere bai, gutxi gorabehera, zer zen; ordea, zuzenean ikusi inoiz ere ez, filmetan bai. Guretzat desfileak beti ziran militarrek. *Dieziotxo de julion-da ettenzin desfilik; gerra denporan da gerra ostin-be bai* (Uztailaren hemezortzian-eta egiten ziren desfileak; gerra garaian eta gerra ondoren ere bai).

“Eun baten baguz kalintzir de jenti, jente asko kalin, losak bete-bete eiñdde. Ori zan Tolosan. “Amen zeoze pasaten da”, esan gendun. Da geu-be antxe jente tartin geatu giñan, ikusten ia zer zan. Alako baten amen datoz kali bete-bete-betin militarrek. Kalin erdi-erdixan medallaz bete-bete eiñdde nausixena; da beran ondun, alderdi banatan, urrengoko graduaziñoikuk; medallaz jositte. Da alako baten geure pareta alla zinin “raa” parazin danak, da geldik. Urteban batek. Ezautu eineban. Nik Ondarrutik ezautzen neban a, eunero geure paretik Goikalin gora pasatezin-de. Neure boztin esan neban, “capitán Basteiro-ra ori. “Ra” parazin de nik ezautu neban, bañe bera-pe bai neu. Danak parazin. Urteban desfiletik eta neuana. “Qué tal ondarresa guapa -esaztan esku emonda-. No te veía y pregunté a tus amigas a ver dónde estabas. Ya me dijeron que por nacionalista te habían expulsado del pueblo”. Orretteik berbok esaztazen. Eon gatan berbetan da alanik arpexan eskuaz eiñdde preuntaztan: “Cómo estás aquí?”. Da esan neutzan nundik noa ibilli giñan; ikasten nazela-ta. “Ala que seas buena peluquera”, esan, esku emoztan da an juntzan. Mundo guzti neuri beire susunkordan”. (Arostegi Aranberri Maria Dolores).

(Egun baten kalean zehar gindoazela, jende asko kalean, espaloiak jendez josita. Hori Tolosan zen. “Hemen zerbaít gertatzen da”, esan genuen. Eta gu ere hantxe, jende artean geratu ginen, ikusten ea zer zen. Halako baten, hemen non datozen kale betean militarrek. Kale erdian dominaz beteta nagusia; eta bere ondoan, alde banatan, hurrengo graduaziokoak; dominaz josita. Eta halako batean gure parera heldu zirenean, “raa” geratu ziren denak, eta geldik. Irten

zen bat. Ezagutu egin nuen. Nik Ondarroatik ezagutzen nuen hura, egunero gure etxe ondotik Goiko Kanean gora igarotzen baitziren. Nire kolporako esan nuen, “capitán Basteiro da hori”. “Raa” geratu ziren eta nik ezagutu nuen, baina, bai berak ere ni. Denak geratu ziren. Irten zen desfiletik eta niregana. “Qué tal ondarresa guapa -esan zidan eskua emanda-. No te veía y pregunté a tus amigas a ver dónde estabas. Ya me dijeron que por nacionalista te habían expulsado del pueblo”. Hitz horiek esan zizkidan. Hizketan egon ginen, eta eskuaz aurpegia igurtziz galdetu zidan: “Cómo estás aquí?”. Esan nion nondik nora ibili ginen; ikasten ari nintzela. “Ala, que seas buena peluquera”, esan, eskua eman zidan eta han joan zen. Inguruko guztiak zur eta lur geratu ziren niri begira).

DESIATEN

Desiratzen, irrikatzen (“deseando”). *Atte itxosotik etorteko desiaten eoten giñan, etxita arrañak erutea juten giñanin propiñi emotebelako* (Aita itsasotik etortzeko desiratzen egoten ginen; etxeetara arrainak eramatera joaten ginenean eskupekoa ematen zigutelako). Baina, ez pentsa eskupekoak berdinak izaten zirenik. Horregatik eskupeko handia ematen ziguten etxeetara joateko denok egoten ginen desiratzen; hori zela medio neba-arreben artean istilu galantak sortzen genituen.

Txikitan *desiaten* egoten ginen “komunio txikia” egiteko (7 urterekin egiten zen); gero “komunio handia” egiteko (11 urte betetzen zen urtean). Horretaz aparte, osteguna (arratsaldez eskolarik gabe) eta igandea iristeko ere desiatzen; *Andramaxak* eta Gabonak heltzeko ere bai.

DESÍO

1.- Desioa (“deseo”). *Desio txarrik ezta iñontzako eukibir* (Inorentzat ez da desio txarrik izan behar).

2.- *Desío ixán*. Deseatu (“desear”). *Olakoik iñoi eztotzat desio* (Horrelakorik inori ez diot deseatzeko).

DESIXENA

Ezizena, gaitzizena, izengoitia, goitizena (“mote”, “apodo”, “seudónimo”). *Gure inguruko errixetan, danetan ezautu ixandouz desixenak* (Gure inguruko herrietan, denetan ezagutu izan ditugu goitizena).

Jose Mari Azpirik (“*Bertako Txoria*”) “*Ondarroa 2000*” alean argitara emaniko Ondarroako izengoitietatik, adibide edo lagin gisara gutxi batzuk baizik ez ditut emango. Lanaren hasieran dio 760 bildu dituela. Eta seguru asko denak ez zituen emango. Dena den, Ondarroan ezizen ugari egon izan da lehen, eta orain ere bai. Beste herri askotan ere horrelaxe zen. Eibarko kasua behintzat ezagutzen dut, Antxon Narbaiza Azkuek egindako lanari esker.

Hona niretzat oso ezagunak izan ziren, eta diren, batzuk:

Isidor Amerikanu, Karmen Alargune, Miel Andixe eta Maiteesa Andixe (andragixonak, eta bixak andixak), Arrialperra (auazille; gutzako gaiztu), Azillona (plaiko zubiko kazetan eotezan diru kobraten), Karmen Baltza (Iperkalin bixi zan), Jose Bolu (Boluneko guztimoure mekaniku), Danbala (Danbalanekuk Mollan bixi zin), Diabru (Kalandiku. Gu baño okerraua zala pentsaten gendun), Martin Ederra (gixon andixe ta ederra zalako), Josemari Frantsesa (beste asko moure Frantzín eondaku), Gaztañerre (Kalandiku), Indio (lelengo Iperkaleku bañe, gure sasoiñ Kalandikuk), Flora Katxarrero (Zubibarriku. Jakiñe, Zubibarrixan bertan ezan iñor bixi. Zubibarrikuk, zubitxik aruzkuzin; eta Flora-be bai.), Iñazio Kakote (Lelengo Zerkakun Almiranti, eta gero Kantxopekune. Fausto Kanposek Kanttopin eukan borean batzen giñan beraz), Kanpax (Iperkaleku), Kinado (Goikaleku), Jose Kokona (Andresa arraiñsaltzallin semi), Mafu (Goikaleku), Nakarra (Goikaleku), Okertz (Gelasioneku), Piperra (Asko; berdik eta gorrixak; danak iperkalekuk) Potxeri (Beko kaleku), Sagu (Oneik asko. Kato asko euanin-be asko), Toxu (Ixe danak txoittan famauk. Imanol famauena), Txaille (Zubibarriko zerkakuk), Loentzo Tximisti (Eztaitt nun bixi zan. Beti elixan

ikusteneban, da elixan bixi zala pentsateneban; elixako atin ondun, beti kanpai joteko prest), Txitxiñe (Kanttopeku. Gure attak esateban, guzurrai egixan itxuri emoten artisti), Txokolate (Mollakuk; txakur de guzti), Txokunekuk (Genoeba Txoku: matadeiko zerkan), Txordo (Goikaleku), Dolos Txurrero (Iperkaleku), Antonio Xare (Mollaku), Yokuirare (Fatoixan ibilttezan biajantin maletak-eta karriaten. Lantzin lantzin emoteotzan atake epiletiku. Gu billurtu ettengiñan), Zamora (Rikardo Txakartegi, Takotan semi. Saniñazio kalin bixi zan)... Danak ipintten asiko bagiñe ezkenduke sekulaxun amattuko. Eguzkiñe Txaille ta beran gixona Nakarra. Txarraka (Polon maiñero ibilli zana ta beran anaxi).

Gehienetan, goitizenak, nahiz eta gaztelaniaz izan, bere horretan geratzen dira, itzuli gabe. Kasu batean, ordea, itzuli egin zen. Ondarroan, *Delfin*, ezaguna zen eta haren ondorengoak, *Delfiñenekuk* (nahiz eta Delfin, goitizena barik izena izan) . Gure adin ingurukoa da Jesus Mari “*Delfin*”. Eta neska gazteagoa, “*Maisebel Delfin*”. Baina, horien tarteko bati, bere lagunak, goitizena itzuli eta “*Ixurdi*” esaten hasi zitzaizkion. Eta hura izengoiti horrekin geratu zen. Beste kasu batzuetan, gauza bera gaztelaniaz eta euskaraz ematen zen, pertsona desberdinei noski: “*Monu*” (“*Monunekuk*”), eta “*Tximiñu*”. Izengoitiak itzultzen hasiko bagina, barregarria litzateke, eta pertsonen erreferentzia emateko ez liguke balioko. “*Zartailu Baltza*” (zartailu: “*látigo*”) esango bagenu, nork asmatu Felix “*Látigo Negro*”-ri buruz ari garela? Hobe, dagoen dagoenean lagatzea, eta orain arte bezala deitu.

Beraz, Ondarroan, beste herri askotan bezala, norbanakoari izena eta familiaren goitizenez deitu izan zaio, sarri askotan pertsona horren abizenen arrastorik izan gabe: *Karmen Alargune, Mai Lekatxo, Jose Burdiñi, Adrien Baltza, Hipolito Ulegorra, Eguzkiñe Txaille, Jon Bizkaia* eta abar. Ordea, baziren batzuk, beti izen abizenaz deitu izan zitzaienak: Juanito Jauregi, Jose Solabarrieta, Juanito Arantzamendi, Augustiñ Zubikarai... Baziren abizenaz soilik deitzen zitzaienak ere: Prieto, Aldarondo, Labiñ, Urkiza, Orue, Ibaibarriaga, Agirre. Norbaiti abizenaren laburduraz ere bai: “*Ale*” (Alegria). Beste bati, abizena gehi lodiera: “*Akarrei Totu*” (abizena Akarregi, eta lodia zegoelako “*Totu*”). Izena eta abizenaren laburduraz ere bai: Jose “*Markue*” (Markuerkiaga).

DESKALABRU

Ezbeharra, hondamena, deskalabrua (“desgracia”, “descalabro”). *Uxolak eon eidiz, eta deskalabru demasa pasa eide* (Uholdeak izan eta sekulako hondamena gertatu omen da). *Erozeñei-be bai, bañe olako deskalabru norberai pasati ixaten da txarra* (Edonori ere bai, baina, horrelako deskalabrua norberari gertatzea izaten da txarra).

DESKARGA

Deskargatu (“descargar”). Txalupatik arraina atera. *Txalopi deskargaten gazela maiñero bat jausire ureta* (Txalupa deskargatzen ari ginela, arrantzale bat erori da uretara). *Arraiñ asko ekarrirabe, ta denpora asko eiñddou deskargaten* (Arrain asko ekarri dute eta denbora luzea egin dugu deskargatzen).

DESKARGI

Deskarga (“descarga”). *Goxeko lauretan dakau deskargi* (Goizeko lauretan burutu behar dugu deskarga). *Deskargi amattu genduneako ixte euerdiko amabixazin* (Deskarga bukatu genuenerako baziren ia eguerdiko hamabiak).

Arrasteko txalupa porturatzen denean, dakarren arraina ateratzea, hots, deskarga egitea izaten da lehen lana. Txaluparen sotoetatik moilara atera, ondoren biltegira eramanez, pisatu eta jela berria ipini, ondoren, erosten duenaren kamioira zuzenean kargatzeko. Garai batean, katean lan hori guztia burutzeko pertsona ugari (gizon eta emakume) behar izaten ziren. Gaur, jende gutxiago behar da, zenbait lan eta mugimendu mekanizaturik baitaude.

DESKOSTILLA

Barrez lehertu (“reventarse de risa”). *Elixiratik berutz aldatzin auazille laprast eiñdde jausi zan, da gu atzetik deskostilla eiñ giñan* (Elizatik beherantz aldapan aguazila irristatu eta erori egin zen, eta gu barrez lehertu ginen).

Berba hau gaztelaniaz ere badugu, ordea, gaztelaniaz duen adierak, guk ematen diogunarekin ez du zerikusirik. “Descostillar: Dar muchos golpes a alguien en las costillas. / Caerse violentamente de espaldas, con riesgo de romperse o desconcertarse las costillas”.

DESORAK

1.- Ezorduak (“horas inadecuadas”). *Orretteitiz desorak!* (Horiek dira ezorduak!).

Ordu jakin batzuk zeuden etxeratzeko, eta ordu horiez apartekoak *desorak* ziren. Gaueko hamarrak orduko etxeratu behar zen. Gu joaten ginen; baina, nagusiagoak kalean geratzen zirela ikusten genuen. Orain kalera gaueko hamabietan irteten direnez, nork jakin *desorak* zer diren? Berba honek badakigu “ordu desegokiak” adierazi nahi duela. Aurrerantzean, “ordu desegokia” zein den asmatzea izango da zaila.

2.- *Desoran*. Ezorduetan (“a deshora”). Behar ez diren orduetan zer egiten zen? Kalean ibili edo etxeratu. *Guri-pe gaur desoran etorriri* (Gure seme-alabak ere gaur ezorduetan etorri dira). *Desoran ezta ibillibir kalin* (Ezorduetan ez da kalean ibili behar).

DESOSIUE

Urduritasuna, ezinegona, deserosotasuna (“incomodidad”, “inquietud”). *Ara etxea sartzen nazen bakotxin desosiue sentiuteot* (Etxe hartara sartzen naizen bakoitzean ezinegona nabaritzen dut).

Soseguaren kontrako kontzeptua adierazten du. Gaztelaniako “sosiego” berbari “*des*” aurrizkia jartzen diogu kontrako esanahia duen berba osatzeko. Guk “sosegua” ez dugu erabiltzen baina, *sosea* aditza bai eta *desosiue* ere bai: atsegin ez zaigun zenbait egoeratan nabaritzen dugun ezinegon hori.

DESPATXA

1.- Bidali, bota, egotzi, zerbitzatu (“enviar”, “echar”, “despachar”). Haizea hartzera bidali. *Orreik umiok gauz onik eztabe engo, ta despatxaxuz ortik* (Ume horiek ez dute gauza onik egingo, eta bidal itzazu hortik). *Tomas biarretik despatxa eiñddabe* (Tomas lanetik bota egin dute).

2.- Zerbitzatu (“despachar”). Salerosketa (dendan) testuinguruan erabiltzen dugu gaztelaniako “despachar” hitzak duen zentzu berean. *Puri, despatxa naxun neu lelengo prisiakat-eta* (Puri, zerbitza nazazu neu lehenengo presa baitut).

Zegokionak, arrantzako txalupa baten rola, dokumentazioa, eman behar zuenean ere, aditz hau erabiltzen zen: *errola despatxa*.

DESPIXKA

Amutik arraina askatu, sarean kateaturik dagoen arraina libratu (“despescar”, “desenmallar”). *Eun bat arru antxoba atrapatzen bazenduzen, gero areik danak despixka enbizin* (Ehun arroa inguru antxoa harrapatzen bazenituen, haiek guztiak gero saretik banan-banan libratu egin behar ziren).

Amutik askatzen dena, edozein arrain izan zitekeen: txitxarroa, pantxoa, lupia edo korrokoia. Ordea, sarean kateatuta zegoelako libratu behar zen arraina, beti antxoa izaten zen. Izan ere garai batean, antxoa horrela harrapatzen zuten, sarean kateatuta. Sareak ere aproposak izaten ziren, antxoa, era berezi horretara, hots, mailan burua kateatuta, harrapatzeko modukoak.

DESPIXKI

1.- Sarean modu berezian harrapatutako antxoak saretik libratzeko ekintza edo lana (“la tarea de desenmallar”, “despesca”). *Despixki biar goorra ixatezan* (Saretik arrainak libratzea lan gogorra izaten zen). *Itxosa jun, de arraño atrapati ezan ixaten bakarrik; gero despixki*

etorren, biar astune (Itsasora joan eta arraina harrapatzea ez zen bakarrik izaten; ondoren *despixki* zetorren, lan astuna benetan).

2.- *Despixkan eiñ*. Antxoak banan-banan saretik libratzen jardun (“realizar la tarea de desenmallar las anchoas enganchadas en la red”). *Despixkan txalopako maiñeruk eurak etteben; bañe andra-pe sarri etteben despixkan* (Antxoak saretik libratzen txalupako arrantzaleek jarduten zuten; baina, emakumeek ere maiz egiten zuten *despixkan*).

“Au saritan ixatezan. Antxobi sarin enpatxata atrapatezan. Enjeneralin eurak maiñeruk etteben despixkan. On, antxoa asko etorrenin, andra-pe etteben, paata, ondo paata. Orduko denporako ondo paatezan. Ori ixatezan asko ekarrenin txalopik; ordun etteben sari txalopatik ata, eta molla gañin luzatu. Olan jente gexa biarra etteko; ze, orduko txalopetan leko txikixe eotezan. Jarri pertsonak illaran, da danak kentzen-kentzen. Ori biarroi goxaldin zanin, kafi te ttantti beti emoteben; galletak-eta, ekarten zittuen. Despixkan ebillenai jauik ekarteotzan. On, beste gosestuai etxetik ekarteotzen armoz: zopakñ kafesni”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Hau, *saritan* deituriko arrantza mota egiten zenean izaten zen. Antxoa sarean kateatuta harrapatzen zen. Berez, arrantzaleek beraiek egiten zuten *despixkan*. Ordea, antxoa asko harrapatzen zenean emakumeek ere egiten zuten, ordainduta, noski, ondo ordainduta. Garai hartarako ondo ordaintzen zitzairen. Beraz, txalupak asko zekarrenean, sarea txalupatik atera, eta moilan luzatzen zen. Horrela jende gehiago izaten zen lana burutzeko, izan ere txalupa haiek ez zuten ezertarako lekurik. Jartzen ziren denak ilaran, eta ekin. Lan hori oso goiz zenean, kafea eta pattarra beti ematen zuten; galletak ere bai. Gosari hori txalupa jabearen kontura izaten zen. Baina, horrekin konformatu ez eta jatun handiak zirenei, etxetik ekartzen zieten gosaria: kafesnea zopekin).

“Erriko andra guztik etteben despixkan. Andrak despixkan fabrikan baño gexa irabazteben. Orretteattik jutezin despixkan ettea”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Herriko emakume guztiek egiten zuten *despixkan*. Emakumeek, lan horretan kontserba fabrikan baino gehiago irabazten zuten. Horregatik joaten ziren *despixkan* egitera).

Despixkan etti-be tokaaztan; gabaz gañea. Gabeko amarretan ero amaiketan etortezan Mai Pittu, andra guapa potola bat, diar ettea: “Miren. Etorri onen parajeta”. Jeneralin plaza berdura ixatezan. Da gero, Maria Luisai, neure launai, ati joteotzan, amentxe aurrin bixizinde. Bixok, alkarreaz juten giñan plaza berdura despixkan ettea. Da amaitzen gendunin, auzun iñor baeuan ara pasa osta-be. Sarri gau guztiku ixatezan, goxearte. Kapoti jazten gendun, ze sari artu bizan amen, besun. Gero banaka libratezan antxobi sarin mallatik. Ori saritaku zan, manddubaku ez. Illaran-illaran jarten giñan, da etten gendun antxobi aldanik obetuen da osuen ata ta otzara bota. Gero bixamonin fabrika. Lo etteko astiri-pe. Lo gitxi-gitxi eiñ dde fabrika. Gure usaba Bartoloi (Scola) oixe ez gako gustaten. Esateban gau guztin biarra eiñddakuk eunez eziñddabela biarra ondo eiñ. Bañe, gaztik giñan da auanta etten gendun. Despixki goorra zan bai. Ordun guanteik-eta ezeuan gero! Ori biarroi eskuz ettezan, da otzak eta bustixak, atzamarrak apurtute! (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(*Despixkan* egitea ere tokatu zitzaidan; gauez gainera. Gaueko hamarretan edo hamaiketan etortzen zen Mari “Pittu”, emakume guapa potola bat, deika: “Miren! Etorri halako lekutara”. Gehienetan berdura plazara izaten zen. Eta ondoren, Maria Luisari, nire lagunari, atea jotzen zion, hementxe aurrean bizi baitzen. Biok, elkarrekin joaten ginen berdura plazara *despixkan* egitera. Eta txalupa bateko lana bukatzen genuenean, beste batekoari heltzen genion. Sarri gau osoko zeregina izaten zen, goizera arte. Longain sendoa janzen genuen, sarea hemen, besoan, hartu behar baitzen. Ondoren banaka askatzen zen antxoa sarearen mailatik. Lan hori *saritaku* deiturikoa zen, txontxorrokoa ez. Ilaran-ilaran jartzen ginen, eta egiten genuen antxoa ahalik ondoen eta osoen mailatik atera eta saskira bota. Gero, biharamunean kontserba fabrikara

lanera. Ez zegoen lo egiteko astirik. Lo oso gutxi eginda, fabrikara. Gure ugazaba Bartolori (Scola) hori ez zitzaion batere gustatzen. Esaten zuen, gau osoan lanean jardun duenak, egunez ezin duela lana ondo egin. Ordea, gazteak ginen eta iraun egiten genuen. *Despiki* gogorra zen bai. Garai hartan eskularrurik ez zegoen gero! Lan hori eskuz egiten zenez, hotzak eta bustiak, hatzak erabat apurtuta).

DESTARTALATA

Deseginda, erdi puskatuta, kili-kolo (“destartalado/a”). *Ontzu ipiñittako kajoi barrixe destartalata* (Oraintsu ipinitako tiradera berria erdi puskatuta, kili-kolo, dago).

DEUTSALA

Arrantzan ari delarik, arrantzaleak amuan karnata jartzen du arrainak karnatari heldu eta amuan katiga dadin. Arrantzaleak nabaritzen duenean arrainak amuari heldu diola tiratu egiten dio lehorreratzeko. Arrainak heltzen duenean amua ahoan katigatzen zaio: amutik zintzilik etortzen da preso. Hori gertatzea da ohikoa. Ordea inoiz zer gerta daiteke? Harrapatu nahi den arraina, amuari barik karnatari helduta etortzen da. Egoera hori ematean esaten da “*deutsala*”. Horrela datorren arraina ia inoiz ez da eskuratzea lortzen; alde egiten du. *Deutsala nekarren lupiñi, baiñe solta eiñdde ta eskapa eizte* (Karnatari helduta nekarren lupia, baina, askatu egin da eta alde egin dit). Luis Mari Xarek kontatu zidanez aingira (errekako aingira) izaten da sarrien horrela etortzen den arraina: lehorrera dakartzula, amuari heldu gabe karnatari heldu eta jaten, ordea, lehorrera orduko karnatari utzi eta ospa. *Neuk ikusirok gaur Zubi Zarran azpitan arrantzan ebillen batek zelan ekarren deusala aingiri preso; baiñe liorrea altsatea ixule aingirik errie karnatiai te ureta* (Gaur ikusi dut Zubi Zaharraren azpian arrantzan zebilen batek nola zekarren aingira *deusala*; ordea, lehorrera jasotzera zihoala aingirak karnatari utzi eta uretara joan da libre).

Eneko Barrutiak (*Bizkaiko Arrantzaleen Hiztegia. 158. or.*) honen antzeko hitza dakar Ondarroako Boni Lakari jaso. “*Deusala; deutze*: kasan arrainak heldu duela patroari jakinarazteko botatzen den oihua”.

DESKURA

Deskuidatu, huts egin, erratu (“konfundirse”, “equivocarse”). Eguneroko bizitzako zeinahi testuingurutan erabiltzen zen. *Neu dexkurana, ta bata artu orde bestia arturot* (Erratu egin naiz, eta bata hartu beharrean bestea hartu dut).

Edaten zuten andreak, lehen behintzat, gizonezkoak baino askoz gutxiago ziren. Gizonezkoengatik *mozkorrara* (mozkorra da) edo *eran ettendau* esaten zen; modu gordin horretan. Emakumeei zegokienez, aldiz, “*dexkura etten da*” erabiltzen zen sarriago. *Antoni lantzin-lantzin dexkura etten da* (Antoni, noizean behin mozkortu egiten da).

Gu oso gazteak ginela Kale Handian bazegoen andre bat maiz deskuidatzen zena. Mozkorrak jota erortzen zen bakoitzean honela esaten zuen: *Auxea Kalandixe labana!* (Zein irristakorra dagoen Kale Handia). Hura, sarri deskuidatzen zen.

DESKURU

1.- Deskuidua (“descuido”). Okerren bat egin ondoren norbere burua zuritzeko erabiltzen zen formula hau: *dexkuru ixan da* (deskuidoa izan da, hots, “ez dut nahita egin”). Zerbait *dexkuru* izan bada, egin duenak errurik ez duela onartzen da. *Dexkuru ixan da, ta eztotaxun olako inportantzirik emon* (Deskuidua izan da, eta ez iezaiozu horrelako garrantzirik eman).

2.- *Dexkurun*. Deskuiduan (“sin querer”, “por casualidad”). *Dexkurun eitzat; eztotzat natte eiñ* (Nahi gabe egin diot). *Dexkurun kalin ikustemozu, beraz berba eiñ nai dotela esan* (Deskuiduan kalean ikusten baduzu, berarekin hitz egin nahi dudala esan).

Azpimarra nahi denean, *santu* izenondoa ezartzen diogu: *dexkuro santun*. *Dexkuro santun olakoik etxemozu, Jangoikuk aparta Santa Marta!* (Deskuidu santuan horrelakorik egiten baduzu, Jesukristorenak eta bi hartuko dituzu!).

DIABRU

Deabrua (“diablo”, “demonio”). *Diabroik ez gendun iñun ikusten, bañe bagenkixen baeuazena. Pertsona gaiztuk ikusten genduzen bañe diabroik ez* (Deabrurik ez genuen inon ikusten, baina, bagenekien bazeudela. Pertsona gaiztoak ikusten genituen, ordea, deabrurik ez). Bagenekien garai batean hauek ere aingeruak izan zirela, baina, orain infernuan zeudela eta beraiek zirela infernuko agintariak. Imajinetan, liburuetan, marrazkietan ikusi eta aingeruekin konparatzen genituen Ederra aldea! Deabruak, hego eta guzti, baina, beltzak, gaizko aurpegiaz, adardunak, eskuan sardea zutela, eta kasu batzuetan isatsa eta adarrak ere bai. Guk deabru bat ezagutzen genuen, Kale Handikoa: “*Dia*” (“*Diabru*”). Hau mutiko bihurria izango zen, baina, ez dut uste gu baino askoz okerragoa izango zenik. Hala ere, mutiko hari norbaitek ipini zion izengoiti hori, eta oraindik ere horrela deituko diote: “*Diabru*” (laburtuta, “*Dia*”).

Deabruen izenak ere bagenekizkien: *Belzebú* eta *Satanás*. Barrabas ere pentsatzen genuen deabrua zela, izan ere, umetan abesten genuen kantu batean agertzen zen, “...*inpreñuko Barrabas*”. Ordea geroago jakin genuen, deabrua ez zela.

Hildako norbaitengatik, gure inguruko pertsona helduei, “*Aran lekun ezta otz andirik*” (Hura dagoen lekuan ez dago hotz handirik), entzuten bagenien, hura infernuan zegoela ez zegoen dudarik.

DIAMOTXU

Bihurria, okerra, demonioa (“travieso/a”, “diablillo/a”). *Ume* barbari itsasten zaion adjektibo hau, emakumeen ahotan entzuten da gehien. *Ume diamotxu! Eztakixu ze eiztan* (Ume bihurri halakoa! Ez dakizu zer egin didan).

DIARIXU

Eguneroko autobusa (“autobús que diariamente a la misma hora hace el mismo recorrido entre diversos pueblos”). *Iñox merikuana-ero Bilboa jun de diarixutik salto etten gendunin danok juten giñan antxe urrin euan taberna batea kafesni artzea* (Inoiz sendagilearengana Bilbora joan eta autobusetik jaisten ginenean denok joaten ginen hantxe hurbil zegoen taberna batera kafesnea hartzera). *Eibarko diarixu atzo amarretan punto-puntun pasa zan; gaur ostea, berandutxua ebillen* (Eibarrera joaten den autobusa atzo hamarretan puntu-puntu igaro zen; gaur, oster, beranduxeago zebilen).

Egunero ordu berean Ondarroatik irten eta herri jakinetara (Bilbo, Deba, Eibar, Lekeitio) bidaia egiten zuten autobusak ematen ziren aditzera berba honen bitartez: *Bilboko diarixu, Lekattoko diarixu*, eta abar. Hala ere gauza bera adierazteko, zenbaitek “*korriue*” berba baliatzen zuten. Gure inguruan, “*korriue*” berba entzunagoa zen; aldiz beste batzuek, beti “*diarixu*”. Ikus *korriue* eta *kobradori*.

DIARRA

1.- Oihua, deiadar ozena (“grito”). *Diar andixe eiñ, bestelan eztotzu entzungo-ta* (Oihu ozena egin, bestela ez baitizu entzungo).

Deiadarrek berez ozena izan behar duela dirudi, baina, guretzat (*diarra*), *txikixe* edo *andixe* izan liteke. Horregatik gehienetan, *diarra* barbari *andixe* adjektiboa lotzen zaio: *diar andixe*.

Garai batean deiadar handiak, kalez kale ibiltzen ziren arrain-saltzaileek botatzen zituzten; deiadar ozen luze eta zoliak: “*Ai oneik kabra ederraaaak!*”. Tonalitate altuan eta ahots finez. Horrelako *diarra* egiten zuenak errazago saltzen zuen arraina (kabrak, barbarinak, txistuak, txitxarro txikiak; bateleko arraina).

Mina hartutakoan ere, batzuek beti egiten zuten *diar* eta negar ozen. Horrelako batek mina hartzen zuenean Ondarroa osoa “enteratzen” zen. Beste batzuk berriz, min handia hartu

arren txintik ez: *ez diarrrik eta ez nearrik* (ez oihurik eta ez negarrik). *Gure sasoiñ Kanttopin baeuan, Jose ixeneko mutill bat, diar andixak etten zittune. Kofraxako etxitan laugarren abitaziñoiñ bixizin, bañe, areneko amak laste entzuten zittuzen aren diarrak* (Gure garaian Kanttope auzoan bazegoen, Jose zeritzan mutiko bat, oihu ozenak egiten zituen. Kofradiako etxeetan laugarren solairuan bizi ziren, orde a haien amak berehala entzuten zituen haren deiadarrak).

2.- *Diár báten*. Deiadarka, oihuka (“a agritos”). *Maiteneko ama diar baten ebillen* (Maiteren-eta ama oihuka ari zen).

Honek baditu beste bi kide esanahi berekoak: *diarka, diarre*. Hiru forma hauek asko erabiltzen dira gure artean. Orain baino orduan askoz gehiago, sarri, etxean zegoen amak, kalean zebilen seme edo alabari balkoitik deitzen baitzion. *Ori andrioi euneroabill balkoittik alabiai diarre* (Emakume hori egunero alabari balkoitik deika ari zaio). *Eztaitt ze pasateakon, bañe, diarkaabill* (Ez dakit zer gertatzen zaion, baina, oihuka ari da).

3.- *Díar eiñ*. Deitu (“llamar”). *Eizu diar telefonutik* (Dei iezaiozu telefonoz).

Telefonoz deitzeko edo hitz egiteko ez da beharrezkoa deiadar handirik egitea. Hala ere, telefonoaz hitz egiten ohitu aurretik, hasieran, oso urruti zegoen batekin hitz egiteko, badaezpada ere hobe oihuka (deiadarrez) aritzea, besteak hobeto entzungo zuelakoan-edo. Esaldia aginduzkoa denean, bietara entzun daiteke: *diár eiñ* edo *eiñ diár*. *Amai eiñ diár. Zaiñ gazela* (Deitu amari. Zain gaudela). Beste alde aitortu behar da, kostaldeko (bermeotarrak, lekeitarrak, ondarrutarrak, getariarrak...) badugula deiadarka, ozenki, hitz egiteko ohitura. *Baezpaan-be berba fuerte eiñ bentza* (Esan behar dena, badaezpada ere, ozenki esan behinik behin).

4.- *Diarrotsa*. Oihu handia, deiadar ozena (“grito fuerte”). Hitz elkartu honen osaketa argi dago: deiadar-hotsa, *diarrotsa*. *Or etxin eunero entzuten da diarrotsa* (Etxe horretan egunero entzuten dira deiadar soinu handiak). Eta horrela ari dena, *diarrotsin* aritzen da. *Orreik betiabiz diarrotsin* (Horiek beti ari dira oihuka).

DIARREIÑTZALLI

Dei egilea, itsasoratzeke dei egiten zuena (“el/la que llamaba para ir a la mar”). *Mutill txikixak ibilttezin itxosa diar etten, tartin andra-pe bai. Orrettei esatetzen diarreiñtzallik* (Mutiko gazteak aritzen ziren arrantzaleei itsasora joateko deitzen, tartean emakumeak ere bai. Horretan jarduten zutenei esaten zieten *diarreiñtzallik*).

Bisigutarako, *señeruk* (ikus, *señeru*) erabakitzen zuten itsasora joan ala ez, eta beraiek jotzen zuten deia herriko txalupa guztientzat. Gainontzean, txalupa bakoitzeko lemaizainak (gehienetan txalupa jabea) erabakitzen zuen joan ala ez eta noiz irten. Eta erabaki horien arabera, norbait bidaltzen zuen txalupako arrantzale bakoitzari deitzera, etxeko mutila edo txalupako gazteena.

“Manddubatako-ta orretako, mutil txikixe eotezan, mutill gazti diar etteko. Itxosun sartu baño len asi nittan ni. Da itxosun sartute gero-be denporatxu eineban nik launai diar etten. Osabandresen in neu nittan etteku-te, neu diar etteko. Etxeku ezeukana-pa, txalopan euan gaztienai esateotzan diar etteko. Besiutatik aparteko beste itxosate guztittan diar ettezan. Maiñero guztik nun bixi zin jakin enbir, da ezpazenkixun preunta ta topa. Gero matematiko juteziñan: “Kalandittik asikona Goikaletik Iperkaletizir”. Errixe-be batuttua zan ordun. Ni atea jutenittan: “Pedro, etorteko itxosa”. Arutza-be bai beste batek: “Jose, etorteko itxosa”. Olatteik ixatezan. Batzuk kaletik diar etteben. Niri atita juteko ordeni emozten da, bete enbir. Ezan bromi ixaten gero, gure moruko gaztintzako, etxeik etxe, goxeko iruretan letxeik ordubixetan, ero gabeko amabixetan; itxosa junbizan sasoin. Argirik ezan ioten... errixan alako iputargi batzuk... illunetan... Kalandixan argirik pentsa-bez. Atea jun, de dan-dan jo ta, “bai” iual andikaldeko kuartutik... entzuten bazendun-be, baakixu..., dudan ezin zeinkin laga. Ta, dan-dan biarrenin, “jo ori osta-be”, erneata barrutik. Gero gañea bronki: “Onettek atarau eskandalu”. Beste batzutan ostea, diar eiñde, “bai” andikaldeko kuartutik erdilotan... “ontzungun-be bronki botaztan da...”. Baforea jun, de gero bera falta. Patroik neuri: “Txo

diar eitzazu arei? Ni seguru neuan: “Bai, eitzat diar”. “Aide, etorteko ariñ”. Abante osta-be. Tan-tan, da “bai”. “Zaiñdazela”. “Zetan eontza onarte diarrik eiñbaik?” berak. Bixkat gaiztu bazan zea esangozentzan arei, “len be eitzut”, esan arei, matalazurreku emongotzun txikixe!”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Txontxorrotarako eta horrelakoetarako, mutil txikia izaten zen, mutil gaztea, dei egiteko. Itsasoan sartu aurretik hasi nintzen ni horretan. Eta itsasoan hasi eta gero ere luzaro samarrean aritu nintzen txalupako arrantzaleei dei egiten. Osaba Andresen motorrean ni nintzen etxekoa, eta ni dei egiteko. Etxean horretarako inor ez zuenak ba, txalupako gazteenari esaten zion dei egiteko. Bisigutatik aparteko beste itsasoratze guztietan dei egiten zen. Txalupako guztiak non bizi ziren jakin behar, eta ez bazenekien galdetu eta aurkitu. Gero zuzen-zuzen joaten zinen: “Kale Handitik hasiko naiz, Goiko Kaletik, Ipar Kaletik barrena”. Herria bilduago zegoen orduan. Ni atera joaten nintzen: “Pedro, etortzeko itsasora”. Harantzago ere bai beste batek: “Jose, etortzeko itsasora”. Horrela izaten zen. Batzuek kaletik egiten zuten dei. Niri ateetara joateko agindua eman zidaten eta bete egin behar. Ez zen broma izaten gu bezalako gazte batentzat, etxerik etxe goizeko hiruretan bezala ordu bietan edo gaueko hamabietan; itsasora joan behar zen garaian. Argirik ez zen egoten... herri osoan zehar horrelako ipurtargi batzuk... ilunetan... Kale Handian argirik, ezta pentsatu ere. Atera joan, dan-dan jo eta, “bai”, beste aldeko gelatik... entzuten bazenuen ere, zalantzan ezin utzi izaten zen. Eta badaezpada ere berriro dan-dan, eta “jo hori berriro ere”, haserre barrutik. Gero, gainera, haserre egin: “Honek atera duen bezalako zaratarik ate joka!”. Beste batzuetan berriz, deitu eta, “bai”, beste aldeko gelatik erdi lotan ... “aurrekoan ere haserre egin zidan eta...”. Txalupara itzuli, eta gero bera falta. Orduan patroiak niri: “Txo, dei egin al diozu hari?”. Ni seguru nengoen: “Bai, egin diot dei”. “Zoaz, eta azkar etortzeko”. Segi berriro deitzera. Dan-dan eta, “bai”. “Zain daudela”. “Zertan egon zara orain arte deitu gabe?”. Apur bat gaiztoa bazen, ez deskuidatu gero, “lehen ere dei egin dizut”, edo horrelako zerbaite erantzuten; belarrondoko latza azkar hartuko zenuen).

“Ori patroin arduri ixatezan. Bañe, patroik eukitteban iual gazte bat, eta axe bixaltzeban diar ettea. Gure attak neu bixaltzenittun. Mirentxu otamalauan ero otamabostin erretira zan. Nik eukiko nittun amar ero amaike urte. Attak goxaldin altsa ta esateoztan: “Aide fulanon etxea ta eiñ diar”. Goxeko irurak-ero, laurak-ero, ixatezan, eune eiñ orduko itxosa urteteko. Amalau gixon ixatezin jenealin. Iual niri esateoztan ba bostei-ero seirei-ero diar etteko. Gauza tristi ixatezan, txo, a. Argirik ezeuan iñun. Kalin bonbilla bakarrak, eta entradak itzalak. Batzuai eskilletan gora jun de ati jo; ta urrin, biarren pisun-ero, bixi zanai kaletik: “Fulano ixsoa etorteko”. “Bai” erantzutemaban, listo. Miel Tierra barranderu zan, da bixi zan Pixapin. Etxe bat eukan antxe. Bañe an eukazen astuk, auntzak, txakurrak, olluk... danak. Da maiñero bat antxe bixi zan; beran Miel Tuerran koñatu: Gregorio Sau. “Gregorio itxosa etorteko”. Ni jutenittan diar ettea ta, txakurrak asten gaztazen aurea etorritte baubaraka. Baakixu zertzan amar urteko mutill txikixantzako, gabaz, argiripaik? Tire erantzuteben da, erantzundakun abante beste batei diar ettea”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Txalupako arrantzaleei deitzea patroiazen ardura izaten zen. Baina, patroiak horretarako gazteren bat izaten zuen, eta hura bidaltzen zuen deitzera. Gure aitak ni bidaltzen ninduen. “Mirentxu” txalupa 1934an edo 1935ean kendu zuten. Nik, hamar edo hamaika urte izango nituen. Goizaldean esnatu eta aitak honela esaten zidan: “Zoaz urliaren etxera eta deitu”. Goizeko hiruretan edo lauretan izaten zen, eguna zabaldu orduko itsasora irteteko. Txalupan hamalau gizon izaten ziren. Niri agintzen zidan bosti edo seiri deitzeko. Oso gauza tristea izaten zen hura. Argirik ez zegoen inon. Kaleetan bonbilla bakarrak, eta atariak ilun-ilunak. Batzuei eskaileretan gora joan eta atea jo; eta hurbil, bigarren solairuan-edo, bizi zenari kaletik: “Urlia, itsasora etortzeko”. “Bai”, erantzuten bazuen, listo. Miel “Tierra” kale garbitzailea zen, eta Pixapi deituriko lekuan bizi zen. Etxe bat zuen hantxe. Baina, han zeuzkan astoak, ahuntzak, txakurrak, oiloak... dena. Eta txalupako arrantzale bat hantxe bizi zen; bere, Miel “Tierra”ren koinatua: Gregorio “Sau”. “Gregorio itsasora etortzeko”. Ni joaten nintzen deitzera, eta

txakurrak hasten zitzaizkidan aurrera etorri eta zaunkaka. Hamar urteko mutiko txiki batentzat, argirik gabe, gauez, hura ez zen broma izaten. Erantzuten zuten, eta orduan lasai, beste batengana).

“Diarreiñtzalli ixa nittan, itxosun asi baño lenaua. Zazpi ero zortzi urteaz asiko nittan ni, te nire moure beste asko. Maiñeruai diar etti patroññ arduri ixatezan. Ni attak esnatzenittun: “Ala, aide diarrettea” esateoztan. Maiñero guztik nun bixizín jakin bir; bañe ori laste ikasten da. Etxe askota jutenittan. Da, nik neuk joteko ati naxa ixateneban ate zarra barrixe baño. Ate zarrak zaata andixe atateban: braum-braum-braum. A obetua entzutezan. Ate barrixin jotaku kasik entzun-be ezan etten. Ate zarrai ukabillaz gustoa. Nik betik eneban diar etten; ni beti jutenittan atea. Dan-dan-dan, jo ati te, “Fulano itxosa etorteko”. Da “bai” esanartin antxe eon-e! Ezke gero pasatezan, batu jenti te, “Fulano faltara... amen ze pasaten da ba...aide ariñ”. “Nik eitzat diar”. “Aide segixan... etorteko”. Sebastian zan feoneru; pentsateot gerran iltzala. Lelengo areana etortenittan Zubi Barrire. Segixan atzea arutz. Sartzenittan Kalandire, da Kalandixan urteteneban Goikalea Pixapeko pareia. Goikalin neukan Donato, ta anaxi-be bai berana. Ikatxaneko andik Iperkalea pasura. Iperkalekuai diar eiñdde gero Alamera. Iñazineko dendi euan an, da antxe entradan eukitteneban beste bat. A eiñddakun betizir osta-be onutz. Amabi entrada pasatenittuzen. Txalopako maiñero guztiai neuk diar ettenetzen. Da beste batzu-pe neure moure ibilltzezin. Ori diar ettioi antxobataku ixatezan jenealin. Andra-pe ezaututtuaz nik diarreñtzallik. Etxin mutill txikirik ezeuanin ba andrak”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Itsasorako dei egiten hasi nintzen ni itsasoan hasi aurretik. Zazpi edo zortzi urte nituela hasiko nintzen horretan, eta ni bezala beste mutiko asko. Txalupako arrantzaleei itsasorako dei egitea patroiarene ardura izaten zen. Ni aitak esnatzen ninduen: “Segi dei egitera” esaten zidan. Arrantzale guztiak non bizi ziren jakin behar; dena den, hori laster ikasten da. Etxe askotara joaten nintzen. Egia esan, nik jotzeko nahiago izaten nuen ate zaharra ate berria baino. Ate zaharrak soinu handia ateratzen zuen: braum-braum-braum. Hura hobeto entzuten zen. Ate berria jota, ia ez zen entzuten. Ate zaharrari gustura ematen nion ukabilez. Nik behetik, kaletik, ez nuen dei egiten, beti joaten nintzen atera. Dan-dan-dan jo atea, eta “Urlia itsasora etortzeko”. Eta, barrutik, “bai” erantzun bitartean hantxe, ezta mugitu ere. Izan ere, gero gertatzen zen, jendea elkartu eta “Urlia falta da... zer gertatu da ba...segi azkar”. “Nik dei egin diot”. “Zoaz azkar... etortzeko”. Sebastian zen makinista; uste dut gerran hil zela. Lehenik hari deitzera etortzen nintzen Zubi Berrira. Berehala berriro harantz. Sartzen nintzen Kale Handira, eta handik Goiko Kalera Pixapeko parera. Ikatxa ondotik Ipar Kalera pasoa dago. Ipar Kalean bizi zirenei deitu eta zuhaiztira. Iñaziren denda zegoen han, eta atari hartan izaten nuen beste bat. Hura egin eta beheko aldetik berriro honantz. Hamabi atari pasatzen nituen. Txalupako arrantzale guztiei nik egiten nien dei. Eta beste mutiko batzuk ere ni bezala aritzen ziren. Horrela dei egitea antxoatarako izaten zen batez ere. Emakumeak ere ezagutu ditut horrela arrantzaleei dei egiten. Patroiarene etxean mutikorik ez zegoenean, emakumeak).

“Diarreintzalli, en jeneral, gazti. Diarreñtzallik etxez etxe jun birrixateban. Arkotxan gaztiena nittalez, ba neu diarreñtzalli. Lelengo ikasi bizendun, aurretik ibillittakuai preuntata, maiñero bakotxe nun bixi zan. Tio Beino bixi zan Andikona tabernin ortxe ingurun, Blas Garalde Kalekutzin, Zamora San Iñazio Kalin, Goikalin Panteri te Nakarra (Iñaki). Kanttopin-be bixi zan baten bat, bañe on ena danakiñ akordaten. Diar etti ixatezan desoran. Bestelaik ixatezan ordu emonda. Patroik esateban: “Arratsaldeko bostetan saliri”. Ordurako jenti jun de, patroik: “Axe berdira. Ixe bara diar engotzuau”. Kezkabaiko eune, ta jenti txikiteure. Alako baten patroik afattako sasoiñ, ortik-amendik: “E, Xare! Diar danai. Amaiketan barrun”. Aldanik eta ariñen danai deitzea. Olako eunak peligrosuk ixatezin, tartin parrandista-pe baeuazen-da. Parrandi eiñdde orduntxe erretirata, eziñ altsata. Nik

esatenetzen: “Amaiketan barrun. Baakixu e... Diar eiñddezaz. Nire kulpi ezta”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Dei egilea, gehienetan gaztea. Dei egileak etxez etxe joan behar izaten zuen. *Arkotxa* txalupan gazteena nintzenez, ni izan nintzen dei egilea. Lehenik ikasi behar zenuen, aurretik horretan aritutakoari galdetuta, txalupako arrantzale bakoitza non bizi zen. Benigno bizi zen *Andik-Ona* taberna dagoen inguruan, Blas Garalde *Kalekutzean*, “*Zamora*” San Ignazio Kolean, Goiko Kolean “*Panteri*” eta “*Nakarra*”, Iñaki. *Kantoi*pe auzoan ere bizi zen norbait, baina, orain ez ditut denak gogoan. Dei egitea izaten zen desorduetan. Bestela izaten zen aldeztu aurretik ordua emanda. Patroiak esaten zuen: “Arratsaldeko bostetan irtengo gara”. Ordurako jendea joan txalupara, eta patroiak: “Haize bizia darabil. Zerbait erabakitzen badugu deituko dizuegu”. Kezkarik gabeko eguna, eta jendea basoerdiak edatera lasai. Halako batean patroiak afaritarako sasoiari: “E! “*Xare*”. Deitu denei. Hamaiketan txalupa barruan egoteko”. Ahalik eta azkarren denei deitzera. Horrelako egunak arriskutsuak izaten ziren, tartean parranda zaleak ere bazeuden eta. Parranda eginda, orduantxe erretiratuta, jaiki ezinik. Nik esaten nien: “Hamaiketan txalupa barruan. Badakizu... Nik deitu dizut. Nire errua ez da”).

DIBISIÑOI

1.- Zatiketa (“división”). *Dibisiñoik eskolan bakarrik etten genduzen* (Zatiketak eskolan baizik ez genituen egiten).

Sumarra erreza zan. Gañea sumarrak kaamelukiñ-dde, ikomelaukiñ-dde etten genduzen. Restarra-be ezan gatxe goiko numeru andixaua zanin. Numeruk parin ipiñi tte goiku txikixaua zanin, ateso. Tabli jakiñezkio multiplikarra janda euan. Dibisiñoik emoten zittun buruko miñak. Dibisiñoi etteko, aurreko guztik jakin bizin ondo.

(Batuketa erraza zen. Gainera batuketak gozokiekin eta pikuekin egiten genituen. Kenketa ere ez zen zaila izaten, baldin eta, goiko zenbakia behekoa baino handiagoa bazen. Zenbakiak parean ipini eta goikoa txikiagoa zenean izaten ziren komeriak. Taula ongi ikasiz gero, biderketa janda zegoen. Zatiketak ematen zituen burukominak. Izan ere, zatiketa burutzeko aurreko guztiak menderatu behar ziren ondo).

2.- Maila futbolari zegokionez (“división”, “categoría”). *Primera dibisiñoi, segunda dibisiñoi eta tertzeira dibisiñoi euazen. Gero regionala: Aurrera, Anaitasuna, Ilintxa ta orreik* (Lehen maila, bigarren maila eta hirugarren maila zeuden. Ondoren regionala zeritzana: *Aurrera, Anaitasuna, Ilintxa* eta horiek).

DI-DA

Berez onomatopeia da. Guk pilotarako erabiltzen genuen. *Di-da paebixak jo ta tantu eitzan* (*Di-da*, bi paretak jo eta tantoa egin zion).

Baina, eginbeharrak azkar egitea adierazteko balio digu. *Gauzak di-da enbirdiz* (Gauzak, gehiegi luzatu gabe, azkar egin behar dira).

DI-DART

Onomatopeia honek norbait jotzean entzuten den kolpe-hotsa adierazten du. *Neska-mutillak auskan asizin. Neskik di-dart emotzan da mutille blast beangañea* (Neska-mutilak borrokan hasi ziren. Neskak bi kolpe eman zizkion eta mutila lurrera).

Onomatopeia honetatik sortzen da *didartari* izena (substantiboa). *Didartari emotzan da kittu* (Bi kolpe elkarren segidan eman zizkion eta kito).

DIFUNTI

Hildako emakumea edo neska (“difunta”). *Difuntun andri difunti* (Hildakoaren andrea *difunti*). Guk femeninoa horrela egiten dugu: *tontu-tonti, guapu-guapi, listu-listi, espabilau-espabiladi*, eta abar. Garbi dago, gizonezkoa bada *difuntu*. Hitz hau soilik ere entzuten da, baina, bai izenari lagunduta ere: *atte difuntu* eta *ama difunti*. (*Difuntuk buru altsako baleu*

(Hildakoak burua jasoko balu!). *Gure ama difuntik oneik kontuok entzungo balittu, erdixak eta bi guzurratizela esango leuke* (Gure ama zenak kontu hauek entzungo balitu, erdiak gezurrak direla esango luke).

Honen kide jator “zana” (*ama zana, atte zana*) gure aurrekoen ahotan maiz entzuten zen. Orain oso gutxitan. *Gure atte zanak sarri attatzeban euraneko osaba Beltxior* (Gure aita zenak maiz aipatzen zuen euren osaba Meltxor).

Hiletak zirenean, defuntuen mezak ematera *Saturrarango* apaizgaitegitik etortzen ziren apaizak. Apaizak perretxikoak bezala sortzen ziren garaiak ziren. Horrela, egun batean, *Saturrarandik* etorri defuntuen meza ematera, eta meza ostean, “errespontsoa” errezatu behar izaten zuten defuntuaren “sepultura”. Gaztelaniak bezala latinak ere gramatika generoa izaki, apaizak jakin nahi zuen, hildakoa gizonezkoa ala andrazkoa zen. Sakristian, familiarteko baten aurrean, apaizak honela galdetu zuen: “¿Qué es, difunto o difunta?” Erantzuna azkar eta ozen jaso zuen: “*difunti*”. Beraz, ez “difunto” eta ez “difunta”.

DIJESTIÑOI

Digestioa (“digestión”). *Bazkaldute gero, pare bat ordu eon birrixaten giñan ureta sartubaik: dijestiñoi eiñ arte. Ori inportanti zan* (Bazkal ostean, pare bat ordu egon behar izaten genuen uretara sartu gabe: digestioa egin arte. Hori guztiz garrantzitsua zen). *Dijestiñoiaz-be billurre saritzeozkuen: “jan da segixan uretan sartzemaza ataki emongotzu”* (Digestioa zela eta ez zela, beldurra sartzen ziguten: “digestioa egin gabe uretara sartzen bazara ondoeza egingo zaizu”). Digestioa jatordu bakoitzaren ondoren beti gertatuko zitzaigun baina, gu, digestioaz, bazkal ondoren igeri egitera joateko asmoa genuenean baizik ez ginen gogoratzen.

DÍKI

Portua (“puerto”). *Ontxe eona neu beraz dikan* (Oraintxe egon naiz ni berarekin portuan) *Dikan eonga* (Portuan egon gara).

Gure aurrekoek (arrantzaleek) noiznahi erabiltzen zuten berba hau; gure belaunaldikoek aldiz, ia inoiz ere ez.

DÍLIN-DÁLAN

Onomatopeia honek kanpai hotsa adierazten du. Kanpaiak entzuten genituenean, jotzen nor ari zen ere burura etortzen zitzaigun: *Domingo Sankristau*. Domingo gazterik hil zen, eta haren ondoren *Benitto Sankristau*. *Loentzo “Tximizti”k* meza garaikoak jotzen zituen. *Antiguako* kanpaiena beste kontu bat zen. Han artista askok sartzen zuen eskua. Noski, batzuk oso abilak ziren, eta beste batzuk *txarta-makalak* (traketsak).

Inoiz, gu ere (ni akolitoa izanik banekien hango berri) joan izan ginen kanpandorrera, eta behar ez zenean kanpainen bat jo ere bai. Ondoren alde egin behar izaten zen agudo.

DÍNBI-DÁNBA

1.- Tresnaren batez emaniko kolpeek ateratzen duten zarataren onomatopeia. *Dinbi-danba ebillen matralluaz atiai* (Mailuaz ateari kolpeak emanez ari zen). *Axkoriaz asi zan dinbi-danba eta maxe txikittuban* (Aizkoraz hasi zen *dinbi-danba*, eta mahaia txikitu zuen).

2.- *Dinbi-danbá otsa*. Dinbi-danba soinua. Norbait *dinbi-danba* zerbait joz ari denean ateratzen duen zarata. *Gaur goxin goiko gixonak ederra ibillirau dinbi-danba otsa* (Gaur goizean goiko gizonak a zelako *dinbi-danba* soinua erabili duen!).

DINDILIZKATU

Zintzilikatu, eskegi, eseki (“colgar”). *Atrapatemazattut dindilizkatu engozattut* (Harrapatzen bazaitut zintzilikatu egingo zaitut).

Lehorgailu modernoak egiten hasi bitartean, arropak, garbitu ondoren beti eta munduko leku gehienetan eskegi izan dira. Ordea, guk horretarako ez dugu berba hau inoiz erabili. Hau

(*dindilizkatu*) mehatxuaren testuinguruan pertsonen zegoenez erabili izan da. Beraz, berba honek, oso ezaguna izanik ere, erabilera zabala ez du izan gure artean.

DINDILIZKE

Dingilizka, zintzilik (“colgando”). *Umi bentanatik jausi, tte beko etxeko balkoiko alambretan geatu zan dindilizke* (Umea leihotik erori, eta beheko etxeko balkoiko kableetatik zintzilik geratu zen).

Hau, testuinguru desberdin askotan entzuten da. *Gure anaxi, Andoni, Zarauzko kuartelin, buruzbera dindilizke eukiben iruarren abitaziñoitik* (Gure anaia, Andoni, Zarauzko kuartelean buruz behera zintzilik eduki zuten hirugarren solairutik).

DINGILIN-DANGULUN

Kili-kolo (“medio suelto”, “a punto de caer”). Zerbait erdi askatuta edo ondo finkatu gabe dagoela ematen du aditzera. *Armaxuko ati dingilin-dangulun euan nox jausiko* (Armairuko atea, kili-kolo zegoen noiz eroriko). *Auxe atiau dingilin-dangulun da, ta goortuxu* (Ate hau kili-kolo dago eta goortu ezazu).

DÍÑO

Esan aditzaren forma trinkoa: nor-nork (hura-hark). *Amak zer diño ba?* (Amak zer dio ba?). Aditz trinko honen beste zenbait forma ere erabili izan dira, eta gaur ere erabiltzen dira (nor-nork eta nor-nori-nork); beti ere pertsona jakin batzuekin: *diñozu, diñozue, diñue; diñosta, diñostazu, diñostazue, diñotzu, diñotzue, diñotzut, diñotzuet, diñotzet...* *Diñotzet naibarabe juteko mendire, bañe, goxa etortekotan; illundu orduko* (Diotset nahi badute joan daitezela mendira, baina, goiz, ilundu orduko, itzultzekotan). *Diñosta-ze, mandatuk neuk enbinittuzenela* (Enkarguak nik egin behar nituela diost).

Aditz forma trinko hauek bizi-bizirik eskura izanda, maizago ez erabiltzea tamalgarria da. Parekatu adiera bera duten bi esaldi hauek: *Ze esateostazu? / Zer diñostazu?*. Gure aurrekoek bigarren hau sarriago erabiltzen zuten. Orain, forma trinko horien indarra eta presentzia galduz doa. Batak ez du bestea kentzen; biak dira zuzenak. Baina, bigarrenaren erabilera makalduz ari denez, hori indartu.

DIOPILL

Krisostomo Txakartegiri ezarri zioten goitizena. Gizon hau “*Takota*”ren anaia zen. Ikus, *Takota*. Oso gaztea nintzelarik, gogoratzen naiz “*Diopill*”, erromatarrez jantzita (*palazero*) joaten zela Aste Santuko prozesioetan. *Usteot Diopill Kalandixan bixi zala* (Uste dut “*Diopill*” Kale Handian bizi zela). Ikus, *gerra osti*.

DIOS LE AMPARE

Ate joka, limosna edo janari eske txeko atera hurbiltzen zen eskaleari, ezer emateko borondaterik ez zuenak, “*Dios le ampare*” esaten zion ozenki etxe barrutik, aterik zabaldu ere egin gabe, hots, Jainkoak gorde zezala, baina beretzat ez zegoela ezer etxe hartan. Dena den, jokabide hori zuten “etxeko andreak” gutxienak baizik ez ziren. Hori bai, beti zen “etxeko andrea” eskalearekin eskuzabal ala zeken portatzen zena. Nik behinik behin, ondo gogoan dut, gure etxeko atera eskean zetorrenari, garai batean egunean zehar asko etortzen baitziren, beti-beti, inoiz hutsik egin gabe, ematen zitzaion limosna edo janaria; behin baino sarriago, etxe barrura sarrarazi eta gosaria eman ere bai.

“Aman-da ixiko (ixena esanda) elixatik bueltan etxea etorriazkun gox baten, ondioik Mollan bixi giñala zan. Neu-be etxin gerta nittan. Alako baten, tan-tan joben ati te, eskali. Amak txoriandixe emotzan. Andik bixkatea beste bat, eta arei-be txoriandixe. Biarrenai emotzanin, ixikok, “Miren, atea datozen guztiai emoteotzazu? Nik “Dios le ampare” esan da bixaltzeottuaz”. Mantilli burutibera dabela ondioik elixatik etorri, mantilli kendubaik, da

pobriai "Dios le ampare" esateotzala berak, pobriai ero atea datorrenai bentzat, danadalakuai. Bañe, arek ezeban etten gero, batzui emon da beste batzuk ixebaik bixaldu. Ez, ez, atei-pe zabalduaik danai "Dios le ampare". An etxin ezeban iñok ixte artzen. Da ni, mutill txikixe nittala amabi oberlekoaz, amabi oberleko zidarrezkuk, junittan aren etxea partilli entregatea ta "Dios le ampare". Tan-tan jo ta "Dios le ampare"; tan-tan ostabe ta "Dios le ampare" len baño diar andixauaz. "Ni ena pobri", nik, "ene Antoniora". Amabi oberleko, ezin jasota; amabi oberlekok euken pixu! Elixar juten Ondarrun euzenik famauenak. An etxebarrun bi aproba nittuzen nik, bañe pentsateot alkarrei kontajixata eukela ta danak zile "Dios le ampare" esatekuk. Da eun-eun-eunin elixar jutezin; eun-eunin gure jaune artzea. Nik eztotena entendiuten oixera. Ateaatorren eskaliai, danin emon zeoze, txoriandi bat ero txotxiki bat ezpara, ogixe-ero, kafesni-ero; aldana emotezan. Ni neuk eztot ezautu, geure etxin-bez da beste iñun-bez "Dios le ampare"ik; ezta dexkurun-be. Ixe emon ez, da Jangoiku attatu gañea. Jangoikuk urten enbiletzake eskatzea, "ze esaten zabiz"? Arek emoztan baño antjo andixarik! Mollako etxebarrun ateko eskaliai danak emoteotzen. Amentxe etxebarrun-be (San Jun Txurrun) iñok ezta "Dios le ampare"ik esaten. "Emo" ixte eunero etorten da ta etxe guztittan etten dau denpori. Daneta juten da ta danak emoteotze (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Amaren izeba (izena aipatuta) elizatik etxerakoan bisitan etorri zitzaigun goiz batean, oraindik Mollan bizi ginela zen. Ni ere etxean gertatu nintzen. Halako batean, tan-tan jo zuten atea, eskalea zen. Amak txakur handi bat eman zion. Laster etorri zen beste eskale bat atejoka, eta hari ere txakur handia. Bigarrenari eman zionean, izebak: "Miren, atera datozen guztiei ematen diezu? Nik, "Dios le ampare" esanda bidaltzen ditut". Mantelina burutik behera duela oraindik elizatik etorri, mantelina kendu barik, eta berak "Dios le ampare" esaten diola eskaleari, pobreaki edo atera datorrenari behinik behin, dena delakoari. Baina, ez pentsa gero hark, batzuei eman eta beste batzuk ezer gabe bidaltzen zituenik. Ez, ez, aterik zabaldu gabe, denei "Dios le ampare". Etxe hartan ez zuen inork ezer lortzen.

Eta ni mutil koskorra nintzela hamabi ogerleko eskuan nituela joan nintzen haren etxera partila entregatzera, eta "Dios le ampare". Tan-tan atea jo eta "Dios le ampare"; tan-tan osteria ere, eta "Dios le ampare" lehen baino ozenago. "Ez naiz eskalea" nik, "ene! Antonio da". Hamabi ogerleko jaso ezinik; hamabi ogerlekok zeukaten pisua! Elizara joaten ondarrutarren artean zintzoenak ziren. Auzune hartan bi egiaztatu nituen, baina uste dut elkarri ikasita zutela, eta denak zirela "Dios le ampare" esatekoak. Egunero, hutsik egin gabe, joaten ziren elizara; egunero gure jauna hartzera. Horixe da nik konprenitu ezin dudana. Atera datorren eskaleari, dagoenean behinik behin, eman zerbait, txakur handi bat edo txakur txiki bat ez bada, ogia nahiz kafesnea; ahal zena ematen zen. Nik neuk ez dut ezagutu, ez gure etxean eta ez beste inon "Dios le ampare"rik; ezta deskuiduan ere. Deus eman ez, eta gainera Jaungoikoa aipatu. Jainkoak irten egin behar lioke sukaldera, "zer esaten diharduzu"? Ikaragarritzko higuina eman zidan. Mollako auzunean ateko eskaleari denek ematen zioten. Auzune honetan (San Juan Txurru, 2) ere inork ez du "Dios le ampare"rik esaten. "Emo" ia egunero etortzen da eta etxe guztietan egiten du denbora. Denetara joaten da eta denek ematen diote).

DIPLOMATIKU

Eguneroko kale hizkuntza arruntetik saihestuz, ahaleginez hizkuntza "formala", jaso, erabiliz, jakintsu itxuran, "diplomatikoan" antzera, berba egiten dutenengatik esaten da. *Orrek* eztotzu erozelaik berba engo. Ori diplomatikure (Horrek ez dizu nolanahi hitz egingo. Hori diplomatikoa da).

DIRETORI

Zuzendaria ("director/a"). Zuzendariak: *eskolaku, bankuku, bandaku, koruku, (orfeoiku)*. Gure belarrietara heldu edo guk ezagutu genituen zuzendariak: bandako zuzendaria, Juan Bautista Izeta (geroago Victor Ureña), "Escuela de Pesca"ko zuzendaria Don Lorenzo

Lekunberri, umeen abesbatzako zuzendaria lehenik Don Segundo Egaña, eta gero Don Imanol Oruamazaga, elizako koruko zuzendaria ere Don Imanol, “Caja de Ahorros Vizcaina”ko zuzendaria Ramón Diego. *Eskoletako direktori oztoztin ezautzen gendun arpeiz; biboterun bat. Aren ixenik ez genkixen* (Eskola publikoko zuzendaria ozta-ozta ezagutzen genuen; bibotedun bat. Haren izenik ez genekien).

DIRÓ PARTILLI

Diru-partila, partila (“partija”, “partición”). Arrantzan irabazitako diruaren banaketa. Ia maizago *partilli* hitza soilik erabiltzen dela esango nuke, baina, batzuetan horrela (*diro partilli*) ere bai. *Partilli* soilik erabiltzen dugunean, esanahia garbi izaten dugu: itsasoan arrantzan irabazitako diruaren partiketa. *Diro* (diru) eranstea, zehaztasun handiagoa baizik ez diogu ematen, esanahia ezertan aldatu gabe. *Atzo eukiendun diro partilli* (Atzo egin genuen diru-partila).

DIRÓ PARTIUE

Baxurako txalupen Kofradiak urtean behin edo birritan arrantzale (baxurakoak) jubilatuen artean burutzen zuen diru partiketa. *Datorren astin dakau diro partiue* (Datorren astean dugu Kofradiako diru partiketa). Hortik, beste edozein diru partiketari ere (kinielarena, loteriarena, herentziakoa...) horrelaxe deitzen zaio. *Loteixi tokaazku te diro partiueakau* (Loteria tokatu zaigu eta diru partiketa dugu). *Osabak naidanbeste diro eukan, da iltzanin diro partiue eukiben* (Osabak diru asko zuen, eta hil zenean diru partiketa izan zuten).

DIROTU

Dirutu, aberastu (“enriquecer”). *Len eskas bixizin, bañe, arrañin asi zinetik dirotu eiñddi* (Lehen eskas bizi ziren, baina, arrainaren salerosketan hasi zirenetik dirutu egin dira).

DIRÚ

1.- Dirua (“dinero”). Orduan dirua zegoen (gutxi, jakina) eta orain (2004) ere bai, baina, desberdina. Orain euroak daude. Hona orduan zeuden txanpon eta diru-paperak txikienetik handienara: *txotxikixe*, *txoandixe*, *errile*, *errilbiku*, *pezeti*, *amarrerrileku*, *oberleku*, *bosteku* (*bost oberlekoku*), *amarreku* (*amar oberlekoku*), *ogeiku* (*ogei oberlekoku*), *bosteungu* eta *milleku*. Dirua beti joan izan da aldatuz, eta geroago beste batzuk agertu ziren. Bostehun pezetakoa eta milakoa bagenekien bazeudela, baina, ikusi inon ere ez; hauek diru handiak ziren. Gogoratzen naiz, sasoi batean hondartzara joateko zubian *txotxikixe* (txakur txikia) ordaindu behar izaten zela; eta apur bat geroago *txoiandixe* (txakur handia: 10 zentimokoa).

Aurten atun asko eztabe atrapa, bañe, diro asko irabazirabe prezixu ona eiñddabelako (Aurten hegaluze asko ez dute harrapatu, baina diru asko irabazi dute prezio ona egin duelako).

2.- *Diró andixe eiñ*. Prezio handia egin, garesti saldu (“hacer buen precio”). *Gitxi sarture, bañe, antxobik diro andixe eiñddau* (Antxoa gutxi ekarri dute, baina, garesti saldu da). *Zapu asko sartu arren diro andixe eiñddau* (Itsas zapoa, nahiz eta asko ekarri, garesti saldu da).

3.- *Diró frésku*. Diru freskoa (“dinero contante y sonante”). Hartu berria edo espero ez zen dirua. *Diro fresku arturabe ta aetteik gasta arte eztauke bakeik* (Diru freskoa hartu dute, eta hura xahutu arte ez dute bakerik).

4.- *Dirotan*. Diru ugari! Forma hau harridurazko esaldietan erabiltzen da. *Arek baauke dirotan!* (Auskalo hark zenbat diru duen / Hark ikaragarritzko diru pila du).

5.- *Diróz ittota*. Diruz itota, diruz josita. Nahi baino gehiago duenagatik esaten da. *Orreik diroz ittota bixiri* (Horiek diruz beteta bizi dira).

6.- *Dirú kei*. Dirua barra-barra, diru ugari, dirua gainezka. Metafora gisara erabiltzen dugu. Tximiniatik kea (*keie*) irteten den moduan, gainezka eginda bezala irten eta irten, diruz gainezka dagoenagatik esaten da. *Atunetan diru kei irabaziendun* (Hegalezetan diru ugari irabazi genuen).

7.- *Dirú kendú*. Dirua eskatu geroago itzultzekotan (“pedir dinero prestado”). *Diru bineban da Lukas lengusuai kendu netzan* (Dirua behar nuen eta Lukas lehengusuari eskatu nion).

DIROTZI

Diru kopuru handia, dirutza (“gran cantidad de dinero”). *Orreik jun dan ogei urtin dirotzi eiñddabe* (Horiek joan den hogeitun urtean ikaragarritzko dirutza egin dute).

DIROZALI

Diru zalea (“el/la que tiene apego al dinero”, “codicioso/a”). *Orrek debaldeko biarrik eztotzu engo sekule. Ori diro zaliatzu* (Horrek dohaineko lanik ez dizu egingo inoiz. Hori diruzale amorratua da).

DIROTXU

Dezente diru (“cierta cantidad de dinero”). *Areik, itxuraik ata ez arren, beti eukirabe dirotxu* (Haiek, itxurarik ez izan arren, beti izan dute dezente diru). *Antxobatan ez bañe atunetan dirotxu eiñddabe* (Antxoatan ez, baina, hegalez ondo irabazi dute).

DISIMULA

Disimulatu (“disimular”). *Disimula-be eztau eiñ* (Disimulatu ere ez du egin). *Batzutan gauzi disimula enbirrixaten da* (Batzuetan gauza disimulatu egin behar izaten da).

DISIMULU

1.- Disimulua (“disimulo”). *Olakutan bixkat disimulo gexa birde* (Horrelakoetan apur bat disimulu handiagoa behar da).

2.- *Disimulun*. Disimuluan (“con disimulo”). *Disimulun-disimulun ederra peatza* (Disimuluan-disimuluan a zelako ziria sartu dion).

DISKUSIÑOI

Eztabaida, liskarra (“discusión”, “disputa”). Nahiz eta gogor samarra izan, eztabaida etxekoen artekoa baldin bazen, hitz hau (*diskusiñoi*) erabiltzen zen; kanpokoen artekoa, oster, *errixeti* (errieta). Honen lagun minenak, *ata* (atera), *ibilli* eta *euki* aditzak. *Itxosu beteko diskusiñoi atarabe* (Ikaragarritzko liskarra sortu dute). *Goikuk diskusiñoi andixe ibillirabe* (Goikoek eztabaida handia izan dute). *Pedroaz eukiro diskusiñoi* (Pedroekin izan dut eztabaida).

DISPAATI

Astakeria (“burrada”, “disparate”). *Ederra eiñddau dispaati: beran buru ill* (A zer nolako astakeria egin duen: bere burua hil). *Iru mile pezeta pagazue ori? Aurixera dispaati!* (Hori, hiru mila pezeta ordaindu al duzue? Hori da astakeria!).

Astakeriak, ordea, egin ez bakarrik, esan ere egiten ziren. Batzuetan nahita. *Zelako dispaatik esateozuz. Oba zeunke ixillik eongo baziñe* (Nolako astakeriak esaten dituzu. Hobe zenuke isilik egongo bazina). Nahi gabe edo oharkabeen esaten genituen astakeriarik handienak, batez ere gaztelaniaz nahiz latinez, tutik ulertu gabe esan edo abesten genuenean. Argia Garridok, (“*Celedonioko eskolak, 1929-2004*” liburuan, 103. orrialdean) badakar adibide bat lagintzat har daitekeena:

“Edurne Arkotxak dena buruz ikasten zuen ezer ulertu gabe. Orain konturatzen da zelako zentzugabekeriak esaten zituen: *Ikasi buruz dana. Bikaxuk esatetsan nire amai: onen moruku gauzak ikasten ez dot ikusi. Bañe zer esaten neban! Amar a Dios: amarrar a Dios. Hijos de Eva, klaro, Dios te salven, ba “hijos de Deba”, errezena, etorten dan hori, ba esan. Ez genkixen zer esaten gendun, hoxe zan tristi*”.

DISPENTSI

Jakitokia, despentsa (“despensa”). *Ixiko Teresenin baeuan dispentsi. Eskatzetik sartzezan. Patixure emoteban leko txiki bat zan. Antxe eukitten zittuezen jatekuk eta eskatzeko traste batzuk* (Izeba Tereseren etxean bazegoen despentsa. Sukaldetik zuen sarrera. Patiora ematen zuen gela estu bat zen. Hantxe gordetzen zituzten janariak eta sukaldeko zenbait tresna). *Gure etxin ezeuan dispentsaik; dispentsi komune zan. Jatekuk, platerak, lapikuk, sartañak eta abar komunin gordetezin* (Gure etxean ez zegoen despentsarik; despentsa komuna zen. Janariak, platerak, lapikoak, zartaginak eta abar, komunean gordetzen ziren).

DISPUESTO EON

Prest egon (“estar dispuesto/a”). Zerbait egiteko edo betetzeko borondatea agertu, prest egon. *Birbara ni dispuestona ontxe bertan beran bille juteko* (Behar bada ni prest nago oraintxe bertan bere bila joateko).

DÍTO

Alejandro Fernandezek izan zuen goitizena. Gogoratzen naiz “Dito”, “El Ocaso” aseguru etxearen kuota kobratzera etortzen zela. Maiz aritzen zen arrantzan, eta bagenekien horretan trebea zela.

“Atte karabiñeru ixandaku. Dito ta arrebak amentxe jaxotakuk, bañe gurasuk kanpotik etorrizin. Ama-pe erderaz etteban, tia Santanin erropak konpontzen eotezan-da. Dito Pandeitonekuaz ezkondu zan. Arrantzan-da sarri ikustezan kañaberiaz. Itxosun-be bai Mantzeonin, Jesus Akuluaz-da, Ejuenioaz-da neuk ezauturot. Kobradore-be ibilli zan La Espeantzan”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Haren aita karabineroa izandakoa. “Dito” eta arrebak hementxe jaiotakoak ziren, baina, gurasoak kanpotik etorritakoak. Amak ere gaztelaniaz egiten zuen, Santa “Akulu”ren etxean arropak konpontzen aritzen zen eta. “Dito” “Pandeitto” familiako batekin ezkondu zen. Arrantzan sarri ikusten zen kanaberaz. Itsasoan ere ibilia zen, “Mantzeo”ren txalupan, Jesus “Akulu”rekin eta Eujenioarekin, gogoratzen naiz ondo. *La Esperanza* autobusen konpainian ere jardun zuen kobratzaile).

“Arreba zarrena Josefina, eta beste arrebi Rafaela. Alejandro zan ori berez, bañe, Alejandrito-ero esateotzen da gero Dito-az geatu. Egoinekuk esatetzen orrei. Orreneko ama, andri marabillosi. Santa Akulunin ibilttezan krixara morun”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Arreba zaharrena Josefina, eta beste arreba, Rafaela. Alejandro zen hori baina, *Alejandrito* esaten zioten, eta gero “Dito” goitizenaz geratu zen. *Egoinekuk* esaten zieten horiei. Horien ama emakume jatorra eta duintasun handikoa zen. Santa “Akulu”ren etxean aritzen zen neskame bezala).

“Diton atte, gure attitte, zan Alejandro Fernández Miguélez, Belber de los Montes (Zamora) errixan jaxotaku. Karabiñeru ixantzan. Attitte Alejandrok etten zittuzen kaxak eta atabakerak itxosako. Diton ama, gure aume, zan Anselma De la Red Puente, Vega de Almanza (Leon) errixan jaxotaku. Aume Anselma jostune zan, da etxitan josteban, Scolanin esate bateako. Etxin asko josteban kanpoako-be; baitte fabrikako fileteran trapu-pe. Dito ta anaxarrebak: Alejandra (Santander. 1912), Josefina (Santander. 1914), Rafaela (Hondarribia. 1915), Alejandro, Dito (Irun. 1917), Araceli (Balderrueda, Leon. 1921), Juana Magdalena (Ondarroa. 1927). Gure ama zan Josefina. Bera zan zarrena, ze Alejandra ill eiñtzan, eta Ondarrure etorrizinin sei ero zazpi urte eukazen gure amak; beste guztik txiki-txikixak. Gurasuk erdaldunazin, bañe ume danak ikasiben euskeraz. Total bertoko eiñtzin. Diton andri zan, Frantziska Mugartegi Basterretxea; eta aren gurasuk: atte, Nikolas, Pitxon, eta ama, Monika, Pandeitto”. (Bakeriza Fernandez Carmen).

(“*Dito*”ren aita, gure aitona zen Alejandro Fernández Miguélez, Belber de los Montes (Zamora) herrian jaiotakoa. Karabineroa izan zen. Aitona Alejandrok itsasorako tresnak gordetzeko kaxak egiten zituen. “*Dito*”ren ama, gure amona, zen Anselma De la Red Puente, Vega de Almanza (Leon) herrian jaiotakoa. Amona Anselma jostuna zen, eta etxeetan aritzen zen josten, Scola familiaren etxean adibidez. Etxean ere asko josten zuen kanporako; baita kontserba fabriketan aritzen ziren *fileterak* deituriko emakumeen zapiak ere. “*Dito*” eta neba-arrebak: Alejandra (Santander. 1912), Josefina (Santander. 1914), Rafaela (Hondarribia. 1915), Alejandro, “*Dito*” (Irun. 1917), Araceli (Balderrueda, Leon. 1921), Juana Magdalena (Ondarroa. 1927). Gure ama, Josefina zen. Bera zen zaharrena, Alejandra hil egin baitzen, eta Ondarroara etorri zirenean sei edo zazpi urte zituen gure amak; beste guztiak txiki-txikiak. Gurasoak erdaldunak ziren, baina, ume guztiek ikasi zuten euskaraz. Erabat txertatu ziren bertan. “*Dito*”ren emaztea, Frantziska Mugartegi Basterretxea zen. Eta haren gurasoak: aita, Nikolas “*Pitxon*”, eta ama, Monika “*Pandeitto*”).

DÍXA

Kamioiaz garraio lanetan jardun zuten anaiei esaten zitzaien “*Dixa*”. Horiek Plaza zuten abizena.

“Gozika aldetik-ero etorri zan orreneko atte, Jose Miel. Orreneko attak barbeixi eukan Zubi Barrixan. Beste barbero guztipañ merkia kobrateban berak, eta jente guzti berta jutezan. Iru txotxiki-ero, kobrateban”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Gorozika aldetik-edo etorri zen horien aita, Jose Migel. Horien aitak bizartegia zuen *Zubi Barri* auzoan. Beste bizargin guztiek baino merkeago egiten zuen, eta denak joaten ziren beregana. Hiru txakur txiki inguru kobratzen zuen).

DÓMA

Okertu (“arquear”). Batez ere testuinguru batean erabiltzen genuen, hots, preso zekarren arrainaren pisuari esker kanabera okertzen zenean. *Gaur goxin ixte kilo biko lupiñi atraparot. Ten eitzatenin kañaberi domá-dóma eiñde eukirot* (Gaur goizean ia bi kiloko lupia harrapatu dut. Tira egin diodanean kanabera erabat okertuta geratu zait). *Lazun andi bat altsaten kañaberi asko domaaazta bañe ezta apurtu* (Korrokoia handi bat jasotzen kanabera asko okertu zait baina ez zait apurtu).

DOMANUEL

1.- Gure garaian Ondarroan apaiz egon zen Don Manuel Garro, Elorriokoa. Ondarrutarrentzat *Domanuel*. Ikus, *abari*.

2.- *Domanueleneko paeta*. Ondarroan, pilotalekuko aurreko hormaren (frontisaren) parean, apur bat atzerago, Don Manuel Ardanza herriko apaiz bat bizi zen etxea zegoen. Oraindik ere frontoiko horma eta etxe haren horma hantxe daude, baina, Don Manuel ez. Beste norbait biziko da han. Eskuz jarduterakoan gutxiago, baina, frontoian palaz aritzean, Don Manueleneko horman pilotak maiz jotzen zuen. *Gaur arratsaldin palan ibilliga, ta iru bidar botarot peloti Domanueleneko paetea* (Gaur arratsaldean palaz aritu gara eta hiru aldiz bota dut pilota Don Manuelen etxeko hormara). Sarri, horma hartan jo eta pilota berriro frontoira itzultzen zen; baina, dena den, faltatzat ematen zen, noski.

Etxe hura Don Manuel Ondarroara joan aurretik ere hantxe egongo zen, eta gure aurrekoek ez dakit nola deituko zioten. Gure garaian, behinik behin, horrelaxe esaten genion: *Domanueleneko paeta*.

DOMEKI

1.- Igandea (“domingo”). *Domeki allatezanin pozik. Batetik eskolai-peiz, eta bestetik pagi, gastateko. Pagi asko esan ixaten, bañe, etxin emotebena eta osaba Jonek ero ixikon batek emoteozkune; zeoze, bentzat* (Igandea heltzen zenean pozik. Batetik eskolara joan beharrik ez,

eta bestetik paga, gastatzeko. Paga asko ez zen izaten, baina, etxean ematen zutena, eta osaba Jonek edo izebaren batek ematen ziguna; zerbait, behinik behin lortzen genuen).

Zapatu gauez edo igande goizean *linpieza jenerala*. Dutxarik ez zegoen: harraskan palankana bete, eta bistan zegoena behinik behin, ondo garbitu, belaunak batez ere. Neskak-eta, ez naiz gogoratzen non eta nola konpontzen ziren. Hori beraiei galdetu.

Igande goizetan, gure etxean, behintzat, “zafarrancho de combate” egoten zen. Garbiketa egin eta igandetako arropak aurkitzen a zelako lana! Galtzak eta alkandora, agian, azkar aurkituko zenituen, baina, galtzerdiak falta. Beste batenak eskura bazenituen haiek jantzi eta kalera; beranduago zebilenarentzat arazoa. Baina, nola edo hala denok irteten ginen etxetik: batzuk goizago, beste batzuk beranduago, batzuk pozik beste batzuk haserre. Zortzi nebarreben artean denetik egon behar. Azkena irteten zena, beti ama. Beste guztiok maneiatu ostean, bera prestatu eta jantzi behar: beti berandu eta beti presaka. Etxetik irten eta bagenekien ze bide hartu: elizarako bidea, *Goiko Torre* dendatik igarota. Lehenik meza entzun behar zen, eta gero gerokoak.

Testamentu zaharreko genesian esaten da Jainkoak sei egun eman zituela zerua, lurra, itsasoa eta bertako animalia guztiak egiten, eta zazpigarrenean atsedean hartu zuela. Beste guztiok ere horrela egiten genuen: astelehenetik hasi eta igandea bitartean lana (gu eskolara), eta domekan jai. Beraz, jai egiteko eta parranda botatzeko egun bakarra: igandea. Guretzat ere hori zen egunik onena: *eskolai-pe*z (eskolarik ez). Astegunean ez zen dirurik behar, baina igandean bai. Horrela bada, nondik edo handik igandea igarotzeko diruaren jabe egitea garrantzizkoa zen: karamelu batzuk erosi, zinemara joan, udan mantekadua, bizikletaren “alkilerra” eta abar. *Minerrenen alkilaten genduzen bizikleta txikixak, bizikletan ikasteko: ordubete oberleku* (Minerrenen tailerrean alokatzen genituen bizikleta txikiak bizikletan ibiltzen ikasteko: ordu bete, duro bat. Neguan, igande bitik behin futbol-partidua ikustera. Udan, igande batzuetan pilota partidu handiak izaten ziren; nola edo hala, gehienetan lortzen genuen ikustea.

Igandeetako gauza garrantzizkoa: *pagi*. Ikus, *pagi*.

Bazkal ostean bezperak izaten ziren eta iluntzean “Salbea”. Horietara, “teorian” joan egin behar zen. Joaten ez baginen koartada ondo prestatuta eramane behar iluntzean etxera sartu aurretik. Bagenekien “interrogatorioa” izango genuela, beraz, aldeztu aurretik gauzak ondo pentsatu, hanka-sartzerik egin gabe.

Gauean, plazan, musika. Neskekin-eta hasi aurretik jolasean aritzen ginen, dantzari ari zirenei enbarazua egiten. Bandak amaitzen zuenean, dantza askean egiteko jotzen zituzten txistuko pieza batzuk eta etxera.

Goiza eta eguerdi ostera pozik eta alai joaten zen. Behin arratsalde erditik aurrera biharamunaz, astelehenaz, pentsatzen hasi eta triste: hurrengo egunean berriro eskolara joan behar.

2.- *Domeketako erropak*. Igandeetako arropak (“ropa de domingos y días festivos”). Igande eta jaiegunetan jantzeko arropak. *Domeketako erropak* iñor ezan ikusten, *Bilboa-ero merikuana juteko ixan ezik* (Igandeetako arropekin astegunean ez zen inor ikusten, Bilbora-edo sendagilearengana joateko izan ezik).

Orduan ongi bereizten ziren astegunetako arropak eta igandeetakoak. Inori ez zitzaion burutik pasatzen astegun buruzurian igandeetako arropak jantzterik, eta alderantziz ere ez. Astegunetakoak arropa bakarrak izaten ziren: aste osoan arropa bera. Igandean beste arropa batzuk eta bitartean astegunetakoak garbitu behar astelehenerako prest izateko. Oraintxe hasten naiz pentsatzen, ea gure ama (eta beste etxekoandre guztiak) nola konpontzen zen ikuzgailurik (arropa garbigailua) gabe hamar lagunak arropak astelehenetarako prest izateko. Igandeetan “disfratuta” irteten zen jendea etxetik: traje, jaka, alkandora zuri, korbata eta abar. Emakumeak ere berdin: *zentelli baño dotoria*.

3.- *Domeketako meza*. Igandeetako meza (“misa de domingo”). *Domeketako meza* sagrau ixatezan. *Domekan ezintzan geatu meza* ik entzunbaik. *Ori pekato mortala zan*. *Neu enittan geatzen bentzat* (Igandeetako meza, sagaratua zen. Igandean ezin zen geratu meza entzun gabe. Hori bekatu larria zen. Ni, behinik behin, ez nintzen geratzen).

Berba hauekin bi kontzeptu adierazten genituen. Alde batetik, Elizak kristau guztiak behartzen zituen domeketan meza entzutera; beraz, igandean mezatara huts egitea bekatu larritzat (*mortala*: hilez gero infernura) hartzen zen. Meza derrigorrez entzun behar. Nor libratzen zen? Itsasoan ziren arrantzaleak. Bestalde, domeketako mezatzat, bereziki, meza nagusia hartzen zen. Izan ere, igandeetan, goizean goiz hasita ematen ziren mezak, ia orduoro: goizeko zazpietan hasi eta eguerdiko ordu bata bitartean. Baina, denetan bereziena meza nagusia: meza zati guztiak kantatuz, korua, organoa, alkatea eta udala osorik, aldarean hiru apaiz. Eliza lepo beteta. Horregatik, ahal izanez gero meza nagusian parte hartu behar zen. Meza nagusia goizeko hamarretan izaten zen: hango kandela, intsentsu usaina, kantua, organo soinua eta abar! Dena latinez (*Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei*). Inork ez zuen tutik ere ulertzen baina, kantatu... *jota kie!* “Komunio garaian abesten zen euskaraz, eta meza bukatu ondoren ere bai, festaren araberrako kantaren bat. “Kristo Erregearen eguna” zenean, adibidez, “*Kristo gure errege, adora dezagun...*” Don Emiliok ahots ozenez hasi eta beste guztiok jarraitu.

DOMINIKALA

Arrantzaleen kofradiek (Euskal Herriko kostakoek) erabaki eta arrantzaleei ezarri zitzaizen araua, hots, igandeetan ez zela inor itsasora lanera irtengo. Latinez *dominicalis*, eta gaztelaniaz *dominical*. *Dominikala errespetatzen ezebanak multi eukan* (*Dominikala errespetatzen ez zuenari isuna ezartzen zitzaion*).

Francoren gerra aurretik, apur bat lehenago, ezarri zen arau hau. Ordea kofradien menpe baxurako txalupak zeuden eta ez arrastekoak. Gainera, arau honek urte osorako (antxoatan, sardinatan, bisigutan...) balio zuen, hegaluzetarako izan ezik. Hegaluzetan ez zegoen *dominikalik*.

Aurretik, nahi zuena igandean ere itsasora irteten zen igandeko mezari kale eginez. Hori konpondu egin behar zen nola edo hala. Elizak eta kofradiak elkar hartu eta *dominikala* ezarri zuten. *Dominikala ipiñiben eta mundo guzti mezata* (*Dominikala ezarri zuten, eta horrela arrantzale guztiak joaten ziren igandeetan mezatara*).

***“Dominikala ixatezan otubrin zazpittik San Pedro eune arte domeka guztik etxin enbir. Ori ipiñitte euan eta banderaik ipiñi biarrik ezan eoten. Domeketan ezin zan urten itxosa. Bañe eontzin urte batzuk saritan ibilltten giñanin.... Ori goraberioi abarin-de gauzi-be asko zan. Ze saritan urteten gendun sapatun. Sapatun gabaz itxosun ibilli, domeka goxin etortzeiñan da gero jente guzti biarrin molla gañin arrañe despixkaten goxin, eta mezata erdixak ezin juten. Eta gero ipiñiben sapatun jaxe, eta domeki itxosa juteko eune: domeka arratsaldin itxosa. Oixe ipiñiben, bañe, gero saritaku galdu zanin kendu eintzan”.* (Basterretxea Irusta Jon).**

(*Dominikala* izaten zen urriaren zazpitik San Pedro eguna bitartean igandeetan etxean, itsasora irten gabe. Arau hori ezarrita zegoen, beraz, igandeetan banderarik ipini beharrik ez zen egoten. Igandeetan itsasora gabe. Ordea, urte batzuetan *saritan* deituriko arrantza motan aritu ginenean... Gorabehera hori apaizen gauza ere izan zen. Larunbat gauez itsasoan jardun, igande goizean etortzen zinen eta goizean jende guztia saretik arraina libratzen aritzen zen lanean, eta erdiak ez ziren mezatara joaten. Ondoren ezarri zuten larunbata jai, eta igandea itsasora irteteko eguna: igande arratsaldean itsasora. Horixe ezarri zuten, baina, gero, *saritan* deituriko arrantza mota galdu zenean *dominikala* kendu egin zen).

DOMINISTIKU

Usina, doministikua (“estornudo”). *Doministiku bat eiñdde ezan ixe pasaten, bañe, bi ero iru alkarren atzetik etten bazenduzen, laste esangotzen zeoze* (*Doministiku bat egiteagatik ez zen ezer gertatzen baina, bi edo hiru segidan egiten bazenituen, berehala esango zizuten zerbait*).

Aspalditik, eta gaur egun ere bai, usinari *doministiku* deitzen zaio. Hala ere, *doministiku*, usina egiten zenean esaten zen hitza zen. Orain ere usina egiten da, baina, gutxi batzuek baizik ez

dute esaten. Hitz honen jatorria argi eta garbi dago: *Dominus tecun* (Jauna zurekin). Latineko lokuzio hau eta beste horrelako zenbait kristautasunak gure hizkuntzara ekarritakoak dira. Doministikuari deitzeko lehenagotik geratu zaigun hitz bat, usina.

Aulestin entzun izan dut usina egin ondoren *doministiku* esaten, eta ondoren *Jangoikulaun* (Jaun Goikoak lagun).

Hitz hau arakatzean Anjel Lertxundik (111), beste xehetasun zenbaiten artean honela dio:

“Tolosako egutegiak esaten digunez, gaitz handi bat izan omen zen antzina-antzina, usinga eta usinga gizonak gelditu ezinik hiltzen zirela. Orduan hartu omen zuten gure antzinakoek usin egiterakoan *Dominus tecum* esateko ohitura.

Doministikuak garrantzi handia izan du gure antzinakoen bizi-pentsamenduan, deabruak eragina baitugu usina, arima ahotik jaurti dezagun. Doministikuen bidez kutsatzen zen izurria (pestea) ere.

Deabruaren eragina zein gaitzaren arriskua uxatzeko esaten zuten, bada, *Dominus tecum*”. Doministikuka emakumerik ez ote zen hiltzen!

DOMINUS

1.- Jauna (“Señor”). Eliza katolikoaren liturgian herri hizkuntza ezarri bitartean, egunean zehar maiz entzuten genuen berba zen *Dominus*. Bai mezatan eta bai beste zenbait otoitzetan etengabe azaltzen zitzaigun. Ulertu ala ez, elizan geunden bitartean, entzun eta esan sarri egiten genuen. Akolito ginenok berriz, zer esanik ez.

2.- *Dominus voviscum*. Jauna zuekin (“el Señor esté con vosotros/as”). Vatikanoko bigarren kontzilioaren ondoren, 1965-1966 inguruan hasi ziren mezak euskaraz. Aurretik, arrosarioa, Amabirjinaren eta bestelako eliza-kanta batzuk izan ezik dena zen latinez. Elizako testu guztiak euskaratu behar izan ziren.

Zernahi otoitz hasterakoan apaizak, *Dominus voviscum* esaten zuen, eta jendeak, aitona eta amona zaharrenak barne, bazekien zer erantzun: *Et cum spiritu tuo*. Gero, *Jauna zuekin, eta zure espirituarekin*; herrialde bakoitzean bertako hizkuntzan. Orain ere, zaharrenek latinezko erantzun hori (*Et cum spiritu tuo*) gogoan izango dute; guztiz barneratua baikenuen.

Goian aipatutako Vatikanoko kontzilio hori burutu baino askoz lehenago, gu gazteak ginenean, gure aitak, Franco hil ondorengo garaiei aipamena eginez, sarri esaten zuen: “*Bueltiatorrenin, mezi-be euskeraz emon bikorabe*” (Buelta datorrenean, meza ere euskaraz eman beharko dute). Gero, mezak euskaraz hasi zirenean: “*Amen mezi euskeraz; da buelti etorteko*” (Hona hemen meza euskaraz, eta *buelta* oraindik etortzeke).

DOMIÑA

Menperatu, azpian hartu (“dominar”). *Ordun seme-alabak, naiben guzti etten lagabaik, domiña enbizin* (Garai hartan seme-alabak, nahi zuten guztia egiten utzi gabe, menderatu egin behar ziren).

Lehen, garai batean, “pedagogiak” edo “ezintasunak” (“inpotentziak eta errekurtsio faltak”) umeei eta gazteei egurra ematea agintzen zuten. Bueno, agindu ala ez, horrela egiten zen: eskolan eta elizan egurra, kalean ere bai, eta etxean zer esanik ez. Etxean egurra semeak aitari aurre egiten zion arte. Orduantxe bukatzen ziren hango egurrak eta makilak. Kito!

Ondoren beste garai batzuk etorri ziren: seme-alaba erreboltariak, dantzalekueetan goizeko hirurak arte ibili eta aita itsasora zihoala semea edo alaba etxera (“gabon eta egunon”), politika arazoetan sartu eta buruhausteak gurasoentzat. Horrelako egoerak ikusita, oraindik ume txikiak zituzten gurasoek esaten zuten: *Niri olakoik eztozte engo: Nik domiñakottuaz* (Niri horrelakorik ez didate egingo. Nik menperatuko ditut). Kasu askotan, horrelakoak esan zituztenek jasan behar izan zuten egoerarik okerrenak eta bihurrienak. Helburua *domiñati* ote da ba? Seme-alabak dituzun bitartean, hobe isilik egon, eta borondaterik onenarekin ahal duzuna egin. Ikus, *jo ta apurtu* (JO, 4).

DOMURUSANTU EUNE

Santu guztien eguna, azaroak bat (“fiesta de todos/as los/las santos/as”). Egun horretan kanposantura joaten gara; hildakoan eraman egingo gaituzte, baina orduan santu edo santa bihurtuta. Izan ere, egun horretan aipatzen diren santuak (salbuespen batzuk kenduta, hildako guztiak) hildakoak dira. Oraindik bizirik dauden makina bat gizon eta emakume ere santuak dira, ordea, hauen egunik ez da ospatzen; hildakoenak bakarrik.

Santu Guztien eguna aipatzeko izen ugari dira euskaraz: *Domuru-Santu*, *Domesentore*, *Done Santore* eta abar.

DON

Titulu hori, tokatzen zitzaiela uste izan, eta apaizei, sendagileei eta maisuei (irakasleei) ematen zitzaien: Don Luis, Don Sabin, Don Jesus, Don German, Don Jose, Don Benito eta abar. Burutik pasa ere ez, beste inori horrelako mailarik ematerik! Handinahia agertu, baina, beraiek uste baino gutxiago zirenei ezartzen zitzairen ironiaz: *Amen dator gure Don Antonio*.

Hala ere baziren albuespenak. Nork ez zuen Ondarroan entzun *Don Bitorianoneko txaleta*. Gizon hark diruaren titulua besterik ez zuen, eta *Don Bitoriano*. Garai hartan txaleta zuen, eta neskameak, *Mirentxuko* neskak: Miren, Nekane, Purita eta abar. Gure aitak esaten zuen, zaharrek *Don Bitoiño* esaten ziotela, eta kalean topo egindakoan, haren aurrean txapela kentzen zutela. Eta emaztea berdin: *Doña Monika*.

Beste albuespen bat ere izan zen: “*Dongre*”. Ondarroan “*Dronge*” ere entzun izan dut. Hura baserritarra izanik ez dakit nork eta zergatik ezarri zion titulu hori: Don Gregorio, “*Dongre*” (Gregorio Azpiazu).

DÓÑA

Gure etxean betidanik entzun izan genuen Doña Monika. *Arta* bidean zegoen txaleta zen Doña *Monikaneku*. “*Mirentxu*”ko (gure amaren parteko familia) familia osoa egon zen txalet horretan neskame. Hango emakumeari “Doña” aurretik ipinita deitzen zioten: Doña Monika. Gizonari, berriz Don Bitoriano. Beraien buruak zerbitzaritzat jo, besteak berez gehiago direla uste izan eta “Doña” deitu.

Emakumeen artean hitz hau (*doña*) erabiltzen dute beti ere gutxiesten duten norbaitengatik, mespretxuz. *Ikusizu doña gixonaz debrazata?* (Ikusi al duzu *doña* gizonari besotik helduta?).

DÓRA

Gorritu (“dorar”). *Marmittaku etteko kipuli dora enbirrixaten da geldi-geldik, bañe, errebaik* (Marmitakoa egiteko, tipula gorritu egin behar izaten da astiro-astiro, baina, erre gabe). Testuinguru baterako baizik ez dugu erabiltzen aditz hau: sukaldaritzan. Eta zer da gorritzen (*doraten*) duguna? Maizenik tipula nahiz berakatza. Marmitakoa egiteko, adibidez, lehenik egin behar den gauza hau da, tipula poliki-poliki zartaginean *doraten* (gorritzen) ipini. Horrek denbora luzea behar izaten duenez, bitartean beste guztiak egiteko astia ematen dizu. Ordea, tipulari begirik kendu gabe, erre ez dadin; zainduz, beti ere.

Beste zenbait janari edo saltsa prestatzeko ere tipula edo berakatza *dora* behar.

DORTSALA

Zenbakia (“dorsal”). Txirrindularitzari loturiko berba zen guretzat. Txirrindulari bakoitzak, elastikoaren gainetik, atzeko aldean, ehunezko zati batean bere zenbakia eramaten zuen. *Loroñok ze dorsala erun dau?* (Jesus Loroñok ze zenbaki eramaten du?). Txirrindulari probaren bat (Eibarkoa, “*Vuelta España*”...) Ondarroatik igarotzen zenean, alde aurretik pasatzen ziren autoek botatzen zituzten orrietan agertzen zen parte-hartzaileen zerrenda, bakoitzari zegokion zenbakia adieraziz. Izan ere, garai hartan, Loroño, Barrutia anaiak (Kosme eta Anton), Oñaederra (Lekeitiarra zelako) eta besteren bat ezagutzen genituen. Gainontzekoak

zerrendatik *dortsalari* begiratuta. *Berrota amabigarren dortsala zeindde?* (Berrogeita hamabigarren zenbakia zein da?).

Futbolariak ere, alkandoran, zenbakia izaten zuten, baina honi ez genion inoiz *dortsala* esaten, *numeru* (edo *lumeru*) baizik. *Goun dakat Arietak ze numero eukitteban: beatzixe* (Gogoan dut Arietak ze zenbaki eramaten zuen: bederatzia). Txirrindulariena zen *dortsala*.

DOTORE

Dotore (“elegante”). Gaztelaniatik harturiko *elegante* berba gure artean entzuten da, baina, bai *dotore* hitza ere. *Gure lengusu dotore ixun ezkontza* (Gure lehengusua dotore zihoan ezkontzara).

DOTORETASUNE

Dotoretasuna, dotorezia (“elegancia”). *Dotoretasune berez ezpaakazu, ezta zereñik* (Dotoretasuna berez ez baduzu, akabo).

Dotoretasuna ez da saltzen, eta ez erosten; hori ez du diruak eta aberastasunak ematen.

DOTORETU

Dotoretu, dotore jarri (“adornar/se”, “ponerse elegante”). Berez narrasa izan edo egon den pertsona nahiz lekua, garbituz eta txukunduz dotoretu daiteke. *Iperkali dotoretute euan* (Ipar Kalea dotoretuta zegoen).

DOTORI

1.- Dotorea (“elegante”). *Natte pobri ixa, dotoriranak berak ataten dau beran itxuri* (Nahiz eta pobrea izan, dotorea denak berak ateratzen du bere dotoretasuna).

2.- *Bentizinko baño dotoria*. Dotoretasuna, zenbaki horrek (25) izan dezakeenaz parekatzen da, baina, beti gaztelaniaz esanda. Inoiz ez dut entzun, “*otabosta baño dotoria*” (hogeita bosta baino dotoreago). *An ixun a mezata, bentizinko baño dotoria* (Han zihoan hura mezatarra, *bentizinko* baino dotoreago).

“Quina” jokoan, adibidez, gaztelaniaz kantatzean, zenbakiei buruz horrelako esaldi eginak errepikatzen ziren (“quince, la niña bonita”). Baliteke horrelakoren batean izatea jatorria.

DOTRIÑI

Kristau-ikasbidea, dotrina (“doctrina”, “catecismo”). *Dotreñi* ere entzun daiteke. *Etxin-be naiku dotriña erakusteko* (Etxean ere nahiko dotrina irakasten ziguten, baina, gero elizara ere joan egin behar dotrina ikastera).

Kristautasuna eta Eliza Ama Katolikoak ezarritako dotrina baizik ez ziguten irakasten; bestelako doktrinarik ez zegoen gure artean. Gainera dotrinan irakasten zizkiguten egiak ez ziren eztabaidagarriak.

Arratsaldetan, astean bitan dotrina ikastera elizara: “erdera batuan”. Lehen galdera erraza zen eta erantzuna ere bai: “¿Eres cristiano? Sí, soy cristiano por la gracia de Dios”. Orain ere gogoratu egiten naiz; pentsa zein erraza zen. Ondorengoak ez ziren hain sinpleak. Hala ere ikasten genituen, eta “loritoaren” antzera errepikatu, baina, ulertu, tamainan!

“Komunioa” egiteko azterketa moduko bat egiten zuten apaizek, eta zerbait ikasi egin behar izaten zen: mandamenduak, sakramentuak, hirutasun santuaren misterioa (*au-be entendiu-baik, entendiu bagendun misteixu ezan ixango-ta*) eta abar. *Dotriñi derrigor ikasi bizan* (Dotrina nahitaez ikasi behar zen).

“Konfesatea juteko txarteleta junittan da bikaxuk preuntaztan, da nik dana aztute. Eztozten txartelik emon. Erramon eotezan ospitalin. Ramon Andixe esateotzen; alako gixon andi bat, brusaz-da. Dotriñi emoteban ospitalin; eunin txoriandixe ixatezan. Junittan da antxe ostea-be ikasi neban. Bestelan ezeuan txartelik”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Aitortzera joateko behar zen txartel bila joan nintzen, eta parrokoak egin zizkidan dotrinari buruzko galderak; baina, ahaztuta nituen. Ez zidaten txartelik eman. Erramon egoten zen ospitalean. “*Ramon Andixe*” esaten zioten. Gizon handi bat zen, soinean brusa zuela. Dotrina irakasten zuen ospitalean; egunean txakur handia izaten zen. Joan nintzen eta berriro hantxe ikasi nuen. Bestela ez zuten txartelik ematen).

“Ordun dotriñi erderaz emoteben, bañe euan andra txiki bat koji, muebleixi eukana, da aretxek emoteozkun Aremaionekuai (Edurne ta Kontxita), Pilarrei (Juana Txatin alabi) neuri te beste batei dotriñi eskueraz; euerdixetan eskolatik urtenda juten giñan aretxeana andriana. Da aretxeaz ikasi gendun dotriña txikixe ta andixe, konpleto, bañe, eskueraz. Gerra denpori zan, da Ondarrun, dotriñi eskueraz esanda primera komuniñoi etten ezeben lagaten. Amar urteaz alla gaztan primera komuniñoi etteko sasoi. Aumak-eta, ixiko Rafaelak-eta, jantzi nittuen. Neutzako eizten erropi, zurixe, bixkat orixki, kapiaz-da. Jantzi neban erropi te junittan elixa. Bikaxuk, Don Pedrok (Arakama), kastillano preuntatzan dotriñi. Gañea, Pura esaztan ixena. Esanetzan ni enazela ori, te nik eztattela dotriñaik erderaz. Erantzuztan, dotriñi erderaz ezparatt berak ezileikela gurejaunik emon. Bestik erderaz eiben, ze Kontxitak-eta, Pilarrek-eta eskolan emoteben erderaz. Nik eskolan-be eneban ikasi, maistrak ixena erderaz esanda (Maria Purificación) erantzuten eneutzalako regliaz jota atzamar puntak odoletan eukitten nittuzen-da. Kojik baekixen nik dotriñi ondo nekixena, berak emoteoztan-da. Junittan kojiana, ta: “auxe ta auxe esazta bikaxuk”. “Ori esatzu? Neu jungona ontxe”. Juntzan bera elixa ta preuntatzan bikaxuai ia niri zeattik eztoztan komuniñoirik emon nai. Berak proibiute eukala dotriñi eskueraz erakusti, te umik ezekixela erderaz. Dotriñi, txikixe ta andixe, danak eskatuztazen koji antxe aurrin euala. Dana erantzun neutzan ondo, eskueraz”. (Elu Ibaibarriaga Miren Garbiñe).

(Garai hartan kristau ikasbidea gaztelaniaz irakasten zuten, baina, emakume txiki bat zegoen herrena, altzari denda zuena, eta hark irakasten zigun, Edurneri eta Kontxitari (Aramaio), Pilarri (Juana “*Txati*”ren alaba), niri eta beste bati dotrina euskaraz; eguerdietan, eskolatik irten ondoren joaten ginen emakume harengana. Eta harekin ikasi genuen dotrina, txikia eta handia, osorik, baina euskaraz. Gerra garaia zen, eta Ondarroan dotrina euskaraz ikasita lehen jaunartzerik egiten ez zuten uzten. Hamar urte bete, eta iritsi zitzaidan lehen jaunartzea egiteko garaia. Amonak-eta, izeba Rafaelak-eta jantzi ninduten. Niretzat egin zidaten arropa, zuria, apur bat horixka, gainjantzi eta guzti. Jantzi nuen arropa eta joan nintzen elizara. Parrokoak, Don Pedrok, gaztelaniaz galdetu zidan dotriña. Gainera Pura izenez deitu zidan. Esan nion ni ez nintzela hori, eta ez nekiela dotrinarik gaztelaniaz. Erantzun zidan, dotrina euskaraz ez badakit berak ezin didala gurejaunik eman. Besteek, nire lagunak, gaztelaniaz egin zuten, izan ere Kontxitak, Pilarrek eta horiek eskolan ikasten zuten dotrina gazteleraz. Nik eskolan ere ez nuen ikasi, maistrak gaztelaniako izenez (María Purificación) deituta erantzuten ez niolako, erregelaz jota hatz muturrak odoletan izaten baintuen. Emakume herrenak bazekien nik dotrina ondo nekiena, berak irakasten zidan eta. Herrenarengana joan nintzen eta: “hau eta hau esan dik parrokoak”. “Hori esan al dizu? Neu joango naiz oraintxe”. Joan zen elizara eta parrokoari galdetu zion ea zergatik ez zidan gurejaunik eman nahi. Berak galarazita zuela dotrina euskaraz irakastea, eta umeak ez zekiela dotrina gaztelaniaz. Dotrina “txikia” eta “handia” denak eskatu zizkidan, emakume herrena hantxe aurrean zegoela. Dena erantzun nion ongi euskaraz).

DOZENI

1.- Dozena (“docena”). Hamabi alez osatutako multzoa. *Beran eunerala-ta dozena bat pastel ekarrizkuz osabak* (Bere eguna dela-eta dozena bat pastel ekarri digu osabak). Aspaldiko urteetan dozenaka arrautzak saldu izan dira. Orduan, ordean, gure amak behinik behin arrautzak ez zituen dozenaka erosten. Sagar edo madariak eskatzen zizkion esnedunari dozenaka. *Ekatzu dozenabi sagar* (Eman iezazkidazu bi dozena sagar). *Mararixak, dozeniaz naikurot* (Udareak, dozena batekin nahikoa dut).

2.- *Dozenaka*. Dozenaka (“a docenas”). *Kexak-eta, abillanak-eta jaten genduzen guk dozenaka* (Gereziak, kakahueteak eta horrelakoak jaten genituen guk dozenaka).

3.- *Dozenerdi*. Dozena erdi, sei (“media docena”). Gehienetan gure amarentzat dozena gehitxo izaten zenez, *dozenerdi* erosten zituen. *Jaxetako postri etteko ekatzu dozenerdi arrautza* (Festetarako postrea egiteko ekariezadazu dozena erdi arrautza).

DRA

Monosilabo honekin, igartzea, antzematea, bete-betea asmatzea, erantzun zuzena eman dela aditzera ematen da (“acertar”, “adivinar”, “dar en el clavo”). Soilik erabiltzen da, eta *eiñ* (egin) aditzaz ere bai.

Helduen arteko eguneroko berbetan ere agertzen zen. *Ateletixak atzo baakixu ze eiban? Irabazi*. Erantzuna zuzena izan bada, galdetzaileak “*Dra*” botako dio solaskideari, ozenki gainera; alegia asmatu egin duela. Zaharragoei entzuten genien esaera batean ere agertzen zen: “*Sagarrian, pagarrian, dreskun dra*”. Dena den, badirudi, bere lekua umeen asmakizun eta jolasetan hartzen zuela bete-betea.

Ikusi-makusi jolasean berba hau (*dra*) entzuten zen, norbaitek asmatzen zuen bakoitzean. *Ikusi-ma-ikusi. Ze ikusi? Ikusten dot, ikusten dot...*”A”. Arraño. *Dra!*. Helduek honako asmakizun hau ere behin baino sarriagotan botatzen zieten haurrei: *Puntan punta bi, popan zulo bi, artaixatiz ta ezetz igarri!* Ezagutzen genuenean tira, baina, lehenbiziko aldian estu eta larri jartzen ginen. Hatza ipurdira ere eramaten genuen, bi zulo ote genituen. Erantzunik ematen ez genuela ikusirik, berriro errepikatzen ziguten, polikiago. Orduan bai. *Artaixak!* Erantzun zuzenaren ostean, “*dra*” esaten ziguten.

Honako erronka hau ere makina bat bider botatzen ziguten. *Baietz igarri bazkattan ze jazun*. Guk kontra: *ezetz*. Ukabila estututa, atea jotzeko posturan ipini, eta bekokian kolpetxo bat edo bi eman ondoren ukabila usaintzen zuten erantzuna eman aurretik. Apur batean pentsakor egon ostean, “*inddarrak*” (babarrunak), izaten zen erantzuna. Guk, berriz, *dra* esaten genuen harrituta. Ez baikenuen ulertzen, bekokian usaina eginda, besterik gabe, nola asma zezaketen zer jan genuen eguerdian. *Ezeben igarriko ba, Ondarru guztin danok eunero inddarrak jaten genduzen-da!* (Nola ez zuten bada antzemango. Izan ere Ondarroako familia guztietan egunero babarrunak jaten genituen).

Behin batean “*Emore*”k (Jose Albisu) bota zion galdera ezagun bati: *Ezetz igarri gaur ze jandoten?* Besteak, erantzun zuzenetik urrutien egon zitekeena bota zion: *Txuleti*. “*Emore*”k berriz, txuleta hurbiletik ikusi zuela urteak izango ziren, baina, emozionatu nonbait, eta ontzat eman zion erantzuna: *Drang*. Berez, “*dra*” erantzun behar zion soilik, baina, apaingarri jantzita esan zion: *drang*.

DRÁGA

Dragatu (“dragar”). *Neun errixuk ekarrittako zikiñakiñ Zubi Zarran inguru bete ettezan, da sondi txikittu. Ordun baforak antxe eotezin, de baforak sondi biben. Kaamaru errixu dragaten ibilttezan urabarrixan da uran*. (Neguan erreka ekarrittako zikinekin Zubi Zaharraren ingurua bete egiten zen, eta sakonera galdu. Garai hartan baxurako txalupak hantxe egoten ziren, eta haiek sakonera behar zuten. Karramarroa erreka dragatzen aritzen zen udaberrian eta udan). Ikus, *kaamaru* (KAAMARRU, 3)

DRAGÍ

Ikus, *kaamaru* (KAAMARRU, 3).

DRAMIO

Harrapatzea, hartzea, jasotzea, lapurtzea, eskuratzea adierazten du. *Diro guztik dramio eitaz* (Diru guztiak harrapatu dizkio).

DRANBARI

1.- Hegaluzetan, aparailu asko uretaraturik, denetatik edo gehienetatik heltzen dizutenean *dranbari* esaten da.

“Barbala ixaten da atun sardi arraňan bille ur azalin martxan dunin. Etten dau ubilleuan moure, ubilke-ubilke, kolori ikustezu: “andu barbala”. Lantzin blankira bat, zurittasune, blankiri: “andu, andu!”. Koastin allarterunak: “Ete, antxezır eiňddau”. Da kazan bazabiz enbirde egaletik pasatea. Beran gaňea sartzen bazaz ondoratu etten da askotan. Egaletik artzemozu, bera apaxuta sartzen da. Olako arraňe bara apaxo guztittatik eltzeotzue: dranbari esaten da. Danetatik dranbari. Iual sardi topa: “Sarda junga ta danetatik dranbari”. Beste batzutan: “Amar arturou dranbaran”, ero, “zortzi arturou dranbaran”. Dranbarako arraňeranin, iual iru dranbara eun guztin. Eta banakiranin ostea, tak-eta, tak gerua-be ta, eunan atzanin, zemat-eta, irureun atun. Eune luzire: goxeko bostetatik gabeko amaikak arte”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Barbala* izaten da hegaluze sarda janari bila doanean. Txitxarro handiaren sarda bezala zurrunbiloka, kolorea ikusten duzu: “han doa *barbala*”. Lantzean behin *blankira* bat, zuritasuna, *blankiri*: “han doa, han doa”. Brankan uretako mugimenduei so doan arrantzaleak: “Ete, alde hartara egin du”. Eta ehizean bazabiltza, sarda ertzetik pasatzera egin behar da. Bere gainera sartzen bazara, sarri hondoratu egingo zaizu. Aldamenetik hartzen baduzu, aparailuei heltzen hasten dira. Horrelako arraina bada aparailu guztietatik heltzen dizute: *dranbari* esaten da. Aparailu guztietatik *dranbari*. Sarda aurkitzean: “Sardara joan gara eta denetatik *dranbari*”. Beste batzuetan: “Hamar hegaluze hartu ditugu *dranbaran*”, edo, “zortzi hartu ditugu *dranbaran*”. Batera asko harrapatzeko arraina denean, behar bada, hiru *dranbara* egingo dituzu egun guztian. Banakako arraina denean, oraintxe bat, geroxeago beste bat, eta egunaren bukaeran behar bada hirurehun hegaluze. Izan ere eguna luze egiten da: goizeko bostetatik gaueko hamaikak arte).

2.- *Dranbaran*. Banaka barik, batera harrapatzen den arraina (hegaluzea, hegalaburra), hots, aparailu askotatik batera helduta. *Amairu atun arturouz dranbaran* (Hamahiru hegaluze harrapatu ditugu batera).

3.- *Dranbarako arraňe*. Hegaluze sarda handia aurkitu delako, aparailu guztietatik batera harrapatzen den arraina. *Gaur dranbarako arraňe toparou, eta lau dranbara eiňddouz* (Gaur hegaluze sarda handiak aurkitu, eta lau *dranbara* egin ditugu).

DROGEXI

Drogeria (“drogeria”). *Aide drogexa ta ekarri sidola* (Zoaz drogeriara eta ekar ezazu sidola).

“Elixatik baja ta Kalandixan euan lelengo drogexi, gero zapateru, eta gero Txisteneko entradi. Maia Paz zan alabi; ontxe usteot gaňea, ongoxe egunetan illddala. Mai Santos zan ama. Gixonezkoik eztot ezautu antxe; danak emakumik. Maia Paz, eta besti Segunda. Segunda zan Mai Santosen aizti. Maia Paz zan alabi, ta beste bat eukan zarraua: Consuelo. A-be alabi. Drogexakuk etxik eukezen; etxe bi gorutz. Eura-pe antxe bixizın. Eurak euen eurantzako etxe bi artute: dendi, leलगoko abitaziňoi eta biarrena. Iruarrenin kanpoko jenti bixi zan. Or dendan azeite linaza-ta eotezan, ziezko erropai-te emoteko. Drogexako gauzi dana saltzeben, sidola-ta, orreik garbitzeko gauzak. Kalandixan lelengo euan drogexi ta gero zapateru; zapatak arreglatebana, saldu ez, konpondu bakarrik. Zapateru zan madriltarra, ta aren andri eontzan Saturranen kartzelan, ezkondu baňo lena. Gero libra zanin ezkondu zan orretteaz, Pedro zapateruaz. Andri-be madriltarra zan”. (Solabarrieta Goiogana Consuelo).

(Elizatik jaitsi eta Kale Handian lehenik zegoen drogeria, ondoren zapataria, eta gero “Txist” familia bizi zen etxeko ataria. Maria Paz zen alaba; gainera uste dut oraintsu, egun hauetako batean hil dela. Maria Santos zen ama. Gizonezkoik ez nuen ezagutu hantxe; denak emakumeak. Maria Paz, eta bestea Segunda. Segunda zen Maria Santosen ahizpa. Maria Paz zen alaba, eta beste bat zuen zaharragoa: Consuelo. Hura ere alaba. Drogeriakoek etxeak zituzten; bi etxe gorantz. Beraiek ere hantxe bizi ziren. Bi etxe zituzten beraientzat hartuta:

denda, lehen solairua eta bigarrena. Hirugarrenean kanpoko jendea bizi zen. Denda horretan linaza olio saltzen zuten, itsasoan erabiltzen zituzten euritarako arropi emateko. Drogeriako jenero guztia saltzen zuten, sidola eta garbigarri guztiak. Kale Handian lehenik zegoen drogeria eta gero zapataria; saldu barik, zapatak konpontzen zituen; konpondu baino ez. Zapataria madrildarra zen, eta haren emaztea *Saturrarango* kartzelan egon zen, ezkondu baino lehen. Gero libre irten zenean horrekin ezkondu zen, Pedro zapatariarekin. Emaztea ere madrildarra).

“Orreik drogexakuok, Maia Pazek eta Contsuelok, anaxi euken: Periko. Bastoiaz da, “en aquellos tiempos”; bastoiaz-da praka zurixakiñ-dde ibilttezan Kalandixantzir. Kalandixan, kalin, kanpun, andrak eotezin jarritte, ta Periko pasatezanin an asteakozen andrak.”Txotxolito alu ori... baru ori...”. Berak entzun iual-da, aiba koño, alako endreroik! (Pagate Anakabe Itziar).

(Drogeriako horiek, Maria Pazek eta Konsuelok anaia bat zuten: Periko. Makulua eskuan zuela ibiltzen zen garai hartan; makulua eskuan eta galtza zuriekin Kale Handian zehar paseatuz. Kale Handian, kanpoan, andreak egoten ziren eserita kalean, eta Periko pasatzen zenean, han hasten zitzaizkion: “Hor doa hori, txotxolito alu hori”. Berak entzuten bazuen, ikaragarritzko liskarrak sortzen ziren).

DRONGE

“*Dongre*”ren (Don Gregorio) metatesia: hitzaren barrenean dagoen “r” hori lekuz aldatuta dago. *Drongeneko zerreixi*, (“*Dongre*”ren zerrategia), Lekeitioko bidean, portuaren gaineko aldean dagoen bihurtunean bertan zegoen. Eraikuntza oraindik ere han dago. *Zerrerunekuk* baziren, eta denda ere bazuten (*Zerreruneko dendi*). Ordea, guretzat zerrategia *Drongeneku* zen, bertara joaten baikin zerrauts bila osaba-izeben tabernarako (*Kresalarako*).

Jatorriz Gregorio Azpiazu, “*Dongre*”, Markinako *Burpide* baserrikoa zen. Nik daukadan oroimena, ikaragarritzko zarata izaten zela han, zerra martxan egoten zelako, eta “*Dongre*” betaurrekoekin, baina, betaurrekoak zerrautsez josita.

“*Dongre*”rekin bezala, beste berba batzuekin ere egiten dugu metatesia: *febreru* - *freberu*, *alfonbri* - *alfronbi*, “*pretil*” - *petrille*, *Gregoria* – *Gergori*, *Don Bruno* / *Don Burno*. *Gure sasoin Ondarruko abareik zarrena zan Don Burno* (Gure garaian, Ondarroako parrokiako apaizik zaharrena zen Don Bruno).

DÚAN

Dohainik (“gratis”). Guk ia beti *debalde*; aurrekoek *duan* ere sarri. *Bazkai ederra Kofraxan konture, duan! Ezpanak garbittu, te kalea* (Bazkari ederra Kofradiaren kontura, dohainik! Ezpainak garbitu eta kito; zenbat den galdetu ere egin gabe).

Eibarren kantatzen dute “*Duan*” abestia: “*Duan, duan, duan, fanfarrerixa bagenduan!*”.

DULTZAINERUK

Dultzaina joleak (“dulzaineros”). Pluralean, beti bi edo hiru ikusten genituelako. Urtean behin; beti egun berean: urriaren 4an. “4 de octubre, Liberación de Ondarroa”: “Francok Ondarroa askatu” zueneko eguna “ospatzen” zen. Ez dakit nongoak izaten ziren. Haiek ez zuten errurik; baina, guk horrelaxe bizi izaten genuen. Herri osoan zehar kalejira egiten zuten aguazila aurretik zutela, nondik nora joan behar zuten laguntzeko. Ordea, haiengana ez zen inor arrimatzen. Bakar-bakarrik ibiltzen ziren. Horregatik Ondarroan dultzainak, oraindik ere, oroimen gaizto haiek gogorarazten ditu.

DURDÚ

Durdoa (“maragota”). Kostatik hurbil harkaitzetan harrapatzen den arrain koloreduna; ezpain-mamitsu eta ezkata handikoa.

“Durdu txistu morukure. Txistuk erraxi eukitten dabena, onek kolori eukitten dau bañe, erraxaik ez. Txistu moruko kolorik: gorri-azule ta olakoxi. Txistuk listi moruku eukitten dau erraxa gorrixo, ta onek ez. Aragi makaleku au-be, apurtzen dana. Atxetako arrañe”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Durdo txistuaren antzekoa da. Txistuak marrak dituen bezala honek kolorea izaten du baina, marrarik ez. Txistuak bezalako koloreak: urdin gorrixka eta horrelakoa. Txistuak marra gorri bezalakoa izaten du; durdoak ez. Hau ere haragi makalekoa, apurtzen den haragia. Harkaitzetako arraina).

DURUNDIXE

Durundia, oihartzuna (“resonancia”, “eco”). *Belarrietako durundixe ezingata kendu* (Belarrietako durundia ezin zait kendu).

DZÁNGA EÍN

1.- Kantitate handi samarra edatea, zurrut egin (“dar un trago”). *Esne otzai dzanga einetzan da gustoa geatu nittan* (Esne hotzari tragoa egin nion eta gustura geratu nintzen).

Dzanga edariei egiten zaie, baina, “trago” batean asko edan daitekeenei bakarrik. Izan ere, koñakari edo anisari ez zaie *dzanga* egiten, horiek apurka edaten baitira. *Dzanga*, urari, esnari, edo freskagarriei; zaleak direnek ardoari ere bai. *Gure txikixe etxea sarture, ta iru bidar eitza esniai dzanga* (Gure txikia etxera sartu da, eta esnari hiru trago egin dizkio). *Egarrixerain urai gustoa etteako dzanga* (Egarria denean urari gustura egiten zaio zurrut).

2.- Murgil egin (“zambullirse de cabeza”). Uretara era askotara egin daiteke salto. Lokuzio honek (*dzanga egin*), uretara buruz behera salto egitea ematen du aditzera. Hankaz behera salto egiten bada, hori ez dugu *dzangatzat* jotzen. *Barra musturretik iru bidar eiñddou dzanga* (Barrako muturretik hiru aldiz egin dugu murgil buruz behera).

Igerileku hutsera *dzanga* egindakorik ere bada, baina, guk ondarrutarrok gehienetan uretara egiten dugu. Beste batek, uretara egin zuen *dzanga*, baina, ur-sakonera txikia zegoenez, hondarretan sartu zuen burua.

3.- *Dzangá-dzánga erán*. Eten gabe zurrutadak emanez edan. *Arturau lapiku te dzanga-dzanga esne guzti eran dau* (Hartu du lapikoa eta etengabe zurrutadak emanez, esne guztia edan du).

DZANGARI

1.- Murgilketa (“zambullida”). Altura txikitik “*dzanga*” (murgil) egitea altura handitik egitea baino errazagoa izaten zen. Beraz, zartada handirik ez hartzeko jakin egin behar ondo erortzen. Beste kontu bat zen dotore egitea edo trakets egitea. Denetarik zegoen: buruz behera *dzanga* inoiz egiten ez zutenak, altura txikitik baizik egiten ez zutenak, altura handitik ere sarri baina, beti txarto, maiz eta beti ondo egiten zutenak ere bai. *Batzuk dzangara dotorik etten zittuezen* (Batzuek murgilketa dotoreak egiten zituzten). *Dzangari erozelaik ezta enbir* (Murgilketa edonola ez da egin behar).

2.- *Dzangara báten*. Zurrutada batean (“de un trago”). *Dzangara baten eran dau basokara ardau* (Zurrutada batean edan du basokada ardoa). *Dzangara baten amatturau botilli* (Zurrutada batean bukatu du botila).

3.- *Dzangaraka*. Uretara buruz behera saltoka. *Gox guztin mollatik dzangaraka ibilliga* (Goiz osoan moilatik uretara buruz behera saltoka aritu gara).

4.- *Dzangaran*. Murgilketa aprobetxatuz. *Jentik ureta botateozkuzen diruk dzangaran atrapatzen genduzen* (Jendeak botatzen zizkigun txanponak murgilketa aprobetxatuz harrapatzen genituen).

5.- *Dzangiuan*. Izurdeak, antxoa (sardina ere izan daiteke) multzo handia azalera ateratzen dutenean, jateko prest, saltoka hasten dira. Orduan esaten da izurdeak *dzangiuan*. *Ixurdak, antxobi azalea ata eta dzangiuan astenzinin, orduntxe botatezan sari ixurdak atatako antxobi enbarkateko* (Izurdeak, antxoa azalera atera eta saltoka, behin eta berriro murgil eginez, hasten zirenean, orduan botatzen zen sarea, izurdeek ateratako arraina jasotzeko). Luis Mari “Xare”k eman zidan berba honen berri.

DZÁPART

Heldu, hartu, harrapatu (“apresar”, “agarrar”). Hitz hau, ordea, maizenik testuinguru haserrekor eta bortitzetan erabiltzen dugu. *Lelengo diskutiuten asizin, bañe gixonak andriai segixan eitzan dzapart kokotetik* (Lehenik eztabaidan hasi ziren, baina, gizonak andreari berehala heldu zion lepotik). *Mai gañin euan milekuai dzapart eitzan, da bela* (Mahai gainean zegoen mila pezetakoa hartu, eta ospa egin zuen).

DZAPARTARI

1.- Heltzea, oratzea (“agarrón”). *Dzapart egin* aditz lokuzioak duen esanahi bera du, baina, substantibo formaz. *Kontuxu aurretik euazen asarre. Etxea alla ta seixan eitza dzapartari* (Badirudi aldeztu aurretik zeudela haserre. Etxera heldu eta berehala heldu dio jotzeko).

2.- *Dzapartaraka*. Kolpeka, elkar joka, elkarri helduz (“a golpez”, “a agarrones”). Heldu, haserre giroan, jotzeko eta min egiteko. *Berba askoik ezeben eiñ. Iru berba eiñ orduko asizin dzapartaraka* (Hitz askorik ez zuten egin. Hiru berba esan orduko hasi ziren elkar joka, eta elkarri helduz). *Ni alla nittanin alkarrei dzapartaraka ebizen, eta ezin ixan nittuzen aparta* (Ni heldu nintzenean elkar joka ari ziren eta ezin izan nituen libratu).

DZART

Pertsona batek beste bati eskuz nahiz ukabidez ematen dion kolpearen onomatopeia. *Sartu zan etxin, urreatu zan anaxiana, ta berbai-pe eiñbaik dzart emotzan arpexan* (Sartu zen etxean, hurbildu zen anaiarengana, eta hitzik esan gabe *zart* eman zion aurpegian).

DZARTARI

1.- Kolpea, zartada (“golpe”). Gehienetan eskuz edo ukabidez ematen dena. *Arpexan emonetzan dzartari. Suspentzun atrapa neban* (Aurpegian eman nion zartada. Ustekabean harrapatu nuen).

2.- Kostaldeko portuetako farolek gauez ematen duten argi distiradura. *Matzakuko farolak ontxe emon dau dzartari* (Matxitxakoko farolak oraintxe eman du argi distiradura).

DZAUZT

Sartzea. Materia bigunen batean (lokatza, simaurra) zerbait (eskua, hanka...) barruraino sartzea ematen du aditzera. *Olgetan ebizen, da alako baten dzauzt ainki basatzan gerrirarte* (Jolasean ari ziren, eta halako batean hanka lokatzetan gerriraino sartu zuen).

DZAZT

Sartu: zernahi eta nonahi. Batzuetan horrela (*dzazt*), osorik entzungo dugu, eta beste zenbaitetan azken “t” gabe (*dzaz*). Mila testuinguru desberdinetan erabil daiteke. *Atin euan, da alako baten, ixe esanbaik dzaz barrure* (Atean zegoen, eta bat-batean, ezer esan gabe, barrura sartu zen). *Pelikulan ikusirou. Morroik erregiai ezpati dzazt* (Filmean ikusi dugu. Morroiak erregeri ezpata sartu dio). *Andrinuak baloiai buruaz ikutu eitzan da dzaz gola* (Andrinuak baloia buruaz ukitu eta gola sartu zuen).

DZAZTARI

1.- Sastada (“pinchazo”). *Orratzan dzaztarik miñe emozta* (Orratzaren sastadak min egin dit). *Amentxe besun sentiu neban jostorratzan dzaztari* (Hementxe besoan sentitu nuen jostorratzaren sastada).

2.- *Dzaztaraka*. Sastadaka (“dando pinchazos”). Zerbait norbaiti behin eta berriro eten gabe sartuz. *Zezenai ezpatiaz dzaztaraka ibilliako, bañe, ezin ixan dau ill* (Zezenari ezpata behin eta berriro sartuz aritu zaion arren ezin izan du hil). *Alkondaran jostorratza neukan da eun guztin dzaztaraka ibilliazta* (Alkandoran jostorratza nuen eta egun osoan sastadaka aritu zait).

DZI EIÑ

Harrapatzeko moduan egon arren, izkin egin eta alde. *Atrapakobalakun bañe dzi eitza* (Harrapatuko zuelakoan baina, alde egin dio). Zenbaitetan *dzi* soilik agertzen zaigu, *eiñ* aditzaren laguntzarik gabe; batez ere esaldiaren bukaeran. *Lapurre atrapaben guardazobillak, bañe, momentu baten euran artin berbetan asizin de lapurrak dzi* (Guardia zibilek lapurra harrapatu zuten, baina, une batean euren artean hizketan hasi ziren, eta lapurrak ihes egin zien). *Trankill-trankill kaxoli garbitzen nebillen bittartin txoixak dzi kaxolatik* (Lasai-lasai kaiola garbitzen ari nintzen bitartean txoriak ihes egin zidan kaiolatik).

DZIARI

1.- Izkin egin (“quiebro”). *Atrapakobalakun, bañe, dziari eitze ta an junde abixaran* (Harrapatuko zuelakoan, baina, izkin egin dio eta han joan da abiaduran). *Defentsiai dziari eitza ta dzaz gola* (Defentsari izkin egin eta gola sartu du).

2.- *Dziaraka*. Behin eta berriro keinadak eginez. *Dziaraka eskapaban* (Behin eta berriz izkin eginez alde egin zuen).

DZI-DZAZT

Berez, *dzit-dzat*. Baina, lehen zatiaren (*dzizt*) bukaerako “t” hori ez da entzuten. Mugimendu azkarrez eta ia ohartu ere egin gabe zerbait sartzen denerako balio du. *Dzi-dzat gola! Kalaran bat!* (Golak sartzen zituen, aldiko bat). Elkarren segidan eten gabe sartu eta sartu. *Dzi-dzat golak; zazpi sartu zittuzen* (Elkarren segidan eten gabe sartu zituen zazpi gol).

DZI-DZAUZT

Barruraino sartu. Oihartzun hitz hau, “eta” juntagailuaz ere ager daiteke esanahi beraz: *dzit eta dzauzt*. Tartean “eta” juntagailua ezartzean, lehen zatiaren (*dzizt*) bukaerako “t” hori esan egiten da, bestela ez. *Basatzan ibilli giñan dzizt eta dzauzt* (Lokatzetan barruraino sartuz aritu ginen).

DZINGALEKU

Zingan egin ahal izateko, batelaren popako gorengo oholean egiten den arteka; zingan egiteko arraunaren lekua. *Dzingaleku*: batel batzuek atzeko aldean, arraun bakarrez aritzeko, arrauna kokatzeko duten zirrikitu aproposa. Batel batzuek (traineruen antzera) aurrea nahiz atzea zorrotza izaten dute; beste batzuek, ordea, atzeko aldea kamutsa. Azken hauek bakarrik izan dezakete *dzingaleku*. Arraun bakarrez eta toletik gabe arraunean (*dzingan*) egiteko behar da *dzingaleku*.

Hasiera batean, gu txikiak ginenean, gizonezkoek igandeetan janzen zituzten jakek atzeko aldean ez zuten ebaki edo irekidurarik izaten. Apur bat beranduago, atzean irekidura bakarra zuten jakak jarri ziren modan. Arrantzaleek, jaka horiek ikusi bezain pronto lotu zuten batelaren *dzingaleku*arekin: *jaki dzingalekuaz*. Baina, moda ez zen horretan geratu eta laster hedatu ziren bi ebakidun jakak: *dzingaleko biaz*. Ordea, atzean bi ebaki zituzten jakak sortu arren, batekoak eta gabeak ere erabiltzen ziren. *Sasoi baten iru klase jaka euazen: dzingalekobaikuk, batekuk eta bikuk* (Garai batean jakak hiru motakoak zeuden: atzean ebakirik gabekoak, bakarrekoak eta bikoak). Arrantzale batzuek uste zuten, martxa hartan hiru *dzingalekudun* jakak ere sortuko zituztela, baina, horrelako modarik oraindik behinik behin, ez zaigu heldu.

DZÍNGAN

1.- Zingan (“cinglando”). *Dzingan gixuzela erramuk eskapazkun* (Zingan gindoazela, arraunak alde egin zigun).

2.- *Dzingan eiñ*. Zingan egin. (“cinglar”). “Cinglar: hacer andar un bote, canoa, etc., con un solo remo puesto a popa”. Garbi dago hizkuntza batuk besteari hartu diola, edo biek beste hirugarren erro beretik. Lokuzio honi guk ematen diogun adiera eta gaztelaniaz duena bat datoz.

Batelaren atzeko aldean, arrauna zirrikitu batean kokatuta, toletaren beharrik gabe, arraun bakarrez batela aurrera eramatea lortzen da. Horretarako, teknika ongi menderatu behar: eskumuturraren mugimendu labur eta azkarrez ezker-eskuin eragin behar zaio arraunari. *Erramo bakarra geunkan da dzingan eñ birrixan dou* (Arraun bakarra genuen eta zingan egin behar izan dugu).

DZINGÍ-DZÁNGA

Handik eta hemendik edan eta edan, azkar eta likido (esnea, ura, ardoa...) kantitate handiak. *Etxea allatezan bakotxin esni dzingi-dzanga erateban* (Etxera heltzen zen aldioro esnea errukirik gabe edaten zuen).

DZIPÍR-DZÁPART

Borroko testuingurua adierazten du: itsumustuan elkarri heltzea jotzeko edo min egiteko. *Alkar ikusi orduko, dzipir-dzapart* (Elkar ikusi bezain pronto, heldu eta borrokan hasi ziren).

DZIR-DZART

1.- Onomatopeia honek bi kontzeptu adieraz ditzake. Alde batetik, jotzea, pare bat zartada elkarren segidan ematea; baita eginbeharrak agudo eta azkartasunez burutzea ere. *Ettekorana, dzir-dzart enbirde* (Egiteko dagoena amen batean egin behar da). *Dzir-dzart emon da berbetan-be eztotzan laga* (Bi zartada eman, eta hitz egiten ere ez zion utzi).

2.- *Dzirt ero dzart*. Atzera edo aurrera, arre edo iso. Zalantzan edo zirkinik egin gabe dagoenari mugi dadila agintzeko balio du. *Illebetin ortxe zabiz dudan. Eixun dzirt ero dzart* (Hilabete badaramazu zalantzan. Egin ezazu behingoz atzera edo aurrera!).

DZIR-DZARTARI

1.- Lanak edo egin beharrekoak egiteko azkartasuna eta bizitasuna. *Zure lengusuk ederra ibillirau dzir-dzartari biarrin* (Zure lehengusuak a zelako bizitasuna ibili duen lanean

2.- *Dzir-dzartaraku*. Azkartasun eta bizitasun handikoa. *Ori mutilloi dzir-dzartarakure* (Mutil horrek gauzak bizi eta azkar egiten ditu).

3.- *Dzir-dzartaraku*. Apaingarri (eraztuna, eskumuturrekoa, lepokoa...) distiratsua ("objeto de adorno brillante"). *Mirenek dzir-dzartaraku makala eztau erun eskuturrin* (Mirenek a zelako eskumuturreko distiratsua eraman duen).

DZIRTIOLAK

Egurra, jipoia ("azotes"). *Dzirtiolak* hartu edo eman egiten ziren. Aukeran guk nahiago izaten genuen bigarrena (ematea), baina, maizago tokatzen zitzaigun hartzea. *Gaur-be nik, etxea allatakun, dzirtiolak artu bittuaz* (Gaur ere nik, etxera heltzean egurra hartu behar dut). *Neutatten batei attak eunero emoteotzazen dzirtiolak* (Nik dakidan bati aitak egunero ematen zion jipoia).

DZU

1.- Suak hartu, erre ("arder"). *Metxeruaz olgetan asizin de atzanin etxik dzu* (Metxeroaz jolasean hasi ziren, eta azkenean etxea suak hartu).

2.- Alde, ihes ("escapar"). *Atte konturatu orduko semik dzu eitzan*. (Aita konturatu orduko semeak ihes egin zion). *Errixeti botatzanin dzu eiban* (Errierta egin zionean ospa egin zuen).

DZUNBÁ-DZÚNBA

Banda nahiz akordeoi soinuaren onomatopeia. *Bodi, ondo. Naidanbeste jan da eran eñgendun, de musiki dzunba-dzunba asi zanin baltziuan aspertu arte* (Ezkontza ondo. Ase arte jan eta edan egin genuen; eta musika dzunba-dzunba hasi zenean, dantza lotuan aspertu arte).

BITXIKERIAK

MAITE
DANBALA /

